

ДОНИШГОҲИ ДАВЛАТИИ МОЛИЯ ВА ИҚТИСОДИ ТОҶИКИСТОН

ВБД: 336.71, 338.46, 336.7, 338.81

ТКБ: 65.262.1

А: 14

Бо ҳуқуқи дастнавис

АБДУЛҲАЙРОВ ФАХРИДДИН МАҲМАДШОЕВИЧ

**ҶАНБАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ АМАЛИИ БАЛАНДБАРДОРИИ
СИФАТИ ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ ДАР БОНКҲОИ
ТИҶОРАТӢ (дар асоси маводи Ҷумҳурии Тоҷикистон)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмӣ
доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D050900 – Молия
(6D050901 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз)

Рохбари илмӣ:

номзади илмҳои иқтисодӣ,

Бегматов А.А.

Душанбе – 2026

МУНДАРИЧА

НОМГУИ ИХТИСОРАҲО, АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ.....	3
МУҚАДДИМА.....	4
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ОН ДАР НИЗОМИ БОНКДОРӢ.....	14
1.1. Моҳият ва хусусиятҳои низоми идоракунии корпоративӣ дар шароити муосир.....	14
1.2. Принципҳо ва амсилаҳои заминавии идоракунии корпоративӣ.....	30
1.3. Вижагиҳои идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ.....	46
БОБИ 2. ТАҲЛИЛУ АРЗӢБИИ СИФАТИ ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ ДАР БОНКҲОИ ТИҶОРАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	59
2.1. Таҳлили татбиқи идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	59
2.2. Масъалаҳои методии баҳодиҳии сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	74
2.3. Арзёбии равандҳои рақамикунонии фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	89
БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ ТАКМИЛИ ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ ДАР БОНКҲОИ ТИҶОРАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН.....	104
3.1. Такмили механизми идоракунии корпоративии бонкҳо дар шароити бесуботии молиявии ҷаҳонӣ.....	104
3.2. Омилҳои ниҳодии таъмини сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	114
3.3. Роҳандозии таҷрибаи байналмилалӣ такмили идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	128
ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО.....	147
РӮЙҲАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА.....	154
ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБ ВОБАСТА БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	169
ЗАМИМАҲО.....	173

НОМГУИ ИХТИСОРАҲО, АЛОМАТҲОИ ШАРТӢ

БМТ – Бонки миллии Тоҷикистон

ИК – идоракунии корпоративӣ

ШН- Шурои нозирон

СҲИР - Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд

БАТР- Бонки Аврупоии таҷдид ва рушд

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

ИМА – Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

КВД БА ҚТ – Корхонаи воҳиди давлатии Бонки амонатгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон

КВД БССТ – Корхонаи воҳиди давлатии Бонки саноатиро содиротии Тоҷикистон

ММД – Маҷмуи маҳсулоти дохилӣ

ХБА – Ҳазинаи байналмилалӣ асбор

ҚСК – Ҷамъияти саҳомии кушода

ҚСП - Ҷамъияти саҳомии пӯшида

ҚДММ – Ҷамъияти дорои масъулиятҳои маҳдуд

ROA – Даромаднокии дороиҳо

ROE – Даромаднокии сармоя

EVA - Арзиши изофаи иқтисодӣ

SVA - Арзиши изофаи саҳомӣ

CVA- Арзиши иловагии пулӣ

IT- технологияҳои иттилоотӣ

% – фоиз

б.ф. – банди фоизӣ

ҳаз. – ҳазор

млн – миллион

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Таҷрибаи солҳои охир нишон дод, ки идоракунии баландсифати корпоративӣ дар бозори озод ва рақобатпазир шарти зарурии фаъолияти муваффақонаи субъектҳои низоми бонкӣ маҳсуб меёбад. Дар шароити кунунӣ танҳо идоракунии корпоративии баландсифат метавонад муносибатҳои байни Шурои нозирон, роҳбарият ва шахмдоронро ба таври самаранок ташкил ва боварии байни онҳоро ба вуҷуд оварда, чиҳати беҳтаршавии фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ мусоидат намояд. Оид ба муҳиммияти идоракунии корпоративӣ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон низ дар баромадҳои худ қайд кардаанд: «Бонки миллӣ бояд санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдорро бо дарназардошти таҷрибаи муосири ҷаҳонӣ ба талабот мутобиқ сохта, раванди идоракунии корпоративиро дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ ва тадриҷан афзоиш додани сармояи оинномавии онҳоро таъмин намояд» [18].

Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 сифати пасти идоракунии корпоративии бозори молиявии кишварро қайд менамояд. Аз ин рӯ, баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративии бонкҳо ба ҳалли мушкилоти ба миён омада мусоидат мекунад. Барои ноил шудан ба сатҳи баланди фарҳанги корпоративӣ мониторинги доимии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ, ташаккули системаи самаранокӣ идоракунии хавфҳо ва мавҷудияти чораҳои назорати дохилӣ ва аудит талаб карда мешавад.

Набудани низоми пурраи идоракунии корпоративӣ дар давраи бӯҳрони иқтисодии солҳои 2014-2017 яке аз сабабҳои он буд, ки бонкҳо ба мушкилоти ба миён омада муқобилат карда натавонистанд.

Барои таҳлили раванди самаранок ҷорӣ намудани идоракунии корпоративии мақомоти масъул, ба монанди БМТ, БАТР масъалаи дар сатҳи зарурӣ ҷорӣ намудани идоракунии корпоративӣ вобаста ба тавсияҳои ин муассисаҳои соҳавӣ ба роҳ монда мешавад. Гуфтан зарур аст, ки дар доираи

тавсияҳои пешниҳодгардида вобаста ба татбиқи чораҳои андешидашуда, ки ба таҷрибаи байналмилалӣ мутобиқ намудани онҳоро дастгирӣ намуд, тақвият додани талаботи санадҳои меъёрий ба пурзӯргардонии идоракунии корпоративӣ мусоидат менамояд.

Дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ самаранок амалӣ карда мешавад, дар баробари ин дар ин самт як қатор камбудии сохторӣ ва институтсионалӣ мавҷуданд, ки ҳалли онҳоро дар асоси таҷрибаи пешқадами бонкҳои ватанӣ ва хориҷӣ талаб мекунад.

Муқаррароти дар боло зикршуда зарурати таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии баланд бардоштани сатҳи идоракунии корпоративиро дар низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон асоснок мекунад.

Дарачаи таҳқиқоти мавзуи илмӣ. Таҳқиқи масъалаҳои назариявӣ ва методологии устувории бонкҳои тичоратӣ ва идоракунии корпоративӣ дар таълифоти илмии олимони хориҷӣ ба монанди У.С. Ҷон, Л.В. Кузнесова, С. Роберт, В.И. Петухов, В.Б. Кондратйев, Р.С. Кравченко, Е.С. Колесова, С.Б. Авдешева, Б.Б. Коваленко, О.И. Лаврушин, А.Б. Фелдман, И.Ю. Храброва, Г.С. Галабурда, О.М. Уварова, М.Н. Разанова ва дигарон дида мешавад.

Саҳми олимони ватанӣ низ дар коркарди муаммоҳои рушди бонкҳои тичоратӣ хело хуб ба назар мерасад. Дар асарҳои Ш. Раҳимзода, Ш.Ш. Бозоров, И.Р. Иброҳимзода, У.С. Ҳикматов, З.А. Раҳимов, Б.М. Шарипов, К. Шералӣ, З. Султонов, Ш.Қ. Хайрзода, И.Н. Шобудинов, М.У. Бобоев, Ф.А. Мирзозода, Т.А. Турсунова ва дигарон масъалаҳои ташаккул ва рушди низоми бонки кишвар, идоракунии бонкҳои тичоратӣ дар шароити бесуботии молиявӣ, муаммоҳои сармоякунонии бонкҳои тичоратӣ ва дигар масъалаҳо марбут ба бонкдорӣ таҳқиқ карда шудаанд.

Гуфтан мумкин аст, ки таҷрибаи дар соҳаи идоракунии корпоративӣ андӯхтаи низоми бонкии кишвар то ҳол ҳамчун низоми мукаммале, ки барои дигар бонкҳо намуна бошад, дар бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии мо вучуд надорад. Илова бар ин, гуфтан мумкин аст, ки аксар маврид

идоракунии корпоративӣ дар низоми бонкӣ ба хоҳири таъмини суботи низоми бонкӣ ва идораи босамари хавфҳо мебошад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба як қатор барномаву стратегияҳо, ба монанди Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, Нақшаи стратегияи солимгардонии фаъолияти Бонки миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2019, Стратегияи миллии фарогирии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2022-2026, Дурнамои сиёсати пулию қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2024 ва давраи миёнамуҳлат, Барномаи миёнамуҳлати рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025 робита дорад. Зеро онҳо ба рушди иқтисодиёти кишвар, устувории низоми бонкӣ, баландшавии дараҷаи сифати идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратии ватанӣ, афзоиши эътимоди аҳоли ба низоми бонкӣ ва хизматрасониҳои муносири бонкӣ мусоидат менамоянд.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот аз омӯзиши асосҳои назариявӣ амалии идоракунии корпоративӣ ва дарёфти имкониятҳои баландбардории сифати он дар бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Дар татбиқи ҳадафҳои илмӣ вобаста ба муайян намудани раванди таҳқиқот ва натиҷаҳои он, вазифаҳои зерин оварда шудаанд:

- ҷанбаҳои асосии назариявӣ ва методии идоракунии корпоративӣ боббаназаргирии афзалиятҳои иқтисодӣ иҷтимоӣ он муайян ва пешниҳод гардида, иловатан моҳияти иқтисодии он дар низоми бонкдорӣ гузашта ва муосир;

- таҳқиқу таҳлил ва баррасии ҷанбаҳои методии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ ва муайян намудани шароити имкониятҳои роҳандозии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- арзёбии эконометрикӣ ва мушаххасномаи методикаи баҳодиҳии сифати идоракунии корпоративӣ дар банкҳои тижорати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти баландбардории сифати чунон идоракунӣ дар банкҳо;

- ошкорсозии ҷиҳатҳои имконпазири истифодаи таҷрибаи хориҷӣ оид ба тақмили идоракунии корпоративӣ дар банкҳои тижорати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва коркарди роҳҳои муосир ва самараноки татбиқи ин низоми босамари идоракунӣ.

Объекти таҳқиқотро низоми идоракунии банкӣ ва идоракунии корпоративии банкҳои тижорати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад.

Мавзӯи таҳқиқот хусусиятҳои идоракунии корпоративӣ ва имкониятҳои баландбардории сифати он дар банкҳои тижорати Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд.

Фарзияи таҳқиқот бар он асос меёбад, ки ҳулосаҳои илмӣ ва тавсияҳои амалии таҳқиқот, ки дар заминаи омӯзиши ҷанбаҳои назариявӣ амалии идоракунии корпоративӣ таҳия гардидаанд, барои баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративии банкҳои тижорати Ҷумҳурии Тоҷикистон мусоидат мекунанд. Ҳамзамон бо ин, дар сурати татбиқи идоракунии корпоративӣ дар сатҳи низоми банкӣ имконияти хизматрасониҳои банкӣ зиёд шуда, идораи босамари ҳавфҳо таъмин мегардад.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти илмиро таҳқиқоти назариявӣ ва методии олимони машҳури соҳаи иқтисод аз гузашта то муосир ташкил намудаанд, ки масъалаҳои мубрами идоракунии корпоративиро ҳамчун масъалаи асосӣ ва меҳварӣ дар бар мегиранд. Дар таҳқиқоти диссертатсионии мо масъалаҳои муҳим ва зарурии механизмҳои самаранок барои омӯзиши идоракунии корпоративӣ, як қатор санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ истифода шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар таҳқиқоти илмӣ барои расидан ба ҳадафҳои гузошташуда ва дар сатҳи зарурӣ мушаххас намудани масъалаҳои таҳлилӣ усулҳои зерин истифода шудаанд: таҳлили диалектикӣ ва мантикӣ,

абстрактӣ ва мушаххаснамоии илмӣ, муқоисавӣ ва таҳлилӣ, таҳлили оморӣ ва иқтисодию оморӣ, усули системавӣ ва дурнамоӣ.

Сарчашмаи маълумотро санадҳои меъёрию ҳуқуқии соҳавӣ марбут ба идоракунии корпоративӣ, ҳисобот ва маълумоти расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон, маҷаллаи “Молия ва ҳисобдорӣ”-и Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин, Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, меъёрҳои Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, ҳисоботи бонкҳои тижоратӣ, захираҳои электронӣ аз «Internet» ташкил медиҳанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Таҳқиқоти илмӣ мо дар пояи кафедраи молияи Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон омода гардидааст.

Навгонии илмӣ таҳқиқот аз асосноккунии ҷанбаҳои илмию назариявӣ, коркарди муқаррароти методӣ ва тавсияҳои амалӣ барои баландбардории сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст. Хусусиятҳо ва пешниҳоду имкониятҳои, ки дар таҳқиқот аз тарафи муаллиф ба даст оварда шудаанд, дорои навгонҳои зерин мебошанд:

– дидгоҳи муаллифии идоракунии корпоративӣ таҳия шудааст, ки тавассути афзалиятҳо ва нуқсонҳои он, инчунин сатҳи таъсири он ошкор карда мешавад; моҳияти иқтисодии идоракунии корпоративӣ дар низоми бонкӣ, тибқи дидгоҳи муаллиф, ҳамчун маҷмуи тадбирҳо ва қоидаҳо оид ба идоракунии мустақили бонк баррасӣ карда мешавад, ки мувофиқати манфиатҳои шахмдорон, шурои нозирон, менечерон ва дигар шахсони манфиатдорро бо мақсади тақмили фаъолияти бонк дар асоси баланд бардоштани нақши шахмдорон дар идоракунии стратегӣ таъмин менамояд;

– муаллиф моҳият, хусусиятҳо ва асосҳои рушдро муайян кардааст, инчунин зарурати тақмили принципҳои идоракунии корпоративиро исбот ва хусусиятҳои идоракунии корпоративиро дар бонкҳои тижоратӣ ошкор кардааст. Дар қор муайян карда шудааст, ки аз ҷиҳати методологӣ асосҳои тақмили низоми идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратӣ, инчунин

таъмини шароит ва имкониятҳо барои ҷорӣ намудани идоракунии корпоративӣ дар банкҳои Тоҷикистон мутобиқи санадҳои меъёрии ҳуқуқии Банки миллии Тоҷикистон дар қисми идоракунии корпоративӣ мебошанд. Ҷорӣ намудани пешниҳодҳои таҳияшуда ба амалияи банкҳои тиҷоратии ватанӣ, аз ҷумла татбиқи принципҳои идоракунии корпоративӣ, ба натиҷаҳои молиявии ҚСҚ "Банки Эсхата" таъсири мусбат расонд;

– дар кор муайян карда шудааст, ки барои муайян кардани сифати идоракунии дар Тоҷикистон ва ҳамкориҳои он як қатор нишондиҳандаҳое, ки сатҳи мувофиқати манфиатҳои иқтисодӣ, вазъи молиявии банк ва сатҳи самаранокии истифодаи захираҳои инъикос меkunанд, муҳим ва заруранд. Илова бар ин, исбот шудааст, ки баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративии банкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз омилҳои объективӣ ва субъективӣ вобастагии калон дорад. Муаллиф инчунин шароит ва омилҳои институтсионалии дохилӣ ва беруниро муайян кардааст, ки ба баланд бардоштани даромаднокӣ, назорати самаранок, мавқеи устувор дар бозорҳои молиявии дохилӣ ва хориҷӣ ва дар маҷмӯъ, баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративии банкҳои тиҷоратии ватанӣ мусоидат мекунад.

– ҷиҳатҳои имконпазири истифодаи таҷрибаи хориҷӣ оид ба такмили идоракунии корпоративӣ дар банкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ошкор гардида, вобаста ба таҷрибаи маъруфи моделҳои ҷаҳонии идоракунии корпоративӣ: англо-американӣ, японӣ, олмонӣ муайян карда шуда истифода ва имкониятҳои ин модел дар Тоҷикистон пешниҳод гардиддаанд. Илова бар ин роҳҳои муваффақона истифода бурдани моделҳои идоракунии корпоративии кишварҳои ҷаҳон мувофиқ ба Тоҷикистон тавсия карда шудаанд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Як қатор муқаррароте, ки ҷанбаҳои мукаммали илмӣ доранд ва ҳамчун нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда махсус меёбанд, аз инҳо иборатанд:

– дар асоси омӯзиши заминаҳои назариявӣ ва амалӣ мушаххасоти идоракунии корпоративӣ муайян гардида, як қатор ҷузъиёти онҳо дар сатҳи нақшавӣ ва пешниҳодӣ оварда шуданд;

– дар асоси имконот ва коркардҳои илмӣ якҷанд принцип ва хусусиятҳои идоракунии корпоративӣ дар сатҳи ниҳодҳои бонкӣ бо мақсади татбиқи идоракунии корпоративӣ коркард гардида, шароити имкониятҳои роҳандозии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти заминаҳои меъёрию ҳуқуқӣ вобаста ба принципҳои идоракунии корпоративӣ дар низоми бонкии Тоҷикистон пешниҳод гардиданд;

– таърифи сифати идоракунӣ ва методологияи комили арзёбии сифати идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратӣ, нишондиҳандаҳои арзёбии сифати идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратии Тоҷикистон ва шароити омилҳои ниҳодии дохилию берунӣ, ки ба афзоиши ғоиданокии бонкҳои тижоратӣ, устуворгардонии назорат дар онҳо, инчунин, барои мавқеъгирии онҳо дар бозори молиявии ватанӣ ва хориҷӣ мусоидат менамоянд, коркарду пешниҳод гардиданд;

– вобаста ба натиҷаҳои мушаххас ва муваффақи идоракунӣ дар самти идоракунии корпоративӣ таҷрибаи хориҷии давлатҳои муваффақро барои Тоҷикистон дар заминаи моделҳои англо-африқоӣ, ҷопонӣ, олмонӣ, ҷиҳатҳои алоҳидаи таҷрибаи Федератсияи Россия пешниҳод шуданд.

Аҳаммияти назариявӣ таҳқиқот аз он иборат аст, ки муқаррароти назариявӣ ва методологияи дар диссертатсия асоснокшуда ба рушди минбаъдаи назарияи идоракунии корпоративӣ дар самти омӯзиши идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ ва таҳлили таъсири он ба самаранокии ғаъолияти онҳо мусоидат мекунанд.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот бар он асос меёбад, ки муқаррароти методии таҳияшуда имкони ба сатҳ ва сифати идоракунии корпоративӣ дар амалияи бонкҳои тижоратӣ баҳо доданро медиҳад. Дар амалияи бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба инобат гирифтани пешниҳоду тавсияҳои

мушаххаси таҳқиқот ба тақмил ва баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративии онҳо мусоидат мекунад. Муқаррарот ва тавсияҳои методӣ метавонанд аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ ҳангоми таҳияи ҳуҷҷатҳои меъёрию ҳуқуқӣ марбут ба идоракунии корпоративӣ истифода бурда шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо. Натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ хосияти бозсозӣ дошта дошта онҳо барои рушди бомароми низоми бонкии кишвар дар заминаи истифодаи босамари идоракунии корпоративӣ пешниҳод гардидааст. Новобаста аз он, ки натиҷаҳои таҳқиқот дар семинару конференсияҳои сатҳи ғуногун асосии ҳудро ёфтаанд, иловатан онҳо дар раванди таълим дар ДДМИТ (№185 аз 08.06.2024) ва ҚСҚ “Бонки Эсхата” (№00-01/34 аз 25.07.2024) татбиқи ҳудро ёфтаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионӣ ба талаботи бандҳои зерини Шиносномаи ихтисосҳои ҚОА назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯйи ихтисоси 6D050901 - Молия, муомилоти пулӣ ва қарз мувофиқат мекунад: Қисми 1. Молия. 1.2. Сохторҳои низоми молиявӣ ва мақомоти идоракунии он; 1.5. Ниҳодҳои молиявӣ: назария, методология, қоидаҳои рушд ва тақмили идоракунӣ; 3.5. Идоракунии молияи субъектҳои хоҷагидорӣ: методология, назария, шакливазкунии назорати корпоративӣ. Қисми 2. Муомилоти пулӣ, қарз ва фаъолияти бонкӣ: 10. Бонкҳо ва ташкилоти қарзии дигар; 10.5. Устувории низоми бонкии ҚТ ва стратегияи рушди он; 10.12. Муқаммалгардонии низоми идоракунии хавфҳои бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон; 10.18. Проблемаҳои мувофиқсозии ташаккул ва инкишофи низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Саҳми шахсии довталаби дарачаи илмӣ дар таҳқиқот. Ҳамаи даврҳо ҷиҳати иҷрои нақшаи қори илмӣ бо иштироки бевоситаи муаллиф, аз қабيلي интихоби мавзӯ, асосноккунӣ ва муқаррамоти он, ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқот гузаронида шудаанд. Муаллиф дар таҳияи муқаррароти назариявӣ оид ба идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии

Тоҷикистон ва таъсири он ба ҳаҷми талаботи маҷмӯӣ ва суръати рушди иқтисодӣ дар шароити рақобати комил ва иқтисоди муосири Ҷумҳурии Тоҷикистон саҳм гузоштааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар конференсҳо ва семинарҳои ҷумҳуриявӣ ва донишгоҳӣ (2017-2024) муҳокима шудаанд. Таъсияҳои методӣ ва амалии бар диссертатсия асосёфта дар чараёни таълим ҳангоми гузаронидани машғулиятҳо дар Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон аз ҷанҳои «Молия», «Фаъолияти бонкӣ», «Менеҷменти молиявӣ», «Аудит ва ревизия» ва «Муаммоҳои муосири молиявӣ», «Назорати молиявии корпоративӣ» истифода шуда истодаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Мазмунӣ асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ дар 20 кори илмӣ муаллиф бо ҳаҷми умумӣ 7,5 ҷ.ҷ., аз ҷумла 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва таъсиянамуданӣ ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашр гардидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия мантиқӣ таҳқиқоти гузаронидашударо инъикос мекунад. Қор аз муқаддима, се боб, хулоса ва пешниҳодҳо ва феҳристи адабиёти истифодашуда иборат буда, дар 180 саҳифаи матнӣ компютерӣ пешниҳод шудааст, ки дорои 21 ҷадвал, 10 расм ва 7 замима мебошад. Феҳристи адабиёти истифодашуда 133 номгӯйро дар бар мегирад.

ҚИСМИ АСОСИИ ТАҲҚИҚОТ

Дар муқаддима мубаҳмию аҳаммияти мавзӯи тадқиқот асоснок карда шуда, мақсаду вазифаҳо, объект, дараҷаи таҳқиқи мавзӯ, фарзияи таҳқиқот, робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо), мавзӯҳои илмӣ муайян ва асоснок карда шуда, нағзони илмӣ, арзиши амалӣ, нуқтаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда мушаххас баён гардида, саҳми муаллиф дар бадастории натиҷаҳои таҳқиқот вобаста ба хулосаву пешниҳодҳои амиқ санҷидашуда баён гардидаанд.

Дар боби якуми диссертатсия – “Асосҳои назариявии идоракунии корпоративӣ ва хусусиятҳои он дар низомӣ бонкдорӣ” асосҳои

назариявии идоракунии корпоративӣ омӯхта шуда, моҳият ва хусусиятҳои он дар шароити муосир таҳқиқ гардидаанд, принципҳо ва амсилаҳои заминавии идоракунии корпоративӣ таҳлил ва баррасӣ гардида, вижагиҳои идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ муайян ва ошкор карда шудаанд.

Дар боби дуюми диссертатсия – “Таҳлилу арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон” сатҳи татбиқи идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардида, масъалаҳои методии баҳодиҳии сифати идоракунии корпоративӣ дар онҳо дида баромада шуда, равандҳои рақамикунонии фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ арзёбӣ карда шудаанд.

Дар боби сеюми диссертатсия – “Самтҳои асосии тақмили идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон” самтҳои асосии тақмили механизми идоракунии корпоративии бонкҳо дар шароити бесуботии молиявии ҷаҳонӣ таҳия гардида, омилҳои ниҳодии таъмини сифати идоракунии корпоративии бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шудаанд ва ҷиҳатҳои алоҳидаи таҷрибаи байналмилалӣ оид ба тақмили идоракунии корпоративӣ, ки дар шароити бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон имконияти роҳандозӣ доранд, ошкор гардидаанд.

Дар хулоса ва пешниҳодҳои диссертатсия бошад, андешаҳои илман асоснокшуда ва тавсияҳои амалии муаллиф ҷиҳати баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидаанд.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ ВА ХУСУСИЯТҲОИ ОН ДАР НИЗОМИ БОНКДОРӢ

1.1. Моҳият ва хусусиятҳои низоми идоракунии корпоративӣ дар шароити муосир

Дар таърихи муносибатҳои ҷамъиятӣ идоракунӣ асосҳои илмӣ худро дар натиҷаи фаъолияти роҳбарии якҷанд давраҳои таърихии инсонӣ ба даст даровардааст. Аз сарчашмаҳои илмӣ ва таърихӣ маълум мегардад, ки тоҷикон асосҳои идоракунии давлатиро ҳанӯз зиёда аз 1100 сол пеш, дар замони Сомониён хеле ҳам хуб омӯхта, ба роҳ мондаанд, ки дар ин миён масоили умури идоракунии хоҷагидорӣ ва молиёт мисоли равшани он мебошанд.

Идоракунӣ, ҳамчун мафҳуми илмию амалӣ, дар илми иқтисодӣ ҳанӯз аз аввалҳои асри XX ба миён омадааст. Ин фаҳмиш аввалан дар ИМА ва баъдан ба дигар кишварҳо паҳн гаштааст. Дар табиати илмӣ ва сарчашмаҳои муътамад масъалаи идоракунӣ хусусияти умумииқтисодӣ ва умумиҷамъиятӣ дошта, онро дар ҳама соҳаҳо, махсусан дар фаъолияти молиявӣ, метавон вохӯрд.

Новобаста аз он ки дар сатҳи илм намудҳои гуногуни идоракунӣ мавҷуданд, дар баробари ин, идоракунии корпоративӣ низ ба ин гурӯҳи идоракунӣ шомил мебошад. Мафҳуми корпоративро дар сатҳи илм метавон идоракунии мутамарказ низ номид. Ба ҳамин хотир, «корпоратив» аз калимаи «корпоратсия» гирифта шудааст, ки ба тобеияти он асосан корпоратсия - корхонаи (ҷамъиятӣ) саҳомӣ ва дигар шакли фаъолияти корхонаҳои молиявие, ки имконияти барориш ва пешниҳоди саҳмияро доранд, дохил мешаванд.

Гуфтан зарур аст, ки дар шароити муосир идоракунии корпоративӣ боварии саҳомон ва сармоягузoronро оид ба фаъолияти минбаъдаи корхона таъмин намуда, ба ташаккули фазои мусоиди сармоягузорӣ мусоидат

менамоёд. Нуктаҳои овардашуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки идоракунии корпоративӣ дар шароити муосир аҳаммияти бағоят калон дорад.

Роҷеъ ба моҳияти идоракунии корпоративӣ иқтисодчиёни ватанӣ Ф.А. Мирзозода ва М.У. Бобоев чунин иброз медоранд: “... идоракунии корпоративӣ ба арзиши ширкат, ба сиёсати қарзӣ, депозитӣ, сармоягузорӣ, нархӣ ва ҳаққулсаҳмӣ, инчунин, ба ҷалби сармоягузoron, татбиқи лоиҳаҳои сармоягузорӣ, баландшавии фарҳанги корпоративӣ ва масъулияти ҳамаи кормандони ташкилот таъсири худро мерасонад” [104]. Ҳамчунин, ба ин масъала дигар олимони соҳа низ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, ба ин мушаххасот ва наздик ба он таҳқиқоти илмӣ анҷом додаанд. Дар ҳамин замина олими тоҷик Ш.Ш. Бозоров дар ин самт муввафақона амал намуда тамоми ҷанбаҳои муҳими ин масъаларо мавриди таҳқиқ қарор додааст ва дар сатҳи маҷмуи чунин иброз доштааст, ки “... дар шароити муосир самти афзалиятноки бозсозии иқтисодӣ дар таҳияи мавқеи асосии назариявӣ ва методологӣ оид ба татбиқи идоракунии дар таҷрибаи миллӣ, хусусан дар сатҳи корхонаю идораҳо, мебошад” [123.7]

Риояи меъёрҳои идоракунии корпоративӣ дар сатҳи фаъолияти корхонаҳо ё ҷамъиятҳои соҳомӣ асоси муваффақона анҷом ёфтани амалиёти онҳоро дар бозори молиявӣ ифода менамоёд [105], [106].

Тибқи сарчашмаҳо, беҳуда нест, ки “... дар солҳои охир дар адабиёти муосири иқтисодӣ ба масъалаҳои назариявӣ методологӣ ва амалияи татбиқи низоми идоракунии корпоративӣ дар фаъолияти бонкҳо таваҷҷуҳи хосса дода мешавад” [61]. Инчунин, “... бо ташаббуси ташкилотҳои байналмилалӣ молиявӣ як силсила ҳуҷҷатҳои муҳимми меъёрӣ оид ба татбиқи низоми идоракунии корпоративӣ дар фаъолияти ширкатҳо таҳия ва барои истифода пешниҳод гардидааст” [46]. Ҳанӯз таърифи дақику ягонаи идоракунии корпоративӣ дар адабиёти муосири иқтисодӣ вучуд надорад, ки ин зарурати омӯзиши ақидаҳои гуногуни олимони марбут ба моҳият ва хусусиятҳои идоракунии корпоративӣ тақозо мекунад.

Бояд иброз дошт, ки новобаста аз хусусияти таъминӣ доштани идоракунии корпоративӣ, ханӯз ширкатҳои корпоративии аввалин дар Рими Қадим пайдо шуда буданд. Дар давраҳои ҷумҳурияти Рим ба таъсиси озодонаи корпоратсияҳо иҷозат дода мешуд, агар оинномаи онҳо ҳилофи қонун набошад. Лекин дар даврони Империяи Рим таъсиси ширкатҳои корпоративӣ душвор ва барои он иҷозати сенат нолозим буд. Қорҳои ширкати корпоративиро шахсон – аъзои он пеш мебарданд. Дар сурати барҳам хӯрдани ширкати корпоративӣ моликияти он байни ҳайати ширкаткунандагон дар лаҳзаи барҳамхӯрӣ тақсим карда мешуд.

Дар таҳқиқоти С.Б. Авдашева, В.М. Галперин, В.И. Горбунов, С.М. Игнатов, М.Г. Ионтсев, Б.З. Милнер, Н.М. Розанова, И.Ю. Храброва “...моҳияти корпоратсия ҳамчун ҷамъияти саҳомӣ фаҳмида шуда, таваҷҷуҳи хосса ба хусусиятҳои тиҷоратӣ доштани фаъолияти он дода мешавад” [58]. “...Дар доираи ин равиши таҳқиқот ба ҳайси мавзӯи таҳлил муносибатҳои идоракунӣ ва манфиатҳои иштироккунандагони корпоратсия баромад мекунад” [76]. Илова бар ин гуфтаҳо, дигар олимони низ масъалаҳои марбут ба идоракуниро аз ҷанбаҳои дигар мавриди таҳқиқ қарор дода, ба ин масъала аҳаммияти ҷиддӣ додаанд [108], [110], [112]. Тибқи ин муқаррарот, саҳмдоронро чунин хусусиятҳои корпоратсия, ба монанди мустақилияти корпоратсия ҳамчун шахси ҳуқуқӣ, масъулияти маҳдуди сармоягузoron, имконияти фӯрӯши саҳмияҳо ба шахсони дигар ба худ ҷалб менамоянд [66].

Мувофиқи баъзе ақидаҳои паҳншуда, дар Аврупо “Корпоратсия ин ташкилоти дастаҷамъонаест, ки ҳамчун шахси ҳуқуқӣ эътироф шуда, дар заминаи муттаҳидкунии ихтиёрии сармояи марказонидашуда бунёдшуда ва пешбарандаи ягон фаъолияти аҳаммияти иҷтимоидошта ташкил карда мешавад” [66]. Дар асоси талабот ва меъёрҳои мавҷуда ба аломатҳои корпоратсия инҳоро дохил намудан мумкин аст:

- шахсони ҳуқуқӣ;
- аз ҳам ҷудо шудани функцияҳои идоракунӣ ва моликият;
- идоракунии мутамарказ аз ҷониби шӯрои директорон [121].

Ҳамин тариқ, ба мафҳуми корпоратсия, бидуни ҷамъиятҳои саҳомӣ, инчунин, бисёр шахсони ҳуқуқиро низ метавон дохил кард: ташкилотҳои рафиконоии пурра ва командитӣ, консернҳо, ассотсиатсияҳо ва корхонаҳои дастаҷамъонаии холдингҳо, кооперативҳои истеҳсолӣ, истеъмоли ва ғайра [109]. Қайд кардан зарур аст, ки дар чунин ҳолат ба чунин ақида нисбат ба моҳияти корпоратсия розӣ шудан душвор аст, зеро аломати асосии корпоратсия, ба ақидаи мо, мавҷудияти саҳмияҳо ва гардиши озоди онҳо мебошад.

Муассисон ва ё соҳибкорон аксаран корхонаҳоро дар шакли ҷамъиятҳои саҳомӣ таъсис медиҳанд, бинобар ин, азбаски дар ҳоли ҳозир ин шакли корхона маъмултар аст, истилоҳи «корпоратсия» ҳамчун ҷамъаъноии истилоҳи «ҷамъияти саҳомӣ» истифода бурда мешавад.

Бо вучуди ин ки ҳуқуқҳои корпоративӣ вобаста ба тобеияти ҳуқуқӣ гуногун мешаванд, аммо, умуман, ширкати корпоративӣ чор аломати асосӣ дорад:

- шахси ҳуқуқӣ;
- масъулияти маҳдуд;
- ғуруши озоди саҳмияҳо;
- идоракунии мутамарказ аз ҷониби шурои директорон [109].

Шахси ҳуқуқӣ ташкилоти бо тартиби муқаррарнамудаи қонун таъсис ва қайд кардашудаест, ки молу мулки алоҳидаро дар моликият, ихтиёри хоҷагидорӣ ё идоракунии корпоративии худ дошта, тибқи уҳдадориҳои, барои ин молу мулк ҷавобгар буда, аз номи худ ҳуқуқи молумулкӣ ва шахсии ғайримолумулкиро гирифта метавонад. Ҳамчунин, шахси ҳуқуқӣ дар суд ҳамчун даъвогар баромад карда метавонад. Шахси ҳуқуқӣ бояд тавозун ва (ё) харҷномаи (сметаи) мустақили худро дошта бошад.

Масъулияти маҳдуд - масъулияти ҳуқуқист, ки зимни он муассисон танҳо дар ҳудуди сармояи гузошташон барои уҳдадориҳои ширкати корпоративӣ ҷавобгаранд. Маҳдудкунии масъулият яке аз принципҳои асосгузори мафҳуми шахси ҳуқуқӣ мебошад. Мувофиқи ин принцип, шахси

хукукӣ як қатор аломатҳои шахси воқеиро (яъне инсонро) дорад, масалан, дорои ҳукук ва масъулият аст. Ҳамин тавр, вай ҳукуку уҳдадорихои шахсони аъзои чунин шахси ҳукукиро маҳдуд менамояд.

Тибқи таҳлил ва маълумотҳои ҷойдошта ва ақидаи олимон, пай бурдан мумкин аст, ки корпоратсия, ҳамчун шакли ҷамъияти саҳомӣ, дорои як қатор имконоту бартариҳои ҳукукӣ ва сармоягузорию монанд ба инҳо мебошад.

Қайд кардан зарур аст, ки дар шароити имрӯза кооператсия доираи васеи ҷаъолияти корхонаҳои сатҳи гуногунро бо ҷаъолияти гуногун дар бар гирифта, ба он метавонанд корхонаҳои кишоварзӣ, ҷамъиятҳои саҳомӣ ва ташкилотҳои қарзӣ низ шомил бошанд. Вобаста ба ин, қайд кардан зарур аст, ки идоракунии корпоративӣ аз ин гурӯҳи мутамарказ ва якҷоя бо гурӯҳи роҳбарон ё шахсони масъул ба вучуд омадааст. Ин гунаест, ки корпоратсия хусусияти мутамарказ дорад. Дар шароити имрӯза идоракунии корпоративӣ низ, вобаста ба ин гурӯҳи шахсони алоҳида, хусусияти мутамарказ дорад.

Таҷрибаи ҷаҳонӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки тамоми аломатҳои идоракунии корпоративӣ дар ҷамъиятҳои саҳомии шакли кушода ҳамчун шакли олии иттиҳодияҳои соҳибкорӣ таҷассум меёбанд ва дар он шахсони бошуур ва ҷаъолону корчаллонон нақши асосӣ доранд. Дар ташаккул ва тобеияти корпоратсия сармоягузорӣ низ афзалият дошта, дар он як қатор меъёрҳои корпоративӣ низ риоя мегарданд.

Сармоягузори муосир дар кӯшиши гирифтани иттилоот оид ба вазъи корҳои ширкат барои беҳатарию сармояи худ, бо дарназардошти гирифтани ғоидаи пешбинишуда, таҳқиқи ҳамаатарафа менамоянд. Аммо, мутаассифона, на барои ҳамаи сармоягузорию банкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон иттилооти зарурӣ дастрас мебошад. Оид ба ин масъала дар яке аз таҳқиқотҳои иқтисодии ватанӣ И.Н. Шобудинов чунин оварда шудааст: “...Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба истиснои сармоягузорию ниҳодӣ, барои дигар сармоягузорию, аз ҷумла шахсони воқеӣ, дастрасӣ ба иттилоот оид ба сохтор ва ҳолати молиявии банк вучуд надорад” [120]. Дар ҳама гуна шароит, пеш аз ҳама, сармоягузорию хориҷӣ афзоиши сармоягузорию ба

ягон ширкати ватанӣ бо беҳдошти низоми идоракунии корпоративӣ таъмин менамоянд. Баъдан, онҳо омодаанд барои сахмияҳои ширкатҳои дорои низоми фаҳмои идоракунии корпоративӣ маблағи калон пардохт намоянд.

Дар ҳамин асос, сармоягузoron меҳоянд дар ширкатҳои сармоягузоринамудаашон низоми идоракунии корпоративиро бинанд, ки вай дараҷаи кофии шаффофият, аёниятро ҳангоми қабули қарорҳои корпоративӣ таъмин менамояд ва бо ҳамин восита ба онҳо кафолатҳои иловагӣ медиҳад. Ба ақидаи сармоягузoron, расмиёти асосии идоракунии корпоративӣ бояд ҷавобгӯи ҳама ин талаботҳо бошанд ва ба таври лозима дар ҳуҷҷатҳои ширкат қайд карда шаванд.

Татбиқи оқилонаи идоракунии корпоративӣ дар ҷамъиятҳои саҳомӣ ба сатҳи коркарди масъалаҳои назариявии моҳият, принцип ва амсилаҳои он вобаста мебошад. Вале, чӣ тавре ки дар боло қайд гардид, то ҳол дар байни муҳаққиқон ақидаҳои гуногуни марбут ба моҳияти идоракунии корпоративӣ ҷой дошта, ин мафҳум ҳанӯз таърифе, ки аз тарафи ҳама эътироф гаштааст, надорад. Ин ҳолат моро водор ба он мекунад, ки ақидаҳои мухталифи дар адабиёти муосир ҷойдоштаро таҳлил намуда, мавқеи худро дар ин масъала муайян намоем.

Масъалаи идоракунии корпоративиро муҳаққиқони зиёде таҳлил карда, хусусиятҳои хоси онро дар шароити имрӯза арзёбӣ ва таҳқиқи ҳаматарафа намудаанд. Дар тадқиқоти худ олимон А. Берли ва Г. Минза онро ба соҳаи алоҳидаи илм ҷудо намудаанд. Дар асари илмии худ «Корпоратсияи муосир ва моликияти хусусӣ» (с. 1931) онҳо аввалин маротиба масъалаи ҷудошавии назорат аз болои моликият дар корпоратсияҳои квазиоммавино мавриди таҳқиқ қарор доданд. Вобаста ба ин, қайд кардан зарур аст, ки идоракунии корпоративӣ танҳо ҳамон вақт мумкин гашт, ки ҷудошавии моликият аз идоракунӣ ба вуҷуд омад. Умуман, тадқиқот оид ба идоракунии корпоративӣ таҳаввули сохторҳои бузургро инъикос мекард. Аз ин нуқтаи назар, диққати иқтисоддонҳо ба ин масъала дар солҳои 80-ум – солҳои муттаҳидшавии

оммавӣ ва фурӯбарихои ширкатҳо, тамоюли иҷтимоӣ гирифтани меъёрҳои низомҳои ҳуқуқӣ махсусан зиёд шуд.

Идоракунии корпоративӣ - ин низоми робитаҳои дутарафа байни менечерон ва соҳибон (саҳомон ва дигар тарафҳои манфиатдор) оид ба масъалаҳои таъмини самаранокии фаъолияти бонк ва таъмини манфиатҳои соҳибмулкони ва дигар тарафҳои манфиатдор мебошад. Дар пайдоиш, таракқиёт ва пешрафти идоракунии корпоративӣ метавон як қатор даврҳоро ҷудо намуд:

1. Дар асри XVII дар ширкати Ост-Индия (East India Company) аввалин шурои директорон таъсис дода шуд, ки аз 24 нафар иборат буд. Аввалин маротиба тақсмоти вазифаҳои моликият ва идоракунӣ ба амал омад.

2. Соли 1776. Адам Смит дар асари худ «Тадқиқот дар бораи табиат ва сабабҳои боигарии халқҳо» қайд намудааст, ки «моликияти пароканда мушкилоти идоракунӣ дар корпоратсияҳои байналхалқиро ба бор оварда, сустии механизмҳои назорат аз болои менечерон ва ҳавасмандӣ барои идоракунандагонро нишон медиҳад».

3. Соли 1844. Қонуни аввалин дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ. Ба қонунгузорӣ оид ба ҷорӣ намудани шакли нави ҷавобгарии молӣ – ҷавобгарии соҳибмулкони ширкат аз рӯйи уҳдадорихои он қабул карда шуд (Британияи Кабир).

4. Соли 1931. А. Берли ва Г. Минз асари «Корпоратсияи муосир ва моликияти хусусӣ» (ИМА)-ро аз ҷош бароварданд, ки дар он аввалин маротиба масъалаи ҷудошавии вазифаи назорат аз вазифаи моликият муфасссал омӯхта шудааст.

5. Давраи муосир (аз солҳои 90-уми асри XX то имрӯз). Хусусияти ҳоси ин давра васеъ паҳн шудани муносибатҳои идоракунии корпоративӣ дар ҷаҳон ва қабули ҳуҷҷатҳои дахлдори он (принсипҳо, кодексҳо) аз тарафи созмонҳои байналмилалӣ мебошад.

Дар Принсипҳои Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР) идоракунии корпоративиро ҳамчун «маҷмуи муносибатҳои байни

роҳбарияти ширкат, Шурои нозирони он, саҳмдорон ва дигар ҷонибҳои манфиатдор муайян мекунад. Идоракунии корпоративӣ, инчунин сохторро, ки бо ёрии он ҳадафҳо ва вазифаҳои ширкат, воситаҳои ноил шудан ба ин ҳадафҳо ва вазифаҳо ва усули назорати фаъолияти ширкат муайян карда мешавад, таъмин мекунад.

Идоракунии босифати корпоративӣ бояд ба Шурои нозирон ва менечерон ҳавасмандии муносибро барои ноил шудан ба ҳадафҳо ба манфиати ширкат ва саҳмдорон ба вучуд оварда, ба мониторинги самараноки фаъолияти ширкат мусоидат намояд. “Доштани низоми самараноки идоракунии корпоративӣ дар дохили ширкати алоҳида ва дар маҷмӯъ, иқтисодиёт ба таъмини сатҳи боварии зарурӣ барои фаъолияти муносиби иқтисоди бозорӣ мусоидат мекунад» [45].

Шурои сармоягузори ниҳодии ИМА (Council of Institutional Investors), ки фондҳои бузурги нафақаи давлатӣ ва хусусиро муттаҳид мекунад, ба идоракунии корпоративӣ, аз нуқтаи назари саҳомон, муносибат мекунад. Тибқи ин равиш, дар маҷмӯъ, сохтор ва амалияи идоракунии корпоративӣ бояд ҳимояи саҳмдоронро таъмин намояд, ки ширкат дар назди саҳмдорон пурра ҳисобот диҳад ва аз нуқтаи назари молиявӣ баробар муносибат кунад [56].

Ниҳоди директорони Россия идоракунии корпоративиро ҳамчун «... низоми муносибатҳои байни саҳмдорон, шурои директорон ва роҳбарият, ки бо оиннома, низомнома ва сиёсати расмӣ ширкат, инчунин волоияти қонун муайян карда мешавад», [56] муайян мекунад.

Бонки Россия идоракунии корпоративиро ҳамчун «... роҳбарии умумии фаъолияти ташкилоти қарзӣ, ки аз ҷониби маҷлиси умумии иштирокчиён (саҳмдорон), Шурои нозирон ва аз ҷумла, маҷмуи муносибатҳои (ҳам бо ҳуҷҷатҳои дохилӣ танзим карда мешавад ва ҳам ғайрирасмӣ) онҳо бо мақомоти яккасардорӣ иҷроия, мақоми иҷроияи коллегиялии ташкилоти қарзӣ ва дигар шахсони манфиатдор амалӣ карда мешавад», баррасӣ мекунад» [43].

“...Дар Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР) соли 1999 (соли 2004 аз нав дида баромада шуд) Принципҳои идоракунии корпоративӣ нашр шудааст, ки идоракунии корпоративиро ҳамчун механизми дохилӣ тавсиф менамояд, ки тавассути он роҳнамоии ширкатҳо ва назорат аз болои он амалӣ карда мешавад ва ҳамчун маҷмуи муносибатҳои байни роҳбарияти (маъмурияти) ҷамъият, шурои директорони (Шурои нозирони) он, саҳмдорон ва дигар шахсони манфиатдор, инчунин, механизмҳои таҳияи мақсадҳои ҷамъият, воситаҳои ноил шудан ба онҳо ва назорати фаъолияти он муайян карда мешавад” [53].

Дар сатҳи ниҳодҳои молиявӣ “мафҳуми идоракунии корпоративӣ, пеш аз ҳама, маҷмуи қоидаҳо ва қараёнҳои ҳавасмандкуниро дар бар мегирад, ки тавассути онҳо саҳмдорон назорати идоракунии ширкатро амалӣ мегардонанд ва ба раванди идоракунӣ таъсир расонида, бо ин ғоида ва арзиши ширкатро ба ҳадди аксар мебардоранд” [100]. Дар доираи пешниҳоди мазкур ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки дар муайян намудани мавқеи агентҳои ретингӣ, ки онҳо имконияти сармоягузoron ва кредиторонро инъикос менамоянд, тақозо менамояд, ки дар ин самт маълумотҳо ба таври дақиқ ва амиқ санҷидашуда пешниҳод карда шаванд. Дар ҳамин фароянд гуфтан мумкин аст, ки дар масъалаи рейтингҳои идоракунӣ корпоративӣ омилҳои баланд бардоштани рейтингӣ сармоягузорӣ ва қарздиҳӣ ҳамчун масъалаи асосӣ маҳсуб мебад.

Ба ақидаи иқтисодчии рус В.А. Светков, “...идоракунии корпоративӣ - ин усули худидоракунии интиҳобкардаи ширкат мебошад, ки ҳимояи ҳуқуқҳои шахсони аз ҷиҳати молиявӣ манфиатдор (саҳмдорон, кормандон ва қарздиҳандагон)-ро таъмин менамояд” [79].

Илова бар ҳамаи ин, дар раванди таҳқиқи идоракунии корпоративӣ ва омӯзиши унсуру бартариятҳои хоси онҳо дар сатҳи пешбурд ва идоракунии фаъолияти корхонаҳо зарур аст, ки моҳияти аслий ва тафсири назариявии онро, аз нуқтаи назари таҳқиқи олимон, мавриди баррасӣ қарор диҳем. Аз ин

лиҳоз, тафсири муқоисавии идоракунии корпоративиро, аз нуқтаи назари олимон, дар ҷадвали 1.1 дидан мумкин аст.

Ҷадвали 1.1. - Нуқтаи назари олимони соҳаи иқтисод дар бораи идоракунии корпоративӣ

Муаллиф	Тафсир
Адриан Кадбери	Нақши идоракунии корпоративӣ аз он иборат аст, ки ҳам истифодаи самараноки захирахоро ҳавасманд кунад ва ҳам масъулияти идоракунии ин захирахоро талаб кунад». Яъне, ғап дар сари он аст, ки ташаббуси идоракунӣ, албатта, бояд бошад, он бояд ташвиқ карда шавад, ҳавасманд карда шавад. Аммо, аз тарафи дигар, ин ташаббус бояд маҳдуд бошад ва ин корро саҳмдорон анҷом диҳанд.
Колин Мейер	Ба гуфтаи ин профессори Оксфорд, идоракунии корпоративӣ соҳаест, ки чанд далели собитшуда дар андешаҳои зиёд ғарқ мешаванд.
Интов Р.М.	Профессори мактаби олии иқтисод аст, мутахассиси машҳур дар соҳаи назарияи пул, молияи корпоративӣ, идоракунии корпоративист ва истилоҳро чунин таъриф медиҳад: моликият ва сохтори назорати корпоративӣ ташаккул меёбад. Яъне, сухан дар бораи таъсири саҳмдорон ва идоракунии захираҳои як бонк ё ширкат меравад. Ин истилоҳ ҳоло ҳам, асосан ва пеш аз ҳама, барои сохторҳои саҳомӣ татбиқ мешавад. Яъне, барои сохторҳои, ки тақсимои моликият ва вазифаҳои назорат мавҷуданд.
Мазур И.	Вазифаи асосии идоракунии корпоративиро ҳамчун таъмини кори ширкат ба манфиати саҳмдорон, сармоягуздорон, ки ба ширкат захираҳои молиявиро бунёд мекунанд, инчунин, ба ин ё он дараҷа, дигар гурӯҳҳои манфиатдор (агар дар низоми идоракунии корпоративии ин ширкат намояндагӣ мекунанд) медонад.
Килячиков А.И.	Идоракунии корпоративӣ маҷмуи тадбирҳо оид ба ҳифзи манфиати моликон ва дар ниҳояти кор, баланд бардоштани арзиши ширкат ва ҷалби сармоя мебошад.
Хайрзода Ш.Қ.	Идоракунии корпоративӣ ин имконпазирии заминаи ниҳодии рушди пешгирикунандаи бонкҳо, тақмили танзим дар макросатҳ, тақвияти ҳифзи ҳуқуқи амонатгуздорон ва сармоягуздорон аст, ки ба афзоиши сафарбар намудани захираҳои озоди ҳам дохилӣ ва ҳам хориҷӣ, афзоиши қарзҳо ва сармоягузорӣ ба иқтисодиёт аз бонкҳо мусоидат мекунанд. [133].
Шобудинов И.Н.	Зери мафҳуми идоракунии корпоративии бонк маҷмуи чараёнҳои фаҳмида мешавад, ки идоракунӣ ва назорати фаъолияти онро таъмин намуда, муносибати байни саҳмдорон, шурои нозирон ва мақомоти ба манфиати саҳмдорон амалкунандаро дар бар мегирад [120].

Мирзозода Ф.А., Бобоев М.У.	Идоракунии корпоративӣ ин низоми ҳамбастагии байни субъектҳои идоракунии ташкилот ва тарафҳои манфиатдор мебошад, ки ба ҳимояи манфиатҳои шахмдорон, устуворгардони низоми назорати дохилӣ, коҳишдиҳии хавф ва таъмини шароити ҷалби сармоя нигаронида шудааст ва бар принципҳои муайян, унсурҳо ва механизмҳои асос меёбад, ки фаъолияти босамар ва рушди устувори ташкилотро дар ояндаи дуру наздик таъмин менамоянд [104].
Мавлонов Р.А., Якубова Э.Н., Шукуров М.В.	Идоракунии корпоративӣ ин ҷараёни ҳамбастагии мақсадноки мақомотҳои интихобшавандаю таъиншаванда ба иштирокчиёни кооператсияҳо мебошад, ки бо мақсади ноилгардии ширкат ба ҳолати мусоид дар муҳит ва вақти мушаххас, дар муҳити таъсири ҷаҳонишавии муносибатҳои хоҷагии ҷаҳонӣ, дар минтақаи алоҳида ва баъътиборгирии манфиатҳои иштирокчиёни муносибатҳои корпоративӣ амалӣ карда мешавад [103].
Абдулхайров Ф.М. (муаллиф)	Идоракунии корпоративӣ принципи демократист, ки маънои озодона фаъолият намудани ҳамаи кормандон, роҳбарият, менечерон ва шахмдорони бонкро дошта, ба назар гирифтани ақидаҳои онҳо, шахмгузориҳои якҷоя барои дастрасӣ доштан ба ғоида ва даромади бонкро ифода мекунад.

Сарчашма: таҳияи муаллиф бо истифода аз адабиёти илмӣ.

Қайд кардан зарур аст, ки тамоми таърифҳои овардашуда зарурати идоракунии корпоративиро дар сатҳи васеъ ва кушода мушаххас намуда, онро тибқи талаботи замон ва имкониятҳои он мушаххас ва арзёбӣ намудаанд.

Таҳлил ва ҷамъбасткунии таърифҳои дар боло овардашуда имкон медиҳад, ки таърифи зерини мафҳуми идоракунии корпоративӣ дар шакли муосир ва фарогир пешниҳод гардад. Ба ақидаи мо, идоракунии корпоративӣ ҳамчун маҷмуи ҷорабиниҳо ва қоидаҳои худидоракунии ширкат (ва ё ҷамъияти шахомӣ), ки дар он манфиати ҷамъӣ фаҳмида мешавад, маънидод гардидааст.

Дар таркиби идоракунии корпоративӣ принципҳои демократии идоракунӣ, бо дарназардошти манфиатҳои ҷамъӣ ва ғоидаи ширкат ё ҷамъияти шахомӣ, асоснок карда шудаанд.

«Тибқи баъзе сарчашмаҳо, иштирокчиёни муносибатҳои корпоративӣ (роҳбарони ширкатҳо, соҳибон (шахмдорон/ сармоягуздорон), дигар гурӯҳҳои

манфиатдор (иштирокчиёни ҷонибҳои манфиатдор) манфиатҳои худро пайгирӣ мекунад, ки ин, дар натиҷа, метавонад боиси муноқишаи эҳтимолии имконпазир гардад (ба истилоҳ - конфликтҳои агентӣ)” [99].

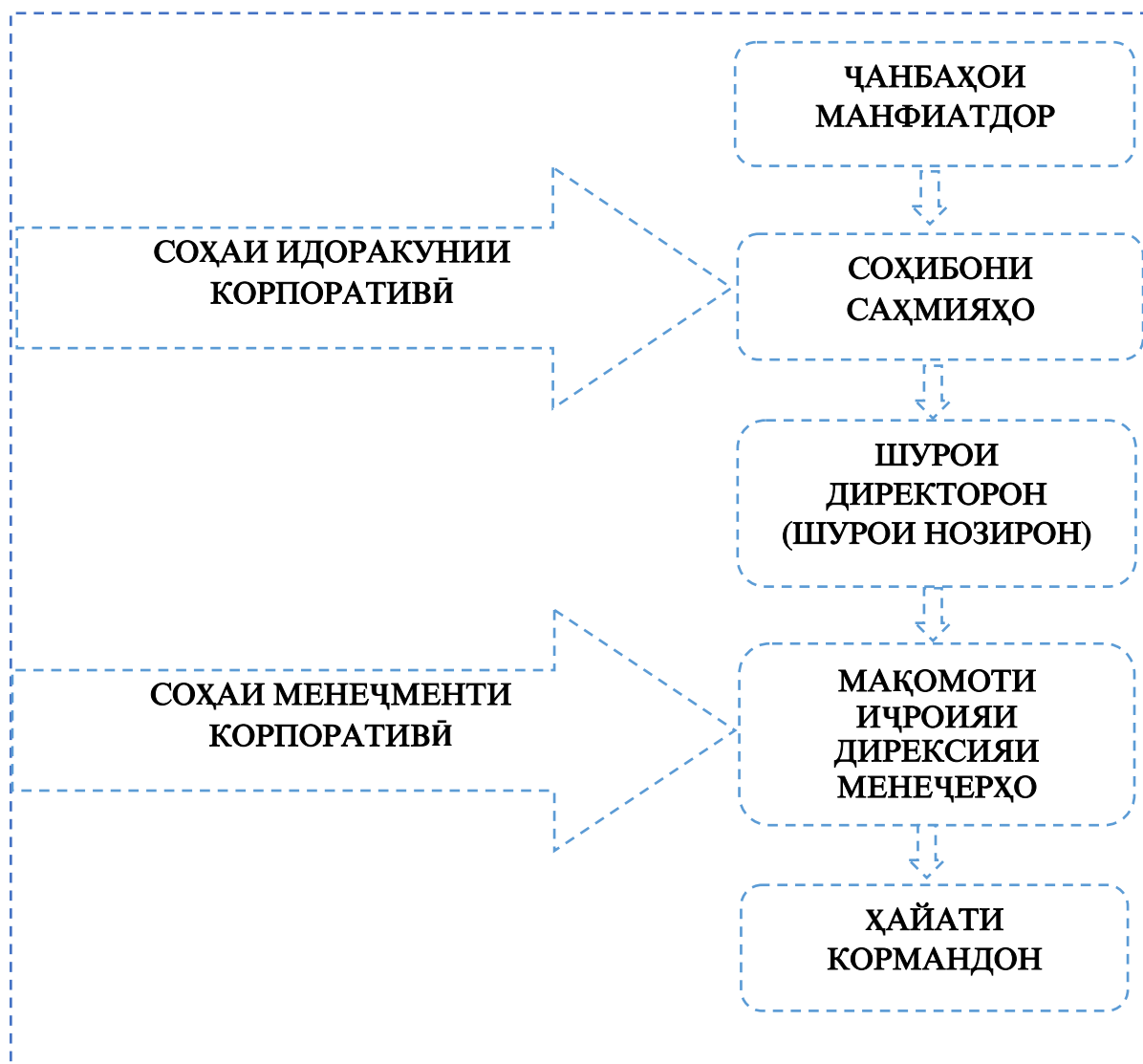
Дар самти идоракунии нобаробарӣ ва низоъҳо ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки идоракунии ин чараён нобоста аз сатҳ ва ҳиссаи он барои ҳар як ташкилоти қарзӣ муҳим ва зарурӣ мебошанд. Илова бар ин гуфтан мумкин аст, ки дар бартаарафсозии низоъҳо аини замон бонкҳоро зарур аст, ки фароҳам овардани шароити шафофият, мониторингӣ дуруст, ҳавасмандгардонии моддӣ ва маънавӣ, дастрасии содда ба иттилоотӣ марбута ва дигар масъалаҳои ба ин баробарро зерин назорати худ қарор дода дар ин самт барои пеши роҳи муфлисшавӣ ё низоъҳоро дар бон гиранд.

Идоракунии корпоративӣ, бешубҳа, дар низоми идоракунии ташкилот дар сатҳи баландтар қарор дорад, аз ҷумла доираи васеи муносибатҳое, ки на танҳо ба сохтори мақомоти идоракунии ширкат, инчунин, ба тамоми ҷонибҳои манфиатдор таъсир мерасонанд ва идоракунии ширкатро дар сатҳи баланди манфиатҳои саҳмдорон таъмин мекунад, фаҳмида мешавад.

«...Аз ин мулоҳизаҳо бармеояд, ки аз ҷиҳати дараҷаи фарогирии объектҳои таъсир идоракунӣ, умуман, нисбат ба идоракунии корпоративӣ васеътар аст” [96]. Дар баробари ин, идоракунии корпоративӣ на танҳо як ҷузъи раванди умумии идоракунии ташкилотҳо, инчунин, аз баъзе ҷиҳатҳо, сифатан қисми дигар аст. Ба фикри яке аз роҳбарони Номос-байк, ки навиштааст: «Идоракунии корпоративӣ як қисми раванди идоракунӣ дар бонк мебошад. Менечменти корпоративӣ, аз ҷумла тичорати бонкӣ, нисбат ба идоракунии корпоративӣ мафҳуми хеле васеътар ва муҳимтар аст” [64].

Ба ақидаи боло розӣ шудан душвор аст, зеро идоракунии корпоративӣ як қисми раванди идоракунӣ дар ҷамъияти саҳомӣ бошад ҳам, вай нисбат ба менечменти корпоративӣ бартарӣ дошта, бо танзими масъалаҳои стратегии рушди ҷамъияти саҳомӣ ва аз ин рӯ, муайянкунандаи вазифаҳои менечменти корпоративӣ баромад мекунад. Менечменти корпоративӣ принципи яккасардориро дар идоракунии ширкат таъмин намуда, субъектҳои он аз

директори генералӣ ва менечерон, инчунин, дигар сохторҳои дохилӣ иборат буда, бевосита ба масъалаҳои ҷорӣ ташкил ва танзими идоракунии ширкат машғул мебошад ва татбиқи ҳадафҳои стратегии рушди ширкатро, ки аз тарафи маҷлиси умумии саҳмдорон ва шӯрои директорон (шӯрои нозирон) гузошта шудааст, таъмин мекунад.

Расми 1.1. Таносуби байни вазифаҳои идоракунии менечмент ва идоракунии корпоративӣ

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Қайд кардан зарур аст, ки дар низоми идоракунии корпоративӣ ниҳодҳои идоракунии корпоративӣ бояд пешбарикунанда (муайянкунанда) ва назораткунанда шуда, ниҳодҳои менечменти корпоративӣ ҳамчун иҷрокунанда ва татбиқкунандаи сиёсати идоракунии корпоративӣ бошанд. Бо ибораи дигар, низоми муосири идоракунии ширкатҳо аз ду зина, яъне аз идоракунии корпоративӣ (зинаи болоӣ) ва менечменти корпоративӣ (зинаи

поёнӣ) иборат мебошад. Дар сатҳи муносибатҳои иқтисодӣ, вобаста ба талаботи ҷаҳони муосир, идоракунии ширкатҳо аз рӯйи принцип, усулҳо ва вазифаҳои худ аз ҳамдигар фарқ мекунад. Муносибати идоракунии менечмент ва идоракунии корпоративӣ дар расми 1.1 равшан нишон дода шудааст.

Дар сатҳи низоми бонкӣ яке аз масъалаҳои асосие, ки дар он механизмҳои идоракунии бехатар дар сатҳи ниҳодҳои молиявӣ афзалият ва бартарӣ доранд, ин идоракунии корпоративӣ мебошад, ки он ба мақомоти иҷроия, Шӯрои директорон, моликон ва дигар ҷонибҳои манфиатдори ба ин корпоратсияҳо хос дахл дорад.

Қайд кардан зарур аст, ки дар сатҳи муносибатҳои ҷамъиятӣ идоракунии корпоративиро ҳамчун шакли нав ва босамари идоракунии дар ниҳодҳои молиявӣ ҳисобидан мумкин аст. Зеро мушаххаснамоии афзалиятҳои идоракунии анъанавӣ ва идоракунии корпоративӣ як қатор бартариятҳоро дар бар мегирад, ки ин тафовутҳоро мо дар ҷадвали 1.2 чунин шарҳ додем:

Ҷадвали 1.2. - Идоракунии анъанавӣ ва корпоративӣ дар низоми бонкӣ ва хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо

ИДОРАКУНИИ АНЪАНАВӢ	ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ
МАФҲУМ	МАФҲУМ
Идоракунии анъанавӣ идоракуниест, ки дар он қарорҳо аз тарафи роҳбар дар ҳолатҳои дар натиҷаи тамосҳои ғайринақшавӣ қабул ва ба роҳ монда мешаванд.	Идоракунии корпоративӣ мувофиқати равандҳои мебошад, ки идоракунии ва назорат ба як нафар вобаста набуда, дар якҷоягии саҳомон, саҳмдорон, мудирон, шӯрои директорон ҳулосаҳо ва қарорҳо қабул карда мешаванд.
ҲАДАФ	ҲАДАФ
Ҳадафи асосии идоракунии анъанавӣ дар он аст, ки тамоми фаъолияти корхона аз тарафи як шахс ва талаботи қарорҳои он муайян карда мешавад. Аммо манфиати умумии кормандон, саҳмдорон, сармоягузoron маҳдуд аст. Дар ин намуди идоракунии менечер дар ҳама ҷо мавқеи бартаридоштаро қабул мекунад, дар муколамаҳо, аз ҷумла, тарзи муоширати ӯ бо зердастонаш хусусияти авторитарӣ дорад. Ҳангоми гузаштани ҳадафҳои манфиатҳои	Ҳадафи асосии идоракунии муосир корпоративӣ баланд бардоштани эътимоди сармоягузoronи эҳтимолӣ ба механизмҳои ҷалби сармоягузорӣ ба ширкатҳо ва дар ин замина, баланд бардоштани сармояи ширкатҳои ватанӣ ва мутаносибан, дар маҷмӯъ, ба ин равандҳо мусоидаткунанда мебошад. Вазифаҳои низоми идоракунии корпоративӣ: 1. Татбиқ ва таъмини риояи самараноки стандартҳо, принципҳо ва методологияи

кормандон ба назар гирифта намешаванд. Вазифаҳои идоракунии анъанавӣ: 1. Менечменти анъанавӣ ҷудоии возеҳи байни менечмент ва сатҳи кормандонро дар дохили ширкат муқаррар мекунад. 2. Идоракунии анъанавӣ, махсусан, бо ифодаи эҷодӣ ихтилоф мекунад. 3. Дар раванди низомии идоракунии анъанавӣ қонуну қоидаҳо, фармонҳо аз ҷониби як шахс ба таври мушаххас тасдиқ ва муайян карда мешаванд. 4. Дар ҷараёни фаъолияти корхона ҳукуку уҳдадорихои кормандони ширкат, фикру андешаҳои онҳо ба назар гирифта намешаванд.	ягонаи фаъолияти мақомоти идоракунии бо дарназардошти таҷрибаи беҳтарини идоракунии корпоративӣ. 2. Таъмини ҳукукҳои саҳмдорон. 3. Такмили пайвастаи ҳамкориҳо бо саҳмдорон, сармоягуздорон, шарикони тижоратӣ ва дигар ҷонибҳои манфиатдор. 4. Такмили пайвастаи сиёсати иттилоотӣ оид ба ифшо ва шаффофият. 5. Баланд бардоштани масъулияти иҷтимоии корпоративӣ.
ФАРҚИЯТ	ФАРҚИЯТ
1. Идоракунии анъанавӣ дар аксари ҳолатҳо аз тарафи як нафар иҷро карда мешавад. 2. Ҷоида барои як нафар. 3. Қабули қарор ва ҳалли масъалаҳо оид ба корхона, муҳосибот, дороиҳо танҳо аз тарафи раис ва бо имзои раис амалӣ мегарданд. 4. Ҷузъӣ. 5. Субъективӣ. 6. Ғайрисистемавӣ. 7. Авторитарӣ. 8. Инҳисория дар хизматрасонӣ. 9. Оинома ва қоидаҳо. 10. Хавфи зиёд. 11. Аз рӯйи шакли фаъолият ба хавфҳои стратегӣ кам аҳаммият дода мешавад. 12. Манфиат. 13. Ратсионализми таҳлилӣ (тафовут, ҳамгирӣ). 14. Равшан, муайян, устувор. 15. Тақсимои қатъии вазифаҳои	1. Идоракунии корпоративӣ дар шакли дастаҷамъона аз тарафи мудирон, сардорон, саҳмдорон идора карда мешавад. 2. Ҷоидае, ки барои гурӯҳи одамон ҳамчун ҳаққулсаҳм пардохт мешавад. 3. Қабули қарор ва ҳалли масъалаҳо оид ба корхона, муҳосибот, дороиҳо ва дигар давраю раванди фаъолияти корхона дар якҷоягӣ бо саҳмдорон. 4. Ҳадафнок. 5. Объективона. 6. Системавӣ. 7. Умумӣ. 8. Рақобат дар хизматрасонӣ. 9. Ҳадаф, мақсад, вазифа. 10. Хавфи камтар дар муҳити корпоративӣ. 11. Новобаста аз шакли фаъолият, хавфҳои стратегӣ ба нақша гирифта намешаванд. 12. Бархӯрди манфиатҳо ва ғ. 13. Ратсионализми мутобиққунанда (таъсиси робитаҳои зарурӣ).
меҳнатӣ.	14. Зудтағйирёбанда, динамикӣ. 15. Таъмини муваққатии кор ба гурӯҳҳои ҳамгирошудаи лоиҳа.

ИМКОНИЯТҲО	ИМКОНИЯТҲО
1. Мушкilotи ғайриинтизорӣ бартараф карда мешаванд. 2. Дар шароите ки фаъолияти афроди идоракунанда (ба роҳбар итоаткунанда) барои расидан ба ҳадафҳои корхона бесамар арзёбӣ мегардад, идоракунии анъанавӣ ба манфиати корхона мебошад. 3. На ҳама ашхоси низомии идоракунии корхона имконият доранд, то аз самарани низомии идоракунӣ манфиат гиранд, ки ҳолати мазкур боиси сарфаи захираву имкониятҳои молиявӣ мегардад.	1. Дар ҳоле ки иштирокчиёни чараёни идоракунӣ зиёданд, онҳо то андозае манфиатдор мебошанд, аз ин рӯ, онҳо имконияти бештари дарёфти роҳу равишҳои босамари идоракуниро доранд. 2. Қой доштани имкониятҳои зиёди устуворгардонӣ ва дигаргунсозии низомии идоракунӣ, вобаста ба тағйироти шароит дар асоси неруи кифояноки зеҳнӣ. 3. Мавҷудияти имкониятҳои зиёди таҳлилу арзёбӣ ва баррасии норасоииҳои низомии идоракунӣ, инчунин, андешидани чораҳои ҷиҳати бартарафкунии онҳо ва коркарди механизми бартаридоштаи идоракунӣ.
ДУРНАМО	ДУРНАМО
Комилан дигаргун гардидани шакли анъанавии идоракунӣ ва дар заминаи ин тақия намудан ба воситаҳои муосири идоракунӣ.	Пурра азнавсозии муҳити инноватсионии бонк дар доираи техника ва технологияҳои рақамӣ ва дорои зеҳни сунӣ. Пурра аз байн рафтани амалиёти анъанавӣ ва ба таври маҷозӣ сурат гирифтани тамоми амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ. Комилан истифода намудани технологияҳо дар амалиёти пулию қарзӣ ва тағйир додани шакли онҳо.

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда.

Ҳамин тавр, аз маълумоти ҷадвали 1.2 бармеояд, ки идоракунии анъанавӣ ва корпоративӣ дар низомии бонкӣ дорои хусусиятҳои фарқкунанда мебошанд, ки ин фарқиятҳо дар мафҳуму мақсад ва шароиту имкониятҳои онҳо ифода меёбанд. Ба ақидаи мо, дар шароити иқтисоди бозорӣ ва васеъ гардидани доираи субъектҳои идоракунӣ, идоракунии корпоративӣ нисбати идоракунии анъанавӣ то як дараҷа афзалият дорад. Ҳар як низомии идоракунӣ шароити ба худ хоси иҷроии амали фаъолро дорост. Тақвияти минбаъдаи соҳаи бонкӣ дар давраҳои минбаъда бо идоракунии корпоративӣ ҳамоҳангии зич дошта, дар он техника ва технологияҳои муосир дар давраҳои минбаъда афзалият пайдо мекунад. Аз ҳамин лиҳоз, масъалаҳои мубрами идоракунии корпоративӣ бо усулҳои нави маҷозӣ ва истифодаи технологияҳои ҳозиразамон ба ниҳодҳои молиявӣ як қатор афзалиятҳоро фароҳам меоварад.

1.2. Принципҳо ва амсилаҳои заминавии идоракунии корпоративӣ

Таҷрибаи солҳои охир нишон медиҳад, ки идоракунии корпоративӣ дар самти идоракунии корхонаҳои сатҳи гуногун ҳамчун намуди идоракунии муосир махсуб меёбад. Дар солҳои охир дастурҳои гуногуни идоракунии корпоративӣ ва кодексҳои таҷрибаи беҳтарини тичорат дар кишварҳои алоҳида, аз ҷумла Чопон, Фаронса, Олмон, Испания ва Нидерландия пайдо шуданд. Тадбирҳо оид ба баланд бардоштани фарҳанги идоракунии корпоративӣ, инчунин, тавассути пешниҳоди дастгирии сарпарастии доираҳои соҳибкорӣ дар кишварҳое, ки узви Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР) намебошанд, аз ҷумла Ҳиндустон, Африқои Ҷанубӣ ва Малайзия андешида шуданд.

Унсuri муҳимми фаъолияти самараноки ширкатҳо, дар шароити имрӯза, идоракунии корпоративӣ мебошад, ки таҳия ва татбиқи принципҳои он дар мадди аввал меистанд. Оид ба муҳимияти шароит ва омилу принципҳои заминавии идоракунии корпоративӣ С.Т. Бобоев чунин қайд менамояд: «... дар ташаккули низоми идоракунии корпоративии бонкҳо ба инобат гирифтани омилу принципҳои онро ташаккулдиҳанда аҳаммияти назаррас дорад» [90]. Дар сатҳи татбиқи идоракунии корпоративӣ принципҳои идоракунӣ асоси расидан ба ҳадафҳои гузошташударо дар сатҳи зарурӣ инъикос мекунанд ва алоқамандии байнисохторӣ ва байниидориро мушаххастар менамоянд.

“Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР) ба баланд бардоштани масъулияти шурои директорон дар назди ҷонибҳои манфиатдор диққати махсус дода, принципҳои зерини идоракунии корпоративиро бори аввал дар соли 1999 пешниҳод намудааст” [107]:

- 1) таъмини асосҳои низоми самараноки идоракунии корпоративӣ;
- 2) ҳифзи ҳуқуқҳои саҳмдорон ва баамалбарории функсияҳои асосии моликият;
- 3) муносибати баробар нисбат ба саҳмдорон;

4) муайян намудани нақши ҷонибҳои манфиатдор дар идоракунии корпоратсия;

5) таъмини ифшои иттилоот ва шаффофият;

6) муайян намудани вазифаҳои мушаххаси Шурои директорон.

Принсипҳои асосии идоракунии корпоративӣ аз ҷониби аъзои Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР) ва бисёр кишварҳои дигар ҳамчун стандарт қабул карда шудаанд. Онҳо, ҳамчун яке аз 12 стандарти асосӣ, аз ҷониби Форуми суботи молиявӣ (Financial Stability Forum) ва Бонки ҷаҳонӣ барои беҳтар кардани идоракунии корпоративӣ дар бозорҳои рушдбанда истифода мешаванд. Принсипҳои мазкур, ки аввалин маротиба соли 1999 қабул карда шудаанд, барои сохторҳои қонунгузор, сармоягузoron, ширкатҳои бузург ва дигар шахсони ба ҷаъолияти ширкатҳо алоқаманд ҳамчун як намуна дар ҷодаи ба роҳ мондани идоракунии ширкат ва ё ҷамъият нақши худро бозида истодаанд.

Гуфтан зарур аст, ки “таҷрибаи идоракунии корпоративӣ аз нав дида баромадани принсипҳои ҷунин номуайяниҳоро дар рисола, бо дарназардошти тағйирот дар соҳаҳои иқтисодӣ, ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ, тақозо менамояд. Тибқи як қатор сарчашмаҳо, дар соли 2005 Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (СҲИР), бо дарназардошти таҷрибаи идоракунии корпоративӣ, принсипҳои онро аз нав дида баромада, ба онҳо як қатор тағйирот ва иловаҳоро ворид намуд” [45].

“Шабаккаи байналмилалӣи идоракунии корпоративӣ (International Corporate Governance Network) Принсипҳои идоракунии корпоративии СҲИР-ро ҳамчун эълонияи ҳадди ақали стандартҳои идоракунии корпоративӣ барои ширкатҳо ва сармоягузoron дар саросари ҷаҳон эътироф мекунад ва нуқтаи назари худро оид ба принсипҳои СҲИР бо шарҳу иловаҳо пешниҳод мекунад” [114].

Илова бар ин, намояндагони ташкилотҳои молиявӣ байналмилалӣ, махсусан Кумитаи базелӣ оид ба назорати бонкӣ, Шурои масъалаҳои суботи

молиявӣ ва гурӯҳи Бонки ҷаҳонӣ дар ҷараёни баррасии масъалаи мазкур иштирок доштанд.

Дар раванди идоракунии корпоративӣ ҷузъҳои умумӣ, новобаста аз хусусиятҳои миллии давлатҳои мухталиф, мавҷуд мебошанд. Принсипҳои идоракунии корпоративӣ бошад, дар заминаи ҳамин ҷузъҳои умумӣ омода карда шудааст.

Бояд гуфт, ки дар навбати худ, фаъолияти самараноки ниҳодҳои молиявӣ, махсусан бонкҳо, аз сифати ташкили идоракунии корпоративӣ дар онҳо вобаста мебошад, ки инро таҷрибаи бонкҳои пешсаф тасдиқ мекунад.

“Дар асоси Принсипҳои идоракунии корпоративии СҲИР, Кумитаи Базел оид ба назорати бонкӣ 8 принсипи идоракунии ҳуҷи корпоративиро дар соҳаи бонкдорӣ муайян намуд, ки шарҳи муфасссали онҳоро дар поён медиҳем” [111]. Тибқи ҳуҷҷатҳои Кумитаи Базел, низоми самараноки идоракунии корпоративӣ дар бонкдорӣ вобаста ба рақобатпазирӣ дар доираи як қатор принсипҳо асос ёфтааст, ки моҳияти онҳо чунин аст:

- арзишҳои фарҳанги корпоративӣ, ки дар кодекси рафтори корпоративӣ ва дигар меъёрҳои ахлоқи корӣ муқаррар шудаанд, инчунин низоме, ки риояи ин арзишҳоро дар амал таъмин менамояд;

- стратегияи аниқ мураттабшудаи рушд, ки аз рӯйи он натиҷаҳои кори тамоми бонк ва шахсони воқеӣ баҳо дода мешавад;

- тақсими дақиқи ҳуқуқҳо (аз ҷумла муайянии ҳуқуқҳо дар соҳаи қабули қарорҳо) ва уҳдадорӣҳо - механизми самараноки ҳамкорӣ ва муносибат байни Шӯрои директорон, роҳбарияти олии ва аудиторон;

- низоми дурусти назорати дохилӣ (аз ҷумла арзёбии самаранокии ин низом, ки аз ҷониби хадамоти аудити дохилӣ ва аудити беруна амалӣ карда мешавад) ва хадамоти идоракунии хавфҳо (вобаста аз самтҳои тиҷорат ва воҳидҳои тиҷоратӣ амал мекунанд), низоми «санҷиш ва тавозунӣ», инчунин дигар унсурҳо;

- мониторинги доимии хавфҳо дар соҳаҳои алоҳидаи фаъолияти бонкӣ, ки бо эҳтимолияти баланди бархӯрди манфиатҳо тавсиф мешавад (ин

соҳаҳо, пеш аз ҳама, ҳамкории бонкро бо қарзгирандагон – шахсони вобаста ва саҳмдорони асосӣ ва менечерони баландпоя дар бар мегиранд ва, дуҷум, фаъолияти шахсоне, ки амалиёти калонро анҷом медиҳанд, масалан, амалиёти тоҷирони пешбари бонк дар бозори саҳомӣ);

➤ маҷмуи ҳавасмандгардонии молиявӣ ва мансабӣ, ки барои кори дурусти роҳбарон ва дигар кормандон шароит фароҳам меорад;

➤ низоми чараёнҳои иттилоотӣ, ки эҳтиёҷоти дохилии ташкилот ва сатҳи шаффофияти бонкро барои контрагентҳои беруна таъмин менамояд.

Кӯшишҳои СҲИР оид ба таҳия ва пешниҳоди принципҳои идоракунии корпоративӣ дар миқёси байналмилалӣ воқуниш ва дастгирии васеъ пайдо карданд ва аз ҷониби бисёр кишварҳо, ҳамчун асос барои сохтани амсилаҳои миллии идоракунии корпоративӣ замима гузоштанд.

Бояд қайд намуд, ки мақомоти давлатӣ ва мутахассисону соҳибкорон, бо истифода аз принципҳои СҲИР ва Кумитаи Базел, ба таҳияи барномаҳо оид ба рушди унсурҳои «режими дурусти идоракунии корпоративӣ» ва баҳамназдиккунии амсилаҳои мавҷудаи идоракунии корпоративӣ шуруъ намуданд. Дар натиҷаи тадбирҳои андешидашуда байни ҷонибдорони равишҳои гуногун, ташкили идоракунии корпоративӣ мувофиқа карда шуд, ки он новобаста аз амсилаи идоракунии корпоративӣ, бояд чунин унсурҳоро дар бар гирад:

- сохтори шаффофи моликият ва ташкили ширкат;
- таъмини огоҳии саҳмдорон ва иштироки онҳо дар идоракунии ҷамъият;
- ҳифзи самараноки ҳуқуқҳои саҳмдороне, ки ҳиссаҳои назоратиро надоранд;
- таъмини иттилооти босифат дар бораи фаъолияти ширкат.

Вобаста ба муайян намудани зарурати соҳа дар пешрафти фаъолияти бонкҳо ё дар умум - ниҳодҳои молиявӣ, моро зарур аст, ки тафсири принципҳои асосии идоракунии корпоративиро, ки он аз тарафи Кумитаи Базел пешниҳод шудааст, дар чунин шакл нишон диҳем:

Принсипи 1. Аъзои Шурои директорон бояд ба вазифаи худ мувофиқ бошанд, нақши худро дар идоракунии корпоративӣ фаҳманд ва дар бораи вазъи корҳо дар бонк хулосаҳои оқилона бароварда тавонанд.

Шурои директорон, дар ниҳоят, барои амалиёти бонк ва устувории молиявии фаъолияти он талош намуда, ҳолатҳои хатарафзоро комилан пешбинӣ намоянд. Илова бар ин, бонкҳо бояд барои баровардани хулосаҳои саҳеҳ ва қарорҳои дахлдор, ки ба ақидаҳои идоракунӣ пайвастагии зиёд доранд, масъул бошанд ва ҳама чараёнҳои сиёсӣ ва манфиатҳои умумиширкатиرو ҳимоя карда тавонанд. Мақсади шурои бонк нигоҳ доштани мувозинати устувории бонк ва нишон додани роҳи дуруст ва самараовар ба ин чараён мебошад.

Саҳмиядорони назоратӣ дар интихоби аъзои Шурои директорон салоҳияти назаррас доранд. Дар чунин мавридҳо бояд дар назар дошт, ки Раёсат ва аъзои Шурои директорон дар назди бонк уҳдадорҳои худро доранд. Новобаста аз он ки бонк давлатӣ мебошад, дар идораи босамари бонк ва қабули қарорҳои ҳамаҷониба аз тарафи Шурои директорон бояд мудохилаи он кам бошад.

Дар ҷамъиятҳои саҳомии калон бо мақсади ба даст овардани идоракунии самарабахши корпоративӣ таъсис додани кумитаҳои зерин тавсия дода мешавад:

- кумитаи аудит барои назорат аз болои аудиторони дохилӣ ва берунии бонк;
- кумитаи идоракунии хавфҳо;
- кумитаи ҳавасмандгардонӣ;
- кумитаи пешбарӣ ва идоракунии корпоративии кадрҳо.

Принсипи 2. Шурои директорон вазифадор аст, ки вобаста ба имконият, арзишҳои корпоративиро дар доираи ҳадафҳои стратегии бонк барои зинаҳои гуногуни роҳбарӣ ва кормандон иттилоъ дода, натиҷаҳои онро тасдиқ ва назорат намояд. Вобаста ба ин, бояд гуфт, ки стратегияи ҳар як бонк бояд

арзи корпоративӣ дошта бошад, зеро надостани чунин арзишҳои муҳим метавонад ширкатро ба мушкилот мувочаҳ намояд.

Шурои директорон бояд таъмин намояд, ки менечерони зинаи олӣ сиёсатро таҳия ва амалӣ созанд, ки ба муайян кардани бархӯрди эҳтимолии манфиатҳо нигаронида шудааст ва агар чунин низоъҳо пешгирӣ кардан ғайриимкон бошад, онҳо дуруст идора кунад (дар асоси иҷозати муносибатҳо ё муомилот, мувофиқи сиёсати дахлдори корпоративӣ, қонунҳои кишвар ва стандартҳои назоратӣ).

Шурои директорон бояд ифшои дахлдори оммавӣ ва ё пешниҳоди маълумотро ба назир дар бораи сиёсати бонк оид ба бархӯрди манфиатҳо ё бархӯрди эҳтимолии манфиатҳо таъмин намояд. Ин маълумот бояд изҳоротро дар бораи муносибати бонк барои идоракунии бархӯрди манфиатҳои моддӣ, ки берун аз сиёсати бонк мебошанд, дар бар гирад.

Принсипи 3. Шурои директорони бонк бояд дар ҳамаи зинаҳои фаъолияти бонк самтҳои масъулият аз рӯйи ҳисоботдиҳиро аниқ муқаррар намуда, риояи талаботи муқарраршударо таъмин намояд.

Шурои директорон ваколатҳо ва уҳдадориҳои асосии аъзои худ, инчунин, менечерони олиро дақиқ муайян мекунад. Шуро, инчунин, эътироф мекунад, ки хатҳои номуайяни масъулият ё масъулиятҳои бесарусомон ва сершумор метавонад тавассути посухҳои суст ва номуайян мушкилотро шадидтар созад. Шурои директорон барои назорати амали Раёсат ва риояи сиёсати Шурои директорон, ки ба низоми санҷишҳо дохил мешавад, масъул аст.

Принсипи 4. Шурои директорон, мувофиқи сиёсати Шуро, бояд назорати мувофиқро аз ҷониби менечерони олӣ таъмин намояд.

Принсипи 5. Шурои директорон ва менечерони олӣ бояд аз натиҷаҳои кори шуъбаи аудити дохилӣ, аудиторҳои беруна ва низоми назорати дохилӣ самаранок истифода баранд.

Принсипи 6. Шурои директорон бояд қарор диҳад, ки сиёсат ва амалияи музди меҳнат ба фарҳанги корпоративии бонк, ҳадафҳо ва

стратегияи дарозмуддат ва ташкили назорат дар бонк мувофиқат намояд. Пайваст накардани мукофотхое, ки аъзои Шурои директорон ва менечерони баландпояро ба стратегияи дарозмуддати тиҷорат ҳавасманд намекунанд, метавонад боиси амалҳои хилофи манфиатҳои бонк, саҳмдорон ва дигар ҷонибҳои манфиатдор гардад.

Шурои директорон ё кумитае, ки аз ҷониби Шурои директорон ташкил шудааст, бояд мутобиқи сиёсати қабулшуда оид ба ҳаҷми подошпулиҳои барои аъзои Шурои директорон ё мудирони баландпоя муайян ё тасдиқгардида ва мутобиқ будани чунин подошро ба талаботи фарҳанги корпоративии бонк, ҳадафҳои дарозмуддат, стратегия ва ташкили назорат дар бонк таъмин намояд.

Принсипи 7. Идоракунии бонкҳо бояд дар асоси шаффофият сурат гирад. Шаффофият барои идоракунии хуб ва муассири корпоративӣ муҳим аст. Дар сурати набудани шаффофият, ба ҷавобгарӣ Шурои директорон ва роҳбарони зинаи болоиро ҷалб намудан зарур аст. Ин вазъият дар ҳоле ба вучуд меояд, ки саҳмдорон, дигар тарафҳои манфиатдор ва иштирокчиёни бозор дар бораи сохтори моликият ва мақсадҳои бонк маълумоти кофӣ нагиранд, ки дар асоси онҳо самаранокии фаъолияти Шурои директорон ва менечерони баландпоя баҳо додан мумкин аст. Аз ин рӯ, ифшои дурусти ҷомеа ва интизоми бозор идоракунии босамари корпоративиро тақозо менамояд. Ифшо ва гузоришдиҳии муносиби идоракунии корпоративӣ, ки бо қонунгузориҳои миллӣ ва таҷрибаи назоратӣ мувофиқ аст, метавонад як қатор имкониятҳои навро фароҳам оварад.

Ифшои ҳисоботи солона ва даврӣ, ҳисобот ба мақомоти назоратӣ ё дигар шаклҳои мувофиқи ҳисобот бояд ба андозаи бонк, мураккабӣ, сохтори моликият, аҳаммияти иқтисодӣ ва профили таваккалӣ, инчунин, дар савдои оммавӣ будани бонк ё дар биржаи фондӣ номбар шудани он мутаносиб бошанд.

Принсипи 8. Шурои директорон ва менечерони баландпоя бояд сохтори амалиёти бонкро, ҳангоми фаъолият дар қаламравҳо ё тавассути

сохторҳое, ки шаффофиятро пешгирӣ мекунанд, фаҳманд. Мушкилоти идоракунии корпоративӣ вақте ба миён меояд, ки бонкҳо тавассути сохторҳои шаффофиятнадошта фаъолият мекунанд. Бонкҳо баъзан интиҳоб мекунанд, ки дар доираи салоҳияти махсус фаъолият кунанд ё сохторҳои мураккаб (ба монанди мошинҳои таъиноти махсус (SPV) ё трастҳои корпоративӣ) эҷод кунанд, ки аксар вақт барои мақсадҳои қонунӣ ва ё қобили тичорат мувофиқат намекунад.

Пешбурди тичорат дар чунин қаламравҳо тавассути сохторҳои дар боло зикршуда метавонад барои муассисаи бонкӣ хатарҳои молиявӣ ва ҳуқуқӣ ба вуҷуд орад ва ба қобилияти Шурои директорон ва роҳбарияти олий барои гузаронидани назорати дурусти тичорат ва даҳлат ба назорати самараноки бонкӣ ҳалал расонад.

Бояд қайд кард, ки аз тарафи СҲИР, бо дарназардошти таҷрибаи андухташудаи ширкатҳои бузурги ҷаҳонӣ, принсипҳои идоракунии корпоративӣ марҳила ба марҳила мукамал гардонида шуда истодаанд. Дар солҳои 2014-2015 СҲИР дар ҳамкорӣ бо гурӯҳи G20 таҳрири нави Принсипҳои нави идоракунии корпоративиро таҳия ва пешниҳод намуд, ки онҳо тибқи самтҳои зерини идоракунии корпоративӣ, 5-7 принсипи зеринро дар бар мегиранд [47]:

1. Ташаккули заминаҳо барои сохтори самараноки идоракунии корпоративӣ.
2. Ҳуқуқи саҳмдорон, муносибати баробар ба ҳамаи саҳмдорон ва вазифаҳои калидии моликият.
3. Саҳмдор ва дигар миёнаравҳои ниҳодӣ, бозорҳои қоғазҳои қиматнок ва дигар миёнаравҳо.
4. Нақши шахсони манфиатдор дар идоракунии корпоративӣ.
5. Ифшои маълумот ва шаффофият.
6. Уҳдадорӣҳои Шурои директорон.

Аз ҷиҳати нисбат ба таҳрири нави Принсипҳо бармеояд, ки теъдоди умумии онҳо то 40 расидааст, аз ҷумла самти аввал аз 6 принсип, самти дуюм – 8,

самти сеюм – 7, самти чорум – 6, самти панҷум – 6 ва самти шашум – 7 принципро (ниг. ба замимаи 2) дар бар мегирад. Илова ба ин, бояд қайд кард, ки баъзе принципҳо ба зербандҳо тақсим гардидаанд, ки ин ба истифодаи имконияти ба таври дақиқ ва оммафаҳм муайян намудани онҳо мусоидат мекунад. Дар таҳрири нав татбиқ ва истифодабарии принципҳои идоракунии корпоративӣ аз тарафи ширкатҳо ҳангоми таҳияи кодексҳои онҳо, бешубҳа, осон мегардад.

Дар ҳар як кишвар низоми идоракунии корпоративӣ дорои хусусиятҳои муайян ва унсурҳои таркибӣ мебошад, ки онро аз сохторҳои дигар кишварҳо фарқ мекунонанд. Низоми идоракунии корпоративӣ дар ҳар як кишвари мушаххас бо якчанд омилҳо муайян карда мешавад: қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ғуногуне, ки ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои ҳамаи иштирокчиёни муносибатҳои корпоративиро танзим мекунанд; сохтори воқеии идоракунӣ ва амалияи соҳибкорӣ дар кишвар; оинномаи ширкат ва дигар омилҳо. Ба ақидаи иқтисодчиёни ватанӣ М.У. Бобоев ва Ф.А. Мирзозода, “... омилҳое, ки ба идоракунии корпоративии бонкҳои ватанӣ таъсири манфӣ мерасонанд, инҳо мебошанд: а) номукаммалии заминаҳои меъёрию ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои дохилии меъёрии то ба охир коркарднашуда; б) норасоии кормандони баландхаттисос дар соҳаи бонк ва сатҳи пасти касбияти баъзе аз менеҷерони бонкҳо; в) банақшагирии молиявии заиф ва пешгӯии нишондиҳандаҳо; г) нокифоягии дониш ва таҷрибаи мутахассисон оид ба арзёбии воқеии қобилияти қарзадокунии муштариён; ғ) сатҳи пасти самараи фаъолияти Шурои директорон; д) нокифоягии иттилооти андухтшуда; е) заифии механизми назорати фаъолияти идоракунӣ ва риоя нагардидани фарҳанги корпоративӣ; ё) мавҷуд набудани методикаи маҷмуии арзёбии сифати низоми идоракунии корпоративии бонкҳо” [87].

Сарфи назар аз он ки принципҳои низоми идоракунӣ ғуногун мебошанд, бисёр омилҳо - ҳуқуқӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ ба ширкатҳо ё дигар ниҳодҳои молиявӣ қариб як хел таъсир мерасонанд. Вобаста ба ин, метавон «амсилаи» маъмулии идоракунии корпоративиро, ки дар кишварҳои ғуногун

тахия гардидаст, ба кадри имкон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурд. Дар масъалаи мазкур дар асарҳои худ муҳаққиқон се амсилаи асосии идоракунии корпоративиро дар кишварҳои дорони иқтисоди пешрафтаи бозорӣ муайян мекунанд. Бозори сармоя дар он нақши муҳимро мебозад, зеро саҳмияҳо як роҳи маъмули ҷамъ кардани сармоя барои ширкатҳои Британияи Кабир ва ИМА мебошад.

Амсилаи англо-африкоӣ бошад, ба бозори озод таҳия шудааст ва ҷудошавии моликият ва назоратро дар бузургтарин ширкатҳо дар бар мегирад. Тибқи талаботи ин амсила, вазифаҳои идоракунӣ ба менеҷерҳо дода мешавад ва ба онҳо барои иҷрои ин вазифаҳо, ҳамчун агентҳои тижоратии худ, пардохт мекунанд. Пардохт барои ҷудо кардани моликият ва назорат хизматрасонии агентӣ номида мешавад. Механизми асосии ҳалли зиддиятҳо байни манфиатҳои саҳмдорон ва роҳбарон, ин аз ҷониби саҳмдорон интиҳоби Шурои директорон мебошад.

“Тибқи сарчашмаҳо ва талаботи мавҷуда, дар сохтори моликияти саҳомӣ дар Британияи Кабир ва ИМА мавқеи пешбарандаро сармоягузори низоми мебозанд, ки ҳиссаи онҳо имрӯз дар маҷмуи саҳмияҳои ширкатҳо то ба 60-65% рост меояд” [59].

Дар Британияи Кабир ва ИМА муносибатҳо байни менеҷерҳо, директорон ва саҳмдорон бо маҷмуи қонунҳо ва қоидаҳо танзим гардида, пеш бурда мешаванд. Дар муқоиса бо дигар бозорҳои сармоя, дар ИМА қоидаҳои саҳмдорини ифшо ва низоми возеҳи муносибатҳо байни саҳмон мавҷуданд. Дар Британияи Кабир бартарии идоракунии корпоративӣ дар истифодаи усулҳои муосири қонунгузорӣ ифода меёбад, ки он метавонад аз дигар шаклҳои идоракунии корпоративии давлатҳои дигар фарқ кунад.

Бартарӣ ва фарқияти амсилаи англо-африкоӣ аз он иборат мебошад, ки дар он нақши муҳимро биржаҳои фондӣ бозӣ намуда, он талаботи логистикӣ дар самти қоғазҳои қиматнок, мушаххасоти иттилоот ва монанди инҳоро дар бар мегирад. Илова бар ин, дар амсилаи англо-африкоӣ ду амале, ки

мушаххасоти ин амсиларо инъикос менамоянд, инҳо интихоби директорон ва интихоби аудиторон мебошанд.

Фарогирии амсилаи англо-амрикоӣ ба масъалаи сармоягузори нӣҳодӣ ва мутахассисони соҳаи молиявӣ, ки дар бонку дигар ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ амал мекунанд, нигаронида шудааст. Вобаста ба ҳамаи ин, қайд кардан зарур аст, ки дар амсилаи Чопон ва Олмон аксар вазифаҳои хосияти корпоративидоштаро бонкҳо ё бонкҳои ваколатдор ба уҳда мегиранд.

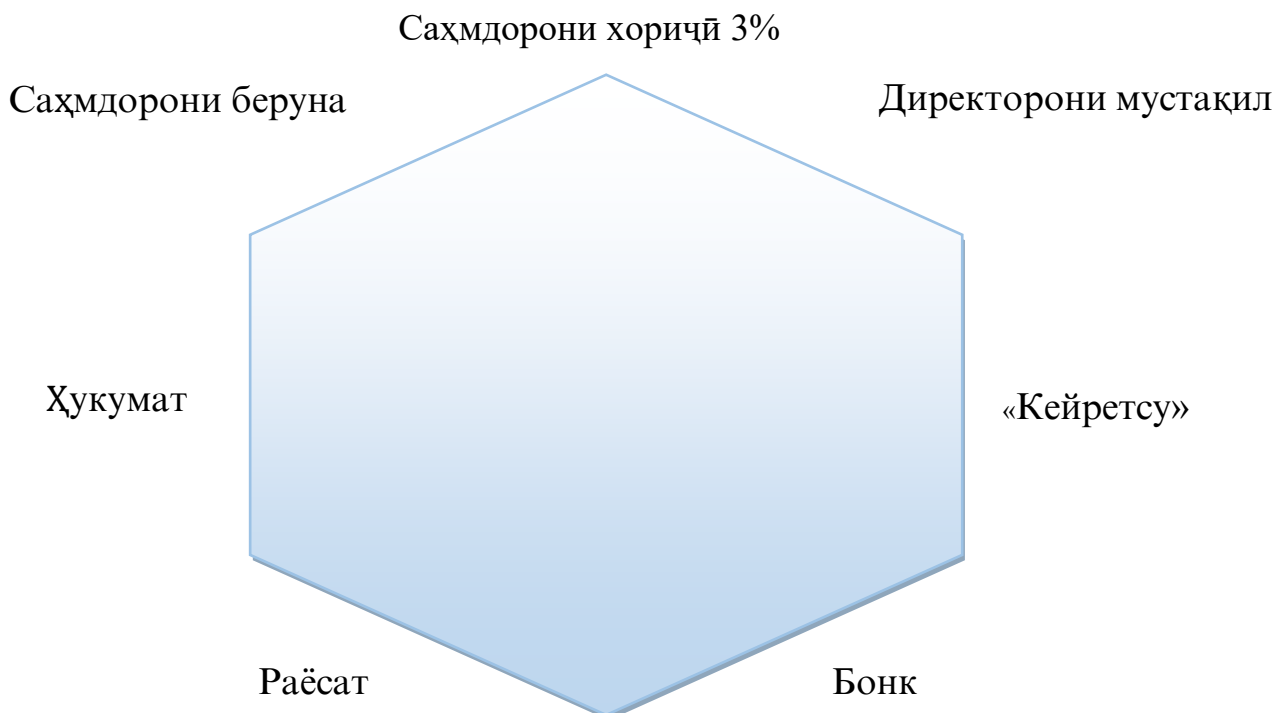
Дар амсилаи Чопон бештар масъалаҳои ғоизҳои бонкӣ ва ғаъолияти дигар нӣҳодҳои бонкӣ тавсиф карда мешаванд, ки онҳо ба чунин масъалаҳо: робитаҳои мустаҳками корпоратсияи бонкӣ, фарогирии қонунгузорӣ ва меъёрӣ, назарияи ҷамъиятӣ ва моликияти муштараки маблағҳои қарзӣ ва сармояи саҳомии муттаҳидшударо дар бар мегиранд. Илова бар ҳамаи ин, қайд кардан зарур аст, ки дар ҳайати Шурои директорон меъёрҳои зерин, ҳамчун таносуб риояи ғоизи аъзои мустақил, бояд ҳатмӣ бошанд.

Иброз доштан зарур аст, ки сиёсати иқтисодии давлат дар идоракунии ҷамъиятҳои саҳомии чопонӣ нақши асосиро ишғол мекунад. Аз ин лиҳоз, Чопон сиёсати ғаъолонаи иқтисодиро пеш мебарад, ки мақсад аз он ёрӣ расондан ба ҷамъиятҳои саҳомии чопонӣ мебошад. Чунин шакли сиёсат, ҳамчун намояндаи расмӣ ва ғайрирасмӣ, масъалаи мушкилоти молиявиро ҳангоми ба мушкилот дучор шудан дар бар мегирад.

Амсилаи чопонӣ инҳоро дар бар мегирад: сарбонк бо саҳмдорони ватанӣ, ширкатҳо ва бонкҳои фаръӣ, ҳукумат ва дигар шарикон. Дар алоқамандӣ бо ин бояд иброз дошт, ки дар муқаррар намудани робитаҳои тичоратӣ муайян намудани иқтидорҳои иқтисодӣ ин амалро дар амсилаи Англия ва Амрико мушаххасан мушоҳида намудан мумкин аст.

Як нозукии амсилаи англо-амрикоӣ дар он аст, ки саҳмдорони мустақил наметавонанд ба ғаъолият ва қарорҳои ширкат мудохила намоянд. Вобаста ба ин, иброз доштан зарур аст, ки шумораи саҳмдорони воқеии

мустақил дар ширкатҳои чопонӣ ба ҳадде мебошад, ки сохтори онро дар расми 1.2 мушоҳида намудан мумкин аст:

Расми 1.2. Низоми муносибатҳои байниҳамдигарӣ дар ширкатҳои чопонӣ

Сарчашма: Бандурин, А.В. Деятельность корпораций. – М.: БУКВИЦА, 1999. – С.34.

«Пойгоҳ, ки аз ҷаҳор ҳатти ростӣ ба ҳам пайваст иборат аст, робитаи манфиатҳои ҷаҳор иштирокчиҳои асосӣ: ҳукумат, менеҷерҳо, бонк ва кейретсу ро ифода мекунад. Ҳамаҳои дар болои расм мавҷуд набудани манфиатҳои мутақобилаи иштирокчиёни мустақил ё беруниро ифода мекунанд, зеро онҳо нақши ноҷиз мебозанд» [59].

“Дар Чопон бозори саҳомӣ комилан дар дасти муассисаҳои молиявӣ ва ширкатҳост. Афзоиши назарраси шумораи саҳмдорони ниҳодӣ дар Чопон мушоҳида мешавад, ки ба ҳиссаи онҳо зиёда аз 50% бозори фонди Чопон ва қариб 25%-и он бошад, ба корпоратсияҳо тааллуқ доштанд ва ҳиссаи сармоягузори хориҷӣ - тақрибан 5%-ро ташкил мекард» [59].

Дар амсилаи чопонӣ, ба монанди Олмон, бонкҳои саҳомӣ, бинобар сабаби робитаи зичи онҳо бо ширкатҳои гуногун, ки аз хизматрасониҳои

бонкӣ васеъ истифода мебаранд, нақши калидӣ доранд. Зеро фаъолияти бонкҳо бо чунин ширкатҳо алоқамандии зич дошта, онҳо ба якдигар таъсир мерасонанд.

Гуфтан зарур аст, ки Шурои директорони ширкатҳои Чопон аз аъзои дохилӣ, директорони иҷроия, менечерҳо, сардорони департаментҳои асосии ширкат ва Раёсат иборат мебошад. Агар ғоидаи ширкат дар муддати тулонӣ коҳиш ёбад, бонки асосӣ ва аъзои keiretsu метавонанд директоронро барканор намуда, номзадҳои худро таъин намоянд. Ин амал дар сатҳи идоракунии корпоративӣ ба хоҳири он анҷом дода мешавад, ки дар ин замина, масъулияти роҳбарони наваъин дар зинаҳои гуногун бо мақсади роҳ надодан ба ҳатоҳои такрорӣ зиёд карда шавад.

Як афзалияти дигари амсилаи чопонӣ дар он мебошад, ки он падидаи дигареро барои Чопон, ки ҳайаташро мутахассисон ва мудирони бознишастаи муваққатан кор намекарда ташкил мекунанд, ба ҳайати ин шуро ҳамроҳ менамояд. Ба ин мисол, Вазорати молия метавонад ба ҳайати шурои худ аз чунин ашхоси ботаҷриба истифода намояд. Иловатан, иброз доштан зарур аст, ки дар амсилаи чопонӣ ба ҳайати он ворид кардани шахсони ботаҷриба аз даромади ширкат ва имкониятҳои ғоидаоварии он вобаста мебошад. Дар илова бояд гуфт, ки шуроҳои ширкатҳои чопонӣ дар муқоиса бо ИМА, Британияи Кабир ё Олмон нисбатан зиёд мебошанд ва шумораи онҳо ба ҳисоби миёна 50 нафарро ташкил медиҳад.

Таҷриба собит намудааст, ки идоракунии корпоративӣ дар ҳар як давлати алоҳида, новобаста аз он ки вай давлати пешрафта аст ё рӯ ба пешравӣ, идоракунии корпоративӣ ба таври гуногун сурат гирифта ва дар ҳамин замина, дорои бартариятҳои гуногун мебошад. Ба ҳамин мисол, гуфтан зарур аст, ки дар идоракунии корпоративӣ давлати Олмон, махсусан бонку ташкилотҳои қарзии он, муваффақона амал намудаанд.

Ба ҳамин хотир, “... бонкҳои Олмон бозигарони калидӣ дар амсилаи идоракунии корпоративӣ дар ширкатҳои Олмон мебошанд. Чун дар амсилаи чопонӣ, бонк якҷанд нақшҳоро мебозад: дар маҷлисҳои умумии солони

сахмдорон ҳамчун сахмдор ва кредитор, ношири коғазҳои қиматнок ва уҳдадорҳои қарзӣ, депозиторӣ ва агенти овоздиҳанда баромад мекунад” [78].

Гуфтан зарур аст, ки амсилаи олмонӣ имкон медиҳад саҳомоне, ки дар ин ширкат сахм надоранд, метавонанд дар ширкатҳои дигар низ сармояи дарозмуддат дошта бошанд. Фарогирии имконият дар амсилаи олмонӣ ба амсилаи чопонӣ шабоҳати зиёд дорад, вале аз амсилаи англо-африкаӣ, ки дар он на бонкҳо ва на ширкатҳо сармоягузори асосии ниҳодӣ буда наметавонанд, ба кулӣ фарқ мекунад.

Саҳмдорони асосии Олмон бонкҳо ва ширкатҳо мебошанд. Агентҳои ниҳодӣ, масалан, фондҳои нафақа ё саҳмдорони инфиродӣ дар Олмон нақши муҳим надоранд.

Заминаи қонунии мавҷуда дар Олмон манфиатҳои кормандон, ширкатҳо, бонкҳо ва саҳмдоронро ба назар мегирад. Вале низом ба иштирокчиёни асосӣ, яъне ба манфиатҳои ширкатҳо ва бонкҳо нигаронида шудааст.

Хусусияти муҳимми амсилаи олмонӣ дар он аст, ки аксари саҳомон саҳмияҳоро тавассути бонк меҳаранд ва бонкҳо ҳамчун амонатгузор ҳуқуқи овоздиҳӣ дар маҷлисҳоро доранд.

Ба таври мухтасар, хусусиятҳои асосии амсилаҳои идоракунии корпоративиро (ҷадв. 1.3) нишон медиҳем:

Ҷадвали 1.3. - Шарҳи амсилаҳои асосии идоракунии корпоративӣ

АМСИЛАҲОИ ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ	ХОСИЯТҲОИ ИЛМӢ ВА АМАЛИИ ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ
АМСИЛАИ АНГЛО- АМРИКОӢ	Амсилаи англо-африкаӣ бартарии бештари ҳуқуқи саҳмдорон, ҳамчунин, назорат тавассути бозори коғазҳои қиматнокро дар бар мегирад. Дар доираи ин амсила манфиатҳои молиявии саҳмдорон ва қоньгардонии талаботи онҳо омили асосии идоракунии корпоративӣ мебошад.

АМСИЛАИ ОЛМОНӢ	Дар амсилаи олмонӣ ниҳодҳои бонкӣ ва намояндаҳои онҳо дар Шурои директорон нақши асосӣ доранд. Ташкили фаъолияти идоракунии, ҷорӣ намудани шаклҳои анъанавӣ, миллӣ ва муосири фаъолият ба устувории идоракунии корпоративӣ вобаста мебошад.
АМСИЛАИ ОСИЁӢ-ҶОПОНӢ	Сиёсати таҳияшудаи саноатии давлат; Ислоҳоти маҳсулноки соҳаи кишоварзӣ; Бахши молиявӣ ба сифати низоми ғридиҳанда.

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Аз таҳлили амсилаҳои англо-африқоӣ, ҷопонӣ ва олмонии идоракунии корпоративӣ бармеояд, ки ташаккул ва таҳаввули онҳо шароитҳои дохилӣ, ниҳодҳо, анъанаҳо ва фарҳанги миллии мамлакатҳои алоҳидаро дар худ таҷассум менамояд. Аз ин лиҳоз, онҳоро дар дигар кишварҳо, бе дарназардошти хусусиятҳои таърихӣ миллиӣ ва фарҳангиашон, татбиқ намудан қобили қабул нест. Бояд ҳар як кишвар амсилаи миллии идоракунии корпоративиро дар асоси риояи принципҳои умумӣ, ки аз тарафи СҲИР тавсия гардидаанд, таҳия ва татбиқ намояд.

Бояд ёдовар шуд, ки амсилаҳои гуногуни истифодашаванда дар давлатҳои алоҳида метавонанд ҳамчун таҷрибаи муваффақ ба дигар давлатҳо таҳвил гардида, норасоҳои идоракуниро дар онҳо бартараф созанд. Дар баробари ин, ин амсилаҳои мувофиқ барои Тоҷикистон ҷиҳати идораи босамари ширкатҳои саҳомӣ ва бонкҳои ватанӣ метавонанд хизмат намоянд. Бо дарназардошти омӯзиши бартарӣ ва афзалиятҳои амсилаҳои таҳқиқгардида, мо ба чунин хулоса омадем, ки якчанд амсилаҳои идоракунии корпоративие мавҷуданд, ки метавонанд дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда шаванд, аз ҷумла:

1. Амсилаи идоракунии, ки Шурои директорон мақоми асосии идоракунии ҷамъият буда, қарорҳои стратегӣ қабул намуда, фаъолияти директори иҷроияро назорат мекунад.

2. Амсилаи бисёркумитаӣ, ки дар он қабули қарорҳо аз ҷониби кумитаҳои гуногун, ки ҳар кадоми онҳо барои соҳаи муайяни фаъолият масъуланд, амалӣ карда мешавад.

3. Амсилаи идоракуниё, ки дар он директори генералӣ бартариятҳои асосӣ ва генералиро дорад, вақте ки як роҳбар барои қабули ҳама қарорҳо масъул аст.

Шояд, вобаста ба вижагиҳои хоси ширкатҳо ва бонкҳои соҳаи тоҷикистонӣ, ҷорӣ намудани амсилаи мувофиқи идоракунии корпоративӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон самараноктар бошад.

Бояд қайд кард, ки ба ин савол мо пурра ҷавоби дақиқ дода наметавонам, зеро амсилаи ягонаи идоракунии корпоративӣ вуҷуд надорад, ки ба ҳама ширкатҳо ва вазъият мувофиқат кунад. Лекин таҷриба ва амалияи ҷорӣ намудани амсилаҳои гуногуни идоракунии корпоративӣ нишон медиҳад, ки дар вақтҳои охир *“амсилаи идоракунии масъулияти иҷтимоӣ”*, ки манфиати на танҳо соҳмдорон, инчунин дигар тарафҳои манфиатдор (қормандон, муштариён, ҷамъият ва ғайра) низ ба назар гирифта мешавад, бештар маъмул гаштааст. Бо вуҷуди ин, ҳар як ширкат амсилаи идоракуниеро интихоб мекунад, ки ба эҳтиёҷоти мушаххас, стратегия ва арзишҳои он мувофиқтар аст.

Ҳамин тавр, дар маҷмӯъ, *амсилаи идоракунии масъулияти иҷтимоӣ* бояд ҷузъи муҳимми ҳама гуна амсилаи идоракунӣ шавад. Ширкатҳо бояд на танҳо нишондиҳандаҳои иқтисодӣ ва манфиатҳои соҳмдорони худро, инчунин масъалаҳои иҷтимоӣ, экологӣ ва ахлоқиро, ки ба ҳаёти одамон ва муҳити зист таъсир мерасонанд, ба назар гиранд. Рафтори масъулиятноки ширкатҳо на танҳо ба нигоҳ доштани обрӯ ва рақобатпазирӣ мусоидат мекунад, инчунин, ба рушди иҷтимоию иқтисодии ҷомеа низ таъсири мусбат мерасонад.

1.3. Вижагиҳои идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тичоратӣ

Вобаста ба зарурати рӯзафзуни чомеа дар даҳсолаҳои охир, таваҷҷуҳ ба идоракунии корпоративӣ на танҳо дар соҳаҳои бахши воқеии иқтисодиёт, инчунин, дар бахши бонкӣ низ мушоҳида мешавад. Ба ин бӯҳрони бонкӣ дар Осиёи Ҷанубу Шарқӣ, инчунин, як қатор низоъҳои корпоративӣ, ки дар ҷаҳон ба амал омадаанд ва ба бонкҳо низ таъсир расониданд, мусоидат карданд. Ҳамчунин, сабабҳои бӯҳрони низоми бонкии ватанӣ дар солҳои 2014-2016 зарурати дар бонкҳои тичоратии мамлакат ҷорӣ намудани принципҳои идоракунии корпоративиро нишон доданд.

Дар айни замон, вақте ки муносибати тағйирёфта ба идеологияи танзими бонкӣ нуфузи бештар пайдо мекунад, тибқи он, як қисми ваколатҳои назорат ба механизмҳои бозорӣ мегузарад, омӯзиши хусусиятҳои идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо аҳамияти хосро касб менамояд.

Дар шароити аъзои Созмони умумиҷаҳони савдо будани Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷорӣ намудани таҷрибаи идоракунии корпоративӣ барои бонкҳои тичоратии кишвар як зарурати объективӣ шуда истодааст.

Таҷриба нишон дод, ки идоракунии корпоративӣ на дар ҳамаи кишварҳои мавриди истифодаи он муваффақиятҳои ҷашмрас доштааст. Зеро дар аксар кишварҳое, ки идоракунии корпоративӣ муваффақиятomez нест, дар онҳо низоми миллии дохилию хориҷӣ ба як қатор мушкилот рӯ ба рӯ мебошад. Новобаста аз ин, истифодаи дурусти идоракунии корпоративӣ ва риояи меъёрҳои он шартҳои асосии расидан ба ҳадафҳои гузошташуда мебошад. Вобаста ба натиҷаҳои ба даст овардашуда, низоми муосири идоракунии корпоративӣ имкон медиҳад, ки болоравии арзиши бонкро таъмин намуда, бо кам шудани хароҷоти ҷалби сармоя, коҳиши хавфҳои молиявӣ, амалиётӣ ва афзоиши муқовимати бонк ба тағйирот дар шароити беруна ноил шавем.

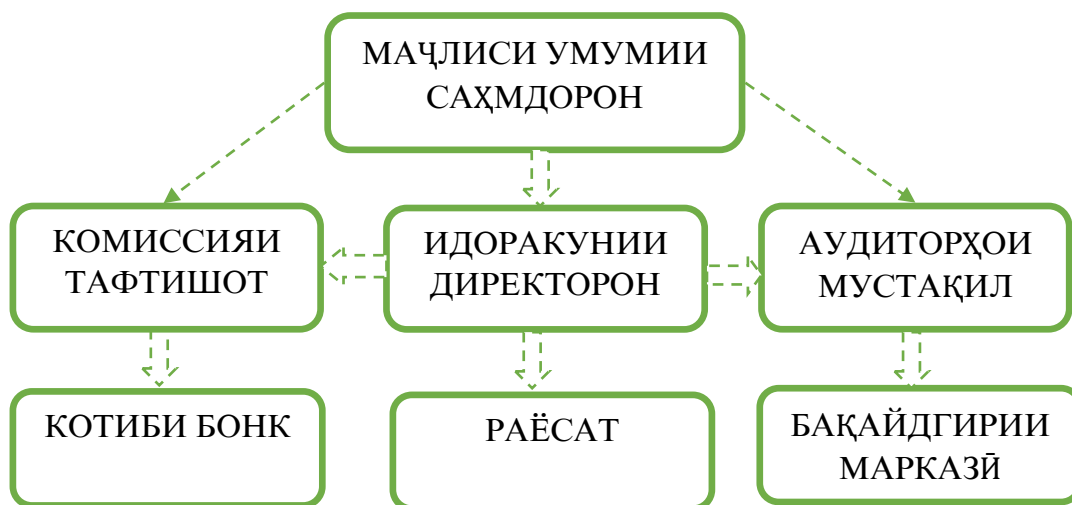
“Масъалаи идоракунии корпоративӣ дар иқтисодиёти ҷаҳони муосир, махсусан дар бонкҳои тичоратӣ, яке аз масъалаҳои мубрам ба ҳисоб меравад.

Ин заруратро дар шароити ҷаҳонишавии иқтисодиёт ба инобат гирифта, дар яке аз Паёмҳои навбатии худ Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон баҳри андешидани чораҳои мушаххас дар низоми бонкӣ, алаҳхусус, дар самти коҳиш додани хавфҳо ва ҷорӣ намудани усулҳои идоракунии корпоративӣ, изҳори андеша карда буданд” [18]. Албатта, таваҷҷуҳи Пешвои миллат, вобаста ба ин зарурат, саривақтӣ буда, ин масъала татбиқи пешакии фарогирро дар сатҳи низоми бонкӣ тақозо менамояд.

Низоми муосири идоракунии корпоративӣ ба ниҳодҳои молиявӣ ва махсусан бонҳо, имкон медиҳад, ки муносибат байни Шурои нозирон ва роҳбарият бо саҳмдорон дар шакли муносиб ташкил гардида, дар доираи манфиатҳои бисёртарафа амал намоянд. Чунин низоми бонк ба афзоиши арзиши хизматрасонии бонк мусоидат намуда, ба сармоягуздорон кафолат медиҳад, ки пули онҳо самаранок истифода гардида, беҳатарии бозгашти он таъмин карда шавад.

Дар сатҳи таҳқиқоти илмӣ мо ба хулосае омадем, ки мақсади идоракунии корпоративӣ, агар, аз як тараф, баланд бардоштани нуфузу эътибори бонк дар заминаи идораи босамари хавфҳои бонкӣ бошад, аз дигар тараф, барои баланд бардоштани нуфузу эътибори бонк дар назди аҳоли мусоидати ҳаматарафа менамояд. Низоми идоракунии корпоративӣ танҳо дар ҳолати самаранок буданаш метавонад ба манфиати тарафҳо бошад. Ин мавқеъро С.Т. Бобоев тарафдорӣ намуда, қайд менамояд: “... самаранокии идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ яке аз шартҳои муҳимтарини таъмини устувории ташкилотҳои қарзӣ ва дар маҷмӯъ, низоми бонкӣ ба ҳисоб меравад. Аз нигоҳи муҳаққиқ, ҷорӣ намудани низоми идоракунии корпоративӣ дар низоми бонкӣ дорои паҳлуҳои мусбӣ зерин мебошад: афзоиши ҷалби сармоягузориҳо, кумак ба ҷалби сармоягузорони дарозмуддат, коҳишдиҳии арзиши қарздиҳӣ, афзоиши арзиши бозории ширкатҳои қарздиҳанда” [88].

Сохтори идоракунии корпоративӣ дар таркиби ҳар як бонку ташкилоти қарзӣ мураккаб буда, он аз сохтори ниҳодии бонкӣ иборат мебошад, ки мушаххасоти онро дар расми 1.3 мушоҳида намудан мумкин аст:

Расми 1.3. Идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Ҷиҳати дар сатҳи зарурӣ ҷорӣ ва татбиқ намудани идоракунии корпоративӣ як қатор марҳилаҳои заруриро ҷорӣ намудан зарур аст. Зеро тавассути марҳилаҳо низомҳои меъёрие, ки ин масъаларо дар амал татбиқ карда метавонанд, имконпазир мегарданд ва барои бонкҳои тиҷоратӣ имкониятҳои нав ва беҳатарро фароҳам месозанд.

Ҷадвали 1.4. - Марҳилаҳои идоракунии корпоративӣ ва методологияи амалии он дар бонкҳои тиҷоратӣ

МАРҲИЛАҲО	ШАРҲИ МАРҲИЛАҲО
Марҳилаи 1.	Гирифтани маълумот дар бораи ҳолати ибтидоии идоракунии корпоративӣ дар бонк дар асоси саволномаи махсус, ҳуҷҷатҳои дохилӣ ва манбаъҳои оммавӣ
Марҳилаи 2.	Мусоҳиба бо роҳбарияти бонк, саҳомони асосӣ, сармоягузори баставӣ (агар онҳо) бо мақсади фаҳмидан ва муайян кардани имкониятҳои стратегӣ, манфиатҳо, ҳадафҳо ва алтернативаҳои бонк, муносибати онҳо бо низомии идоракунии корпоративӣ
Марҳилаи 3.	Таҳлили ҳамаҷонибаи ҳамаи ҷузъҳои низомии идоракунии корпоративӣ дар бонк
Марҳилаи 4.	Таҳлили муқоисавии амалияи идоракунии корпоративӣ дар бонк бо амалия дар бонкҳои тиҷоратӣ ва хориҷӣ
Марҳилаи 5.	Тавсияҳо оид ба таҳияи нақшаи ҳамаҷонибаи марҳила ба марҳила такмил додани амалияи идоракунии корпоративӣ дар бонк дар асоси стратегияи рушди он

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Дар асоси маълумотҳои ҷадвали 1.3, вобаста ба марҳилабандии муқаррароти мавҷуда, ҳаминро гуфтан мумкин аст, ки татбиқи чунин амалҳо идоракунии корпоративиро дар низоми бонкӣ сода ва манфиатовар мегардонад.

Аз нуқтаи назари амалӣ ва татбиқи масъалаи мазкур, бояд қайд кард, ки хусусиятҳои идоракунии корпоративиро дар бонкҳо хусусиятҳои фаъолияти бонкӣ муайян мекунанд.

Бонкҳои тичоратӣ дар сатҳи иқтисодӣ ҳамчун ташкилотҳои махсус мебошанд, ки аз корхонаҳои бахши воқеии иқтисодӣ ва дигар ташкилотҳои молиявӣ бо як қатор хусусиятҳо фарқ мекунанд. Мақсади низоми бонкӣ таъмини равандҳои интиқоли байниминтақавӣ ва байнисоҳавии сармоя, инчунин, азнавсозии сохтори тамоми иқтисодиёти миллӣ тавассути қарздиҳӣ ба истеҳсолот ва истеъмолкунандагони ниҳой ва дар натиҷа, гирифтани фоида мебошад.

Хусусиятҳои хоси фаъолияти бонкӣ, пеш аз ҳама, нисбатан камтар будани шаффофият ва дараҷаи баланди танзими давлатии он мебошад. Воқеан, ташкилотҳои қарзӣ нисбат ба ширкатҳои ғайримолиявӣ камтар шаффофанд. Бонкҳо муомилоти мураккабро анҷом медиҳанд, ки фаҳмиши онҳо каме омӯзиши касбиро талаб мекунанд.

Сифати дороиҳои бонкро арзёбӣ кардан дониши махсусро тақозо менамояд. Гузашта аз ин, бонкҳо метавонанд бо таҷдиди сохтори сандуки қарзии худ хавфҳои фаъолияти худро нисбат ба корхонаҳои бахши воқеии иқтисодӣ хеле зудтар тағйир диҳанд. Мушкilotи нисбатан бештар дар дарёфти маълумот дар бораи вазъи бонк ва мониторинги фаъолияти он ба рушди механизми анъанавии идоракунии корпоративӣ ҳалал мерасонад.

Дараҷаи баланди танзими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ аз тарафи давлат дар аксарияти мамлакатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафта воқеияти объективии онҳо мебошад. Ин аз он сабаб аст, ки бахши бонкӣ дар рушди иқтисодии ҳар кишвар нақши муҳим дорад ва дар баробари ин, ба бонкҳо ношаффофияти технологӣ хос аст. Дар натиҷа, давлат ҷорӣ кардани як қатор маҳдудиятҳоро нисбат ба фаъолияти бонкҳои тичоратӣ зарур меҳисобад.

Бисёре аз созмонҳои байналмилалӣ, аз қабили Ҳазинаи байналмилалӣ асър (ХБА), Бонки ҷаҳонӣ аз мавқеи муҳофизати давлат ба бахши бонкдорӣ пуштибонӣ мекунад. Танзимгарон тавассути муқаррарот оид ба фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ метавонанд дар фароҳам овардани муҳити мусоид барои рушди идоракунии корпоративӣ ба онҳо кумак расонанд. Барои бонкҳои тиҷоратӣ дар Тоҷикистон дараҷаи пасти шаффофият ва даҳлати ҷиддии давлат ба фаъолияти онҳо ба таври хосса зоҳир мешавад. Дар солҳои охир ҳаҷм ва басомади ҳисоботдиҳии ташкилотҳои қарзӣ ба Бонки миллии Тоҷикистон афзудааст, аммо ин шаффофияти назаррасро таъмин накардааст.

Стандартҳои ҳисоботӣ ҳеле расмӣ буда, на он қадар ба арзёбии сифатӣ, балки ба параметрҳои миқдории вазъи молиявии бонкҳо асос ёфтаанд. Санадҳои меъёрии танзимкунанда оид ба идоракунии корпоративӣ хусусияти иттилоотӣ-машваратӣ доранд, яъне бонкҳои тиҷоратиро барои риояи қатъӣ уҳдадор намекунад. Аммо пешниҳоди иттилооти зарурӣ аз ҷониби бонки тиҷоратӣ ба мақомоти ваколатдор, яъне Бонки миллии Тоҷикистон оид ба идоракунии корпоративӣ ҳатмӣ мебошад. Ин талабот дар қисми якуми моддаи 44-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» бо тартиби зайл оварда шудааст: “Бонки миллии Тоҷикистон метавонад тавассути дархости хаттӣ аз ташкилотҳои қарзии молиявӣ пешниҳоди иттилоотро оид ба масъалаҳои идоракунии корпоративӣ ва дигар масъалаҳо талаб намояд” [1].

Хусусияти дигари бахши бонкӣ дар Тоҷикистон тамаркузи зиёди моликият аст. Қариб дар ҳар як бонк шумо метавонед саҳмиядори назораткунанда - соҳиби блокро муайян кунед, аслан бисёр бонкҳо як соҳиб доранд.

Дар натиҷаи таҳқиқот муайян ва ошкор гардид, ки идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ вижагиҳои зерин дорад:

Аввалан, муносибатҳои байни соҳибон ва менеҷерҳо дар тиҷорати бонкӣ нисбат ба саноат ё тиҷорат ҳеле мураккабтаранд. Ин ба шиддатнокии асимметрии иттилоот (тақсимои нобаробари маълумот байни бонк ва агент, вақте ки маълумоти марбут ба тарафҳои муҳими муомилот барои ҳама

иштирокчиён дастрас нест), ки дар натиҷаи бешаффофиятии амалиёти бонкӣ, фаъолияти мақомоти танзимкунанда ва давлат ҳамчун сармоягузор, мавҷудияти ниҳоди сирри бонкӣ ба амал меояд, вобаста мебошад.

Дуҷум, барои иҷрои вазифаи миёнаравии молиявӣ ба бонкҳо нисбат ба ширкатҳои ғайримолиявӣ ҳиссаи нисбатан ками маблағҳои худӣ дар асҳори тавозунӣ (10-20%) лозим аст. Бинобар ин, дар бонкҳои тиҷоратӣ идора намудани хавфҳо масъалаи аз ҳама муҳим аст. Тавре коршиносони соҳаи идоракунии корпоративӣ М. Грачева ва Н. Арабова қайд мекунанд: "... дароз намудани паҳлуи қарзии фишанги молиявӣ хавфи афзоиандаи уҳдадорихои бонкӣ, тафовути назаррасро байни уҳдадорихо ва дороихо ва ин хеле муҳим аст, вобастагии саҳти бонкҳоро аз боварии бисёр амонатгузoron пешакӣ муайян мекунад. Иштиҳои таваккали тиҷорати бонкӣ бо мавҷудияти суғуртаи ҳатмии пасандозҳо зиёд мешавад (дар адабиёти молиявӣ инро хатари ахлоқӣ меноманд: вай бо он алоқаманд аст, ки кӯшишҳо барои рафъи оқибатҳои амалҳои хатарнок метавонанд эҳтимолиятро дар бораи чунин амалҳо зиёд кунанд)" [62].

Дар навбати худ, омили устувории ташкилоти қарзӣ дар давраи дарозмуддат, ин талаботи кредиторон ба сатҳи хавф дар фаъолияти он мебошад. Илова бар ин, низоми мукаммали идоракунии корпоративӣ ҳамохангсозии фаъолияти бахши бонкиро бо манфиатҳои ҷомеа пешбинӣ мекунад (сухан, пеш аз ҳама, дар бораи саҳми онҳо дар таъмини устувории низоми молиявию қарзии миллий меравад).

Масъалаи ҷой доштани алоқамандии байни сатҳи рушди идоракунии корпоративӣ ва самаранокии ширкат (аз ҷумла, бонкҳо) шарҳи якхела надорад. Аз сабаби номукаммалии механизмҳои идоракунии корпоративӣ, ғойдае, ки бонк аз гуногунсозии манбаъҳои маблағгузорӣ ба даст меорад, метавонад асосан аз ҳисоби талафоти марбут ба идоракунии бесамар ҷуброн карда шавад. Дар ин бобат таҳияи одилонаи масъалаи маҷмуи оптималии унсурҳои идоракунии корпоративӣ барои марҳилаи мушаххаси давраи ҳаёти ширкат зарур аст.

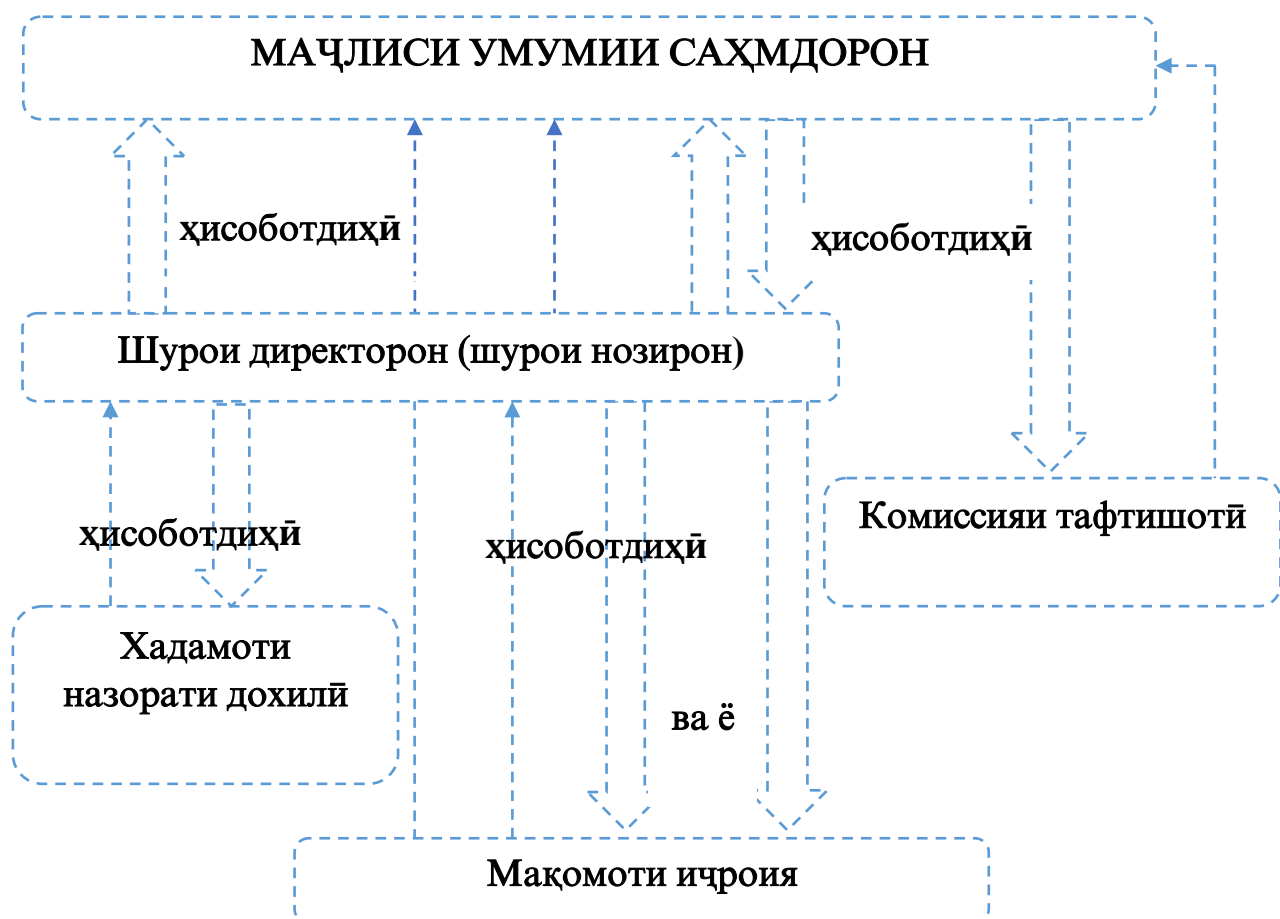
Таҳлили муқоисавии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо ва ширкатҳои дар дигар самтҳо фаъолияткунанда имкон медиҳад, ки хусусиятҳои зерини ташкилотҳои қарзӣ муайян карда шаванд:

- 1) дараҷаи пасти шаффофияти иттилоот;
- 2) манфиатдор будани шахсони сохторҳои дигар аз натиҷаи молиявии фаъолияти бонкҳо;
- 3) идоракунии хавфҳо муҳимтарин унсури низоми назорати дохилӣ (ICS) мебошад;
- 4) зоҳиршавии назарраси молиявӣ ва иҷтимоӣ дар натиҷаи бархӯрди манфиатҳо;
- 5) дараҷаи баланди танзими давлатӣ (назорати бонкӣ).

Иловатан, вобаста ба ин, ҷанбаҳои асосии идоракунии корпоративӣ дар бонк инҳоянд:

- риояи талаботи Кодекси идоракунии корпоративӣ ва санадҳои меъёрии дахлдор;
- таъини директорони мустақил;
- фаъолияти самараноки кумитаҳои Шурои директорон, аз ҷумла кумитаи аудит, кумитаи банақшагирии стратегӣ, кумитаи кадрҳо ва подош;
- қабули кодекси ахлоқи корпоративӣ.

Муносибатҳои байни субъектҳои асосии зернизомии дохилии идоракунии корпоративии бонкҳои тиҷоратӣ метавонад дар дохили бонк як қатор меъёрҳоро дар бар гирад, ки аз якчанд қисматҳои асосӣ иборат аст (расми 1.4).

Расми 1.4. Ҳамкориҳои мутақобила байни субъектҳои асосии зеринзоми идоракунии корпоративии банкҳои тижоратӣ.

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Дар масъалаи самаранок пеш бурдани фаъолияти банк шахсони масъул, ба монанди мақомоти роҳбарикунанда: Шурои директорон, раиси раёсат ва раёсат манфиати саҳомон ва саҳмдоронро дар ҳама ҳолат метавонанд ҳимоя намоянд. Дар татбиқи ин ҳадафҳо ҳар як банки тижоратӣ аз як қатор принципҳои мушаххас истифода менамояд, ки риоя ва татбиқи онҳо аз ҳама ҷиҳат манфиатовар мебошад.

Ба ҳамин хотир, принципҳои асосии идоракунии корпоративии банкҳои тижоратӣ инҳоянд:

- риояи талабот ва меъёрҳои қонунгузорӣ, ки татбиқи раванди идоракунии корпоративиро имконпазир мегардонад;
- ҳимояи ҳамаҷонибаи манфиати саҳомон ва саҳмдори банк;

- муносибати баробар бо тамоми ақаллиятҳо тибқи қонунгузории мавҷуда;

- сари вақт ва дуруст ифшо намудани маълумоти бозътимод тибқи талаботи қонунгузории амалкунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрии ҳуқуқии Бонки миллии Тоҷикистон, Агентии қоғазҳои қиматноки Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, талаботи ташкилотчиёни савдо дар бозори қоғазҳои қиматнок, ки дар он ба қоғазҳои қиматноки бонк барои савдо иҷозат дода шудаанд, дигар талаботе, ки барои бонк ҳатмист;

- тақсими ваколатҳо дар байни мақомоти роҳбарикунанда, муайян намудани салоҳият ва масъулияти онҳо, ҳудудгузории роҳбарии умумӣ, ки аз ҷониби саҳмдорон ва Шурои директорон амалӣ карда мешавад ва идоракунии фаъолияти ҷории бонкро, ки аз ҷониби мақомоти иҷроияи он амалӣ карда мешавад, таъмин менамояд;

- ҳисоботдиҳии Шурои директорони бонк дар назди Маҷлиси умумии саҳмдорон ва мақомоти иҷроия дар назди Шурои директорон;

- дар ҳайати Шурои директорон мавҷуд будани на камтар аз як директори мустақил, ки ба талаботи муқаррарнамудаи оинномаи бонк мувофиқат мекунад;

- аз ҷониби Шурои директорони бонк амалӣ намудани идоракунии стратегии фаъолияти бонк ва назорати самараноки фаъолияти мақомоти иҷроия;

- иҷрои ҳадафҳои стратегии дарозмуддат, беҳтар намудани нишондиҳандаҳои молиявии бонк ва афзоиши арзиши дороиҳои он;

- нигоҳ доштани низоми самараноки назорати дохилӣ ва аудит;

- таъмини ифшои иттилоотӣ ва шаффофияти молиявии фаъолияти бонк;

- ҳамкориҳои самарабахш бо кормандони бонк дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ ва таъмини шароити зарурии меҳнат;

- риояи меъёрҳои ахлоқии рафтори соҳибкорӣ;

- поквичдонӣ, кордонӣ ва масъулият дар иҷрои вазифаҳои худ аз ҷониби аъзои Шурои директорон, дигар мақомоти роҳбарикунанда ва назоратии бонк, шахсони мансабдор ва дигар кормандон;

- хоҳиши таъмин намудани ошкорбаёнӣ ва шаффофияти фаъолияти бонк ва бахшҳо, инчунин, татбиқи амалии принципҳои асосии идоракунии корпоративӣ;

- ҳамкориҳои фаъолонаи бонк бо сармоягузoron, кредиторон ва дигар гурӯҳҳои манфиатдор, бо мақсади баланд бардоштани арзиши бонк, аз ҷумла афзоиши дорoiҳои он, баланд бардоштани нархи саҳмияҳо ва дигар коғазҳои қиматнок, баланд бардоштани обрӯи он.

Риояи стандартҳои баланди идоракунии корпоративӣ имкон медиҳад, ки манфиатҳои саҳомон ва сармоягузoron, мизочон, шарикони тичоратӣ, доираи васеи ташкилотҳои ғайритичоратӣ ва аҳолии минтақаҳо, ки бонк фаъолият мекунад, пурра ба инобат гирифта шаванд, ки ба устувории фаъолияти онҳо ва рушди соҳибкорӣ таъсири мусбӣ мерасонанд.

Аз таҳлили хусусиятҳои идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо бармеояд, ки он аз идоракунии корпоративӣ дар ширкатҳои ғайримолиявӣ бо шаффоф набудани фаъолияти ташкилоти қарзӣ, сатҳи танзими давлатии фаъолият, хусусиятҳои таваккал, идоракунӣ, вазифаҳои Шурои директорон, низоми музди кори роҳбарият ва таъсири интизоми бозор фарқ мекунад.

Бо дарназардошти хусусиятҳои дар боло зикршуда, идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тичоратӣ истифодаи дурусти шартҳо, риояи меъёрҳои ҳуқуқӣ ва тартиботе мебошад, ки бо мутобикати танзими муносибатҳои байни саҳмдорон, аъзои Шурои директорон, мақомоти иҷроияи бонк, тарафҳои манфиатдор, инчунин дигар ташкилотҳо сурат мегирад ва ба амал бароварда мешавад. Аз ин нигоҳ, сифати баланди идоракунии корпоративӣ яке аз шартҳои асосии самаранокии фаъолияти бонк мебошад. Манфиатҳои соҳибкорон ба ноил шудан ба даромаднокии баланд, ки меъёри асосии самаранокӣ мебошад, қиматли мувофиқ аст.

Ҳангоми фароҳам овардани шароит барои идоракунии дурусти корпоративӣ дар низоми фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ як қатор самтҳо: додани ваколатҳо, муайян ва тасдиқ намудани стратегияи рушди бонк, кам намудани барҳӯрди манфиатҳо, муайян намудани қоидаҳо ва тартибот ва монанди инҳо ба инобат гирифта мешаванд.

Идоракунии корпоративӣ дар бахши бонкӣ роҳҳои идоракунии фаъолияти ташкилотҳои қарзии инфиродиро аз ҷониби Шурои директорон ва роҳбарият дар бар мегирад, ки ба ҷанбаҳои кори бонкҳо, аз қабили муайян кардани ҳадафҳои корпоративӣ, идоракунии фаъолияти ҷории бонк, таҳлил ва ба назар гирифтани манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳои манфиатдорро ба инобат гиранд, инчунин, таъмини риояи фаъолияти корпоративӣ ва рафтори корпоративии бонкҳо ба талаботи қонунгузории амалкунандаи бонкӣ ҷавобгӯ бошад.

Кумитаи Базел оид ба назорати бонкӣ ҳуҷҷатҳои заруриро, вобаста ба самтҳои гуногуни идоракунии корпоративӣ, дар низоми бонкӣ таҳия менамояд. Дар ин бобат моҳи сентябри соли 1997 «Принсипҳои идоракунии хавфи ғоизӣ» нашр шуданд; июли соли 1999 - «Принсипҳои идоракунии хавфи қарзҳо», сентябри 1999 - «Тақмили идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ», инчунин, «Дастурҳои амалӣ оид ба идоракунии ва назорат дар соҳаи хавфҳои амалиётӣ», ки моҳи феввали соли 2003 дар таҳрири сеюм қабул шудаанд.

Таҳлили мундариҷаи ҳамаи ҳуҷҷатҳои дар боло зикршуда аҳаммияти бузурги онҳоро дар ташаккул ва рушди муносибатҳои корпоративӣ дар низоми бонкии муосир нишон медиҳад.

Ҳуҷҷатҳои зерин асоси ташкили идоракунии дурусти корпоративӣ мебошанд: Кодекси идоракунии корпоративӣ, Низомнома дар бораи ифшои иттилоот, Низомнома дар бораи кумитаҳои назди Шурои директорон, Низомнома дар бораи сиёсати ҳаққулсаҳмӣ, Низомнома дар бораи тартиби гузаронидани фаъолияти соҳибкорӣ, Низомнома дар бораи тартиби гузаронидани санҷиш аз ҷониби Комиссияи тафтишотӣ, Низомнома дар бораи тартиби гузаронидани аудити риояи талаботи қонунгузорӣ, Низомнома

оид ба котиби корпоративӣ, Низомнома дар бораи тартиби ҳалли низоъҳои корпоративӣ.

Иҷрои ҳуҷҷатҳои зикршуда барои ҳамаи бонкҳо ҳатмӣ мебошад, зеро онҳо асоси фаъолияти самараноки Шурои директорон, роҳбарият ва кормандон мебошанд.

Хулосаи боби 1-ум

1. Фаҳмиши муаллифии идоракунии корпоративӣ таҳия карда шуд, табиати асосии он хусусияти озодӣ ва демократии идоракунӣ дошта, дар он фаъолияти озоди иҷтимоию иқтисодии бонк, зинаҳои роҳбарӣ, сатҳи менечерон, гурӯҳи саҳмдорон ва саҳомон, ба инобат гирифтани фикру андешаҳои онҳо, саҳми якҷоя барои дастрас намудани фоида ва даромади бонк дар бар гирифта мешавад.

2. Ҷанбаҳои гуногуни идоракунии корпоративӣ ошкор гардиданд, ба монанди:

а) муносибати қонунии саҳмдорон, Шурои директорон ва роҳбарияти субъекти иқтисодӣ;

б) вобастагии сатҳи самаранокии идоракунии корпоративӣ аз принципҳои СҲИР;

в) вобаста ба амсилаҳои татбиқ хусусиятҳои хосро соҳиб будани идоракунии корпоративӣ;

г) аз риояи принципҳои заминавӣ вобаста будани устувории низоми идоракунии корпоративӣ;

ғ) махсусиятҳои амсилаҳои асосии идоракунии корпоративӣ, аз ҷумла амсилаҳои англо-америкой, олмонӣ ва осийё-ҷопонӣ ошкор карда шуданд.

3. Бонкҳо ҳамчун таъминкунандагони иқтисодиёт бо сарчашмаҳои молиявӣ ба сифати миёнарав барои инкишофи истеҳсолот, пешниҳоди хизматрасонӣ ва ғайра ба рушди минбаъдаи иқтисодиёт мусоидат менамоянд. Дар навбати худ, фаъолияти самараноки онҳо аз сифати ташкили идоракунии корпоративиашон вобаста мебошад, ки инро таҷрибаи бонкҳои пешсаф тасдиқ мекунад.

4. Ноустувории низоми идоракунии корпоративӣ ба ҳолатҳои зерин вобаста аст: а) дараҷаи пасти шаффофияти иттилооти идоракунӣ; б) манфиатдор будани шахсони сохторҳои дигар аз натиҷаи молиявии фаъолияти бонкҳо; в) идоракунии ноустувори хавфҳо дар низоми назорати дохилӣ; г) сатҳи нисбатан баланди танзими давлатии бахши бонкӣ; ғ) ба ҳама манфиатдорон, аз ҷумла шахсони воқеӣ, ба пуррагӣ дастрас набудани иттилооти зарурӣ оид ба сохтор ва ҳолати молиявии бонк.

5. Муайян карда шуд, ки Кодекси идоракунии корпоративӣ, Низомнома дар бораи ифшои иттилоот, Низомнома дар бораи кумитаҳои назди Шурои директорон, Низомнома дар бораи сиёсати ҳаққулсаҳмиявӣ, Низомнома дар бораи тартиби гузаронидани фаъолияти соҳибкорӣ, Низомнома дар бораи тартиби гузаронидани санҷиш аз ҷониби Комиссияи тафтишотӣ, Низомнома дар бораи тартиби гузаронидани аудити риояи талаботи қонунгузорӣ, Низомнома оид ба қотиби корпоративӣ, Низомнома дар бораи тартиби ҳалли низоъҳои корпоративӣ ҳуҷҷатҳои асосии ташкили идоракунии дурусти корпоративӣ мебошанд.

БОБИ 2. НАҚШИ ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ ДАР ТАЪМИНИ УСТУВОРИИ МОЛИЯВИИ БОНКҲОИ ТИҶОРАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

2.1. Таҳлили татбиқи идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Гузариш ба иқтисодиёти бозорӣ зарурати гузаронидани ислоҳотро дар бахши бонкдорӣ ватанӣ ва ташаккули низоми бонкии босамари пешрафтаро дар кишвар тақозо менамояд. Вобаста ба таҷрибаи муваффақи як қатор давлатҳои пешрафта дар масъалаи идоракунии корпоративӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба ин низом рӯй оварда, ба таври таҷрибавӣ онро як қатор бонкҳои низомсозии кишвар истифода мебаранд. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъули татбиқи он Бонки миллии Тоҷикистон ва дигар ташкилотҳои молиявӣ қарзӣ, аз ҷумла бонкҳои тиҷоратӣ, давлатӣ ва исломӣ маҳсуб меёбанд.

Новобаста аз он ки низоми бонкии кишвар дар заминаи бонкҳои ИҚШС ташаккул ёфта бошад ҳам, низоми муваффақонаи идоракунии он бевосита ба талаботи соҳибистиклолӣ ва меъёрҳои иқтисодиёти бозорӣ ба роҳ монда шудаанд. Мувофиқи таҷриба, ҳама имконоту муваффақиятҳои низоми бонкӣ дар кишвар аз давраи ба муомилот баровардани пули миллий оғоз ёфтаанд.

Ба муомилот баровардани пули миллий – сомонӣ, беҳтаргардони вазъи макроиқтисодӣ дар мамлакат ва пайваста тақмил додани асосҳои ниҳодии фаъолияти бонкдорӣ, ташаккул ва рушди низоми бонкии кишвар ва баланд бардоштани мақоли Бонки миллии Тоҷикистонро, ҳамчун танзимгари фаъолияти бонкӣ, дар бар мегирад. То соли 1997 бонкҳои тиҷоратӣ ҳамчун унсурҳои асосии низоми бонкии кишвар баромад мекарданд. Минбаъд дар сохтори он ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ ва маблағгузориҳои хурд ба вуҷуд омаданд. Вале аз аввал то имрӯз нақши асосиро дар низоми бонкии мамлакат

бонкҳои тиҷоратӣ мебозанд, ки ҳиссаи онҳо 86,1%-и дороиҳои бонкӣ, 83,7%-и сармояи бонкӣ, 80,9%-и маблағгузориҳои қарзӣ ба иқтисодиёти миллӣ, 91,7%-и пасандозҳо (амонатҳо), 95,0%-и воситаҳои асосӣ ва 86,1%-и уҳдадориҳои низоми бонкии кишварро ташкил медиҳад (ҷадв. 2.1).

Ҷадвали 2.1. - Тағйирёбии нишондиҳандаҳои низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2023 (млн сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо						С.2023ба с.2000 бо маротиба
	2000	2005	2010	2015	2020	2023	
НИЗОМИ БОНКӢ							
Дороиҳои бонкӣ	111,0	1602,4	6832,5	18 639	26 307	37 679,5	339,4
Сармояи бонкӣ	38,0	277,4	1411,8	2 417	7 176	7 360,6	193,7
Қарзҳо	213,4	1163,9	3524,3	11 229	10 883	17 844,8	83,6
Пасандозҳо	98,7	538,0	3317,3	8 614	11 414	19 462,6	197
Воситаҳои асосӣ	102,3	539,2	764,7	1 991	4 616	2 233	21,8
Уҳдадориҳо	273,0	1324,0	5420,1	16 222	26 307	30 318,8	111,05
БОНКҲО							
Дороиҳои бонкӣ	109,0	1496,7	6231,5	15 714	22 643	31 697,9	290,8
Сармояи бонкӣ	37,6	172,8	1176,8	1 584	6 008	5 636,5	149,9
Қарзҳо	208,4	1093,8	3076,5	9 236	8 809	13 954,7	66,9
Пасандозҳо	97,7	527,2	3255,4	8 172	10 463	17 896,8	183,1
Воситаҳои асосӣ	100,3	519,2	715,4	1 853	4 412	1 950,5	19,4
Уҳдадориҳо	270,2	1304,2	5063,7	14 130	22 643	26 061,4	96,4
ТАШКИЛОТҲОИ МАБЛАҒГУЗОРИИ ХУРД							
Дороиҳо	2,0	105,7	601	2 925	3 664	5981,6	299
Сармоя	1,0	104,6	235	833	1 168	1 724,1	172
Қарзҳо	5,0	70,1	447,8	1 993	2 074	3 890,1	77,8
Пасандозҳо	1,0	10,8	61,9	442	951	1 565,8	156
Воситаҳои асосӣ	2,0	20	49,3	138	204	282,5	141,2
Уҳдадориҳо	3,2	19,8	356,4	2 092	3 664	4 257,4	133

Сарчашма: Низоми бонкӣ дар 25 соли Истиқлолият. - октябр-декабр // Бюллетени омили бонкӣ. - 2011.- 12 (197) саҳ. 92-99; Бюллетени омили бонкӣ. - 2016.- 12 (257). - саҳ. 84-89. Бюллетени омили бонкии соли 2020, №12 (305). - саҳ 122. Бюллетени омили бонкии соли 2022, №12 (329). - саҳ 23-28.

Дар муҳлати кӯтоҳтарин (с.1991-2000) зиёда аз 20 бонки тиҷоратӣ таъсис ёфта, бо қонунҳои иқтисоди бозорӣ фаъолияти худро оғоз намуданд. Дар баробари ташкилҳои бонкҳои тиҷоратӣ, маҷмуи санадҳои меъёрию ҳуқуқии танзимкунандаи фаъолияти онҳо низ қабул карда шуда, ба Бонки

миллии Тоҷикистон, ҳамчун танзимгари фаъолияти бонкӣ дар ҷумҳурӣ, ваколатҳои зарурӣ дода шуданд.

Баровардани пули миллий - сомонӣ ба муомилот ва таъмини устувориҳои макроиқтисодӣ дар иқтисодиёти миллий, инчунин, пайвасти мукамалгардонии асосҳои ниҳодии фаъолияти бонкдорӣ ба рушди устувориҳои ташкилотҳои қарзӣ мусоидат намуданд. То давраи бӯҳрони молиявӣ иқтисодии ҷаҳонӣ - солҳои 2014-2016 теъдоди ташкилотҳои қарзӣ, аз ҷумла бонкҳои тижоратӣ дар мамлакат томоҷули афзоиш дошт (ҷадв. 2.1). Тибқи маълумоти ҷадвали 2.1, "...агар соли 2000 дар Тоҷикистон ҳамагӣ 14 бонк, 3 ТХМ мавҷуд бошанд, пас соли 2012 ин нишондиҳанда ба 16 бонк ва 125 ТМҚҒ, инчунин, 1 филиали бонки хориҷӣ расонида шуд. Сармояи онҳо аз 38,0 ба 2297,0 млн сомонӣ ё 60,4 баробар, дороиҳо аз 311,0 ба 10528,0 млн сомонӣ ё 33,9 баробар ва уҳдадориҳо, аз 273,0 то 8231,0 млн сомонӣ ё 30,1 маротиба, бақияи пасандозҳо аз 102,3 то 4 816,9 млн сомонӣ ё 47,2 маротиба зиёд гардиданд"[72].

Вале бӯҳрони молиявӣ иқтисодии ҷаҳонии солҳои 2014-2016 ба низоми бонки мамлакат таъсири манфӣ расонид. Паёмадҳои номатлуби солҳои 2014-2016 ба он боис гардид, ки як қатор бонкҳои низомсозии кишвар «Агроинвестбанк», «Тоҷиксодиротбанк», «Тоҷпромбанк» ва «Фононбанк» бо сабаби мушкилоти гуногуни молиявӣ сохторӣ муфлис шаванд (ҷадв. 2.2).

Ҷадвали 2.2. - Динамикаи тағйирёбии шумораи бонкҳо ва ташкилотҳои қарзии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2023

Нишондиҳандаҳо	Солҳо									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Низоми бонкӣ	139	124	105	85	80	80	76	64	65	64
Ташкилотҳои қарзӣ	138	123	104	84	79	79	75	63	64	63
Бонкҳо, ҳамагӣ	17	17	18	17	17	17	18	14	15	15
Бонкҳои ғайридавлатӣ, аз ҷумла бонкҳои исломӣ	16	16	17	16	16	16	17	12	13	13
	-	-	-	-	1	1	1	1	1	1

Идомаи ҷадвали 2.2.

Бонкҳо бо иштироки сармояи хориҷӣ	13	13	13	10	10	10	10	10	5	4
Филиали бонкҳои хориҷӣ	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Филиали бонкҳо	344	354	353	266	250	244	252	194	207	224
Марказҳои хизматрасонии бонкии назди бонкҳо	894	1012	1157	1 076	1 050	1080	1241	1204	1205	1225
Нуқтаҳои интиқоли пул	1292	1312	-	-	-	-	-	-	-	-
Ташкилотҳои ғайрибонкии қарзӣ	1	0	0	0	0	0	0	0	1	0
Ташкилотҳои маблағгузори хурд	120	106	86	67	62	62	57	49	48	47

Сарчашма: Бюллетени омили бонкӣ. - 2015, №12 (245). - С. 85-86; Бюллетени омили бонкӣ. - 2013, №- 12 (221). - С. 92-97; Бюллетени омили бонкӣ. - 2022, №12 - (329). - С.19-22. Бюллетени омили бонкӣ. №12, 2023. - (341). - С.19-24.

Супоришҳои пардохтии шахсони ҳуқуқӣ бо таъхири зиёд иҷро мешуданд, ҳатто мушкилот дар самти пардохти андозҳо - уҳдадорихо дар назди давлат низ ба миён омаданд. Кормандони аксар ташкилотҳо, корхонаҳо ва муассисаҳо имкони сари вақт гирифтани пулҳои қонунии қор қардашонро надоштанд. Бонкҳо пасандозҳои муҳлати истифодашон гузашта ва ғоизҳояшонро барғардонида натавонистанд.

Бо мақсади таъмини фаъолияти устувори низоми бонкӣ ва қоҳиш додани таъсири буҳрони молиявӣ иқтисодии ҷаҳонии солҳои 2014-2016 аз қониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки миллии Тоҷикистон дар солҳои 2016-2020 як қатор тадбирҳо оид ба тақмили заминаҳои ниҳодии рушди низоми бонкӣ андешида шуданд. Бонкҳои тиҷоратӣ, ба монанди «Агроинвестбанк», «Тоҷиксодиротбанк», «Тоҷпромбанк» ва «Фонбанк», новобаста аз тадбирҳои андешидаи Бонки миллии Тоҷикистон, вазъи молиявии ҳудро беҳтар қарда натавонистанд ва дар солҳои 2018- 2021 барҳам дода шуданд. Инчунин, бо Қарори навбатии Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 27 октябри соли 2021, таҳти №160, дар асоси Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон”, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти бонкӣ” ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи барҳамдиҳии ташкилотҳои қарзӣ” бо сабабҳои

асоснок “Кафолатбонк” бозхонд карда шуд. Инчунин, ҚСП «Бонки Осиё» низ фаъолияти худро дар аввали соли 2022 қатъ намуд.

Дар натиҷаи татбиқи сиёсати гузариш аз миқдор ба сифати Бонки миллии Тоҷикистон дар солҳои 2015-2022 тамоми ташкилотҳои маблағгузори хурд, ки ба талаботи нави танзимгар ҷавобгӯ набуданд, низ барҳам дода шуданд. Он ташкилотҳои маблағгузори хурд, ки пардохтпазирӣ ва рақобатпазирӣ кофӣ доштанд, ба бонкҳои тичоратӣ табдил дода шуданд ва дар ин замина бонкҳои нав - ҚСП Бонки «Арванд» ва ҚСК «Алиф Бонк» ба вуҷуд омаданд.

Бо мақсади истифодаи бартариҳои бонкдорӣ исломӣ дар муқобили таъсири омилҳои бесуботи молиявӣ, дар соли 2019 бонки “Соҳибкорбонк” ба бонки исломии ҚСК «Тавҳидбонк» табдил дода шуда, дар бонкҳои ҚСП “Бонки Арванд» ва ҚСК «Алиф Бонк» равзанаҳои бонкдорӣ исломӣ кушода шуданд. Ба хоҳири бо роҳи сармоягузорӣ дастгирии ҳаматарафаи соҳибкорони истеҳсолӣ ва татбиқи ҳадафи ҷаҳоруми стратегияи кишвар бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 25 июни соли 2020, №390 корхонаи воҳиди давлатии бонки саноативу содиротии Тоҷикистон “Саноатсодиротбонк” дар заминаи Муассисаи давлатии “Фонди дастгирии соҳибкорӣ назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон” таъсис дода шуд. Дар давраи баррасишуда баъзе бонкҳои хориҷӣ, аз ҷумла ҚСП «Бонки Покистон», ҚСП «Казкоммертсбонк Тоҷикистон» фаъолияти худро қатъ карданд.

Ҳамин тариқ, дар солҳои 2014-2023 аз тарафи танзимгари сиёсати гузариш аз миқдор ба сифат теъдоди ташкилотҳои қарзӣ аз 123 то 62, аз ҷумла бонкҳои тичоратӣ аз 16 то 14 ва ташкилотҳои маблағгузори хурд аз 86 то 48 ихтисор шуданд. Ҷиҳати мушаххас намудани тамоили тағйирёбии нишондиҳандаҳои низоми бонкӣ, вобаста ба тағйирёбии шумораи бонкҳои назоратӣ ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ, як қатор таҳлилҳои муқоисавӣ оварда шудаанд (ҷадв.2.3).

Чадвали 2.3. -Таҳлили нишондиҳандаҳои як қатор банкҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2018-2023 (млн сомонӣ)

	Фоида						САРМОЯ						ДОРОИХО					
БОНКҲО	Солҳо																	
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2018	2019	2020	2021	2022	2023
БДА ҶТ «Аманотбанк»	36200	42 047	51261	66193	101,6	129,1	396 850	428 848	761 789	575743	720,5	859,7	4 205 437	4161090	4969574	4437724	6 336,8	7 579,3
ҶСК «Ориёнбанк»	50 510	83 646	159968	127711	98,4	118,2	686 210	761789	9198 94	1026259	1 135,5	1 248,6	2 678 899	3167934	4034229	4067099	4 588,2	5 287,3
ҶСК «Бонки Эсхата»	39 006	58 949	77224	115966	317,2	220,7	334 649	389808	450545	574519	822,5	978,7	1 952 029	2105190	2443977	3248884	4 264,5	5 678,3
ҶСП «Спитаменбанк»	9 576	11 320	5081	5459	27,4	27,9	99 893	110 348	126127	154530	178,1	205,3	736 703	708069	860311	1154587	1 374,4	1 782,1
ҶСП «Аввалин банки молиявии хурд»	12 050	23 909	12698	29125	39,4	42,0	100 766	135 445	144629	167380	197,7	236,7	701 941	875892	991308	1122928	1 132,1	1 175,1
ҶСП «Халиқонки Тоҷикистон «	30 306	12 950	5607	-5187	-0,9	0,8	124 046	106 746	112364	102543	100,8	102,4	750 931	559293	734002	397399	291,9	413,3
ҶСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон»	10 226	13 889	12056	21479	92,5	169,9	108 032	121 922	120477	129907	222,4	392,4	402 840	401793	685307	902726	1 629,2	2 573,3
ҶСК»Коммерсбанк Тоҷикистон»	7 847	8 202	5969	11228	43,7	42,6	91 713	100 163	174384	235611	278,7	328,4	269 324	232719	408637	609877	1 104,3	1 834,6
ҶСК «Тавҳидбанк»	2 231	-2 474	3692	4416	12,0	-5,6	83 711	85 234	88927	109192	116,8	99,2	140 650	113485	138098	185620	226,7	243,6
ҶСП «Бонки рушди Тоҷикистон»	5 202	17 799	317	-41756	2,4	2,7	40 279	56 078	56395	14639	17,1	55,6	91 445	85689	79734	32510	42,9	102,0
ҶСП Бонки «Арванд»	9 926	10 151	3345	9008	51,5	30,2	89 697	86 520	107320	124842	176,0	216,6	378 861	469919	566197	766179	1 005,4	1 205,0
ҶСК «Алифбанк»	-	-	4140	-12561	42,6	0,1	-	-	56609	117581	173,0	174,9	-	-	338133	703837	1 801,5	1 339,8
КВД»Саноатсодиро тбанк»	-	-	4303	30463	35,6	36,7	-	-	384302	473311	507,1	570,3	-	-	388385	496394	583,5	784,8
ҶСП «Душанбе Сити Банк»	-	-	-	5,3	150,0	51,0	-	-	-	154,5	253,4	224,4	-	-	-	375,9	1 100,8	1 823,9

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маҷаллаи «Банкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ» январ-март соли 2019 С. 25-30; январ-март соли 2021 С. 26-31; январ-март соли 2023 №1 (100) С. 75-77; январ-март соли 2024 №1 (104) С. 69-74.

Бо мақсади таъмини дастрасии аҳоли, пеш аз ҳама, аҳолии ноҳияҳои дурдаст ба хизматрасонии бонкӣ дар ҳолати ихтисори теъдоди ташкилотҳои қарзӣ, якум, теъдоди марказҳои хизматрасонии бонкии назди бонкҳо зиёд карда шуданд: теъдоди онҳо дар соли 2022 (1200 адад) нисбат ба соли 2012 (647) қариб 2 маротиба афзуд ва дуюм, дар бонкҳои тижоратӣ низомҳои электронӣ ва хизматрасониҳои фосилавии бонкӣ, истифодабарии васеи қорҳои бонкӣ, терминалҳо ва банкоматҳо ба роҳ монда шуданд. “Дар солҳои 2008-2022 шумораи терминалҳо дар қорхонаҳои савдо ва хизматрасонӣ аз 47 то 3326 адад, банкоматҳо - аз 124 то 1482 адад, шумораи дорандагони қорҳои пардохтӣ – аз 46372 то 3 321 550 нафар ва ҳаҷми пулҳои гирифташудаи нақдӣ – аз 393 млн сомонӣ то 4109 млн сомонӣ, ҳаҷми амалиёт тавассути қорҳои пардохтии бонкӣ – аз 1 006,4 млн сомонӣ то 2753 млн сомонӣ афзудааст” [20], [31].

Ба хоҳири ҳамкории қормандони фаъолияти соҳибқорӣ бо низоми идоракунии қорпоративӣ соли 2003 Бонки рушди Осиё барои Тоҷикистон барномаи махсусро оид ба ин масъала пешниҳод намуда буд. Ҳадафи ин барнома дар он буд, ки соҳибқорон фаъолияти худро дар асоси меъёрҳои идоракунии қорпоративӣ анҷом диҳанд, қорҳои истеҳсолӣ ва хизматрасониро тавре иҷро намоянд, ки дигар зарурати пинҳон доштани сабабҳои пешравии қорро нашошта бошанд. Вусъати истифодабарии меъёрҳои идоракунии қорпоративӣ барои маблағгузорӣ қардани сармоягузори ватанӣ ва хориҷӣ ба истеҳсолот ё ташкили хизматрасонӣ мусоидат мекунад. Бо ибораи дигар, қалби сармоягузори мустақим танҳо дар ҳолати қоринамоии қоидаҳои қушоду равшан ва боадолати қорпоративӣ тақвият меёбад.

Бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон №69 аз 25 феввали соли 2005 “Принсипҳои идоракунии қорпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ ва дигар муассисаҳои молиявӣ қарзие, ки ба онҳо Бонки миллии Тоҷикистон иҷозатнома медиҳад”, қабул қарда шудааст.

Дар шароити афзоиши амалиётҳои бонкӣ, ки пайомади он зиёд қардидани ҳуҷҷатгузорӣ, тавсеаи доираи қорҳои ҳисобдорӣ ва дар маҷмӯъ,

мураккаб гардидани идоракунии корпоративиро ба миён меорад, ки аҳаммияти хадамоти аудити дохилӣ баланд мегардад. Дар чунин вазъият сифати аудити дохилӣ ва сатҳи баланди касбияти аудиторони дохилӣ афзалияти низоми идоракунии бонк, пеш аз ҳама, идоракунии корпоративӣ маҳсуб меёбад. Оид ба нақши калидии аудити дохилӣ дар низоми идоракунии корпоративии ташкилотҳои қарзии молиявӣ дар Дастурамали № 247 «Дар бораи ташкили низоми идоракунии хавфҳо ва назорати дохилӣ дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ» бо мазмуни зайл оварда шудааст: “аудити дохилӣ аз тариқи равиши муназзаму пайгиронаи баҳодихӣ ва баланд бардоштани самарабахшии равандҳои идоракунии хавфҳо, назорат ва идорасозии корпоративӣ барои расидан ба ҳадафҳои ташкилотҳои қарзии молиявӣ мусоидат менамояд” [17]. Ғайр аз ин, дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқие, ки ин масъаларо танзим ва назорат менамоянд, аз сомонаи БМТ онҳоро дидан мумкин аст [15], [12], [13], [14].

Бо мақсади беҳтаргардонии фазои идоракунии дохилибонкӣ БМТ дар ҳамбастагӣ бо низоми бонкӣ аз нимаи дуюми соли 2015 татбиқи сиёсати гузариш аз миқдор ба сифатро оғоз намуда буд, ки ин ба беҳтаршавии вазъии идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ мусоидаот мекунад. Инчунин, бо Қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон №169 аз 19 ноябри соли 2021 “Роҳнамо оид ба принципҳои идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ” тасдиқ шудааст. Ин масъаларо дар Дастурамали №169 Бонки миллии Тоҷикистон «Роҳнамо оид ба принципҳои идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ» аз 19 ноябри 2021 сол қабул шудааст, вобаста ба меъёрҳои ба ин самт нигаронидашуда мушоҳида намудан мумкин аст [16].

Бо беҳтаршавии вазъии идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ дар солҳои 2016-2020 нишондиҳандаҳои бонкию молиявии кишвар тамоили мусбатро касб намуда, ба суботи низоми бонкӣ мусоидат намуданд. Дар ин давраи таҳлилӣ дороиҳои низоми бонкӣ аз 311 млн сомони соли 2000 беш аз 26 млн сомониро дар соли 2020 ташкил намуданд. Дар ҳамин сол низоми

бонкӣ ба иқтисоди кишвар қариб 10 миллиард сомонӣ қарз дод, ки нисбат ба соли 2017 16,2 фоиз зиёд буд. “Сифати сандуки қарзӣ дар соли 2020 нисбат ба соли 2016 ба таври кулӣ беҳтар шудааст. Агар дар соли 2016 ҳиссаи қарзҳои муҳлаташон батаъхирافتода 35%-ро ташкил дода бошад, дар соли 2020 ҳиссаи онҳо дар сандуки қарзӣ то 12,54% коҳиш ёфтааст. Вобаста ба беҳтаршавии сифати сандуки қарзӣ, даромаднокии дороиҳо (ROA) - и низоми бонкӣ дар солҳои 2016-2020 аз 0,8% то 2,1% афзудааст” [28], [32].

Вале ин нишондиҳанда барои расидан ба ҳадафҳои рушди кишвар қонеъкунанда нест. “Дар ин бора сатҳи нишондиҳандаҳои марбут ба рушди низоми бонкии кишварҳои хориҷӣ шаҳодат медиҳад. Масалан, дороиҳои умумии низоми бонкӣ нисбат ба ММД дар Россия 75,2%-ро ташкил медиҳанд ва дар кишварҳои дорои иқтисоди бозории рушдкарда онҳо аз ММД ба андозаи 3 маротиба ва аз ин ҳам зиёдтар мебошанд [65]. Ин нишондиҳанда дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 30,8%-ро ташкил додааст. Маблағгузори қарзии бонкҳо ба иқтисодиёт нисбат ба ММД дар Россия 40,0%, дар ИМА- 66% ва дар минтақаи евро -114%-ро ташкил медиҳад” [74].

Вобаста ба ҳамин таҳлилҳо, нишондиҳандаҳо ва имкониятҳо тасодуфӣ нест, ки дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» (26.01.2021) омадааст: «Бонки миллӣ бояд санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдорро, бо дарназардошти таҷрибаи муосири ҷаҳонӣ, ба талабот мутобик сохта, раванди идоракунии корпоративиро дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ ва тадриҷан афзоиш додани сармояи ойинномавии онҳоро таъмин намояд» [18]. Дар ҳақиқат, роҳандозии низоми идоракунии корпоративии босамар ва баландсифат устувори нишондиҳандаҳои рушди иқтисодии бонкҳои тижоратиро таъмин менамояд.

**Чадвали 2.5. - Нишондиҳандаҳои мустақими арзёбии самаранокии
идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзии Ҷумҳурии
Тоҷикистон дар соли 2023 (млн сомонӣ)**

Нишондиҳандаҳо Банкҳо	Қарзҳо, ичораи молиявӣ ва овердрафт	Амонатҳо	Сармояи пардохтшуда	Ҷоидаи соли ҷорӣ
ҚДММ ТКҒ «Васл»	3,7	16,8	30,0	1,6
ҚСК «Алиф Банк»	474,6	1 356,2	95,3	42,6
ҚСК «Банки Эсхата»	2 452,7	2 097,2	125,3	317,2
ҚСК «Ориёнбанк»	1 868,7	1 829,2	625,3	98,4
ҚСК «Тавҳидбанк»	-	78,6	85,0	12,0
ҚСП «Аввалин банки молиявии хурд» (31.03.2024)	670,0	800,1	93,3	8,4
ҚСП «Банки Арванд»	748,1	162,8	51,4	51,5
ҚСП «Банки байналмилалӣ Тоҷикистон» (31.03.2024)	612,1	1 985,0	218,5	40,9
ҚСП «Банки рушди Тоҷикистон» (31.03.2024)	26,3	29,3	100,0	0,2
„ҚСП «Душанбе Сити Банк»	4,8	562,6	81,0	128,4
ҚСП «Коммерсбанк Тоҷикистон»	353,0	665,5	210,0	43,7
ҚСП «Спитамен Банк»	573,6	509,6	80,2	27,4
ҚСП «Халик банк Тоҷикистон»	2,6	172,4	34,4	-0,9
ҚСП «Актив Банк» (31.03.2024)	65,2	224,9	34,4	0,5

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти нишондиҳандаҳои молиявии
банкҳои тижоратӣ. [Захираи электронӣ]. URL: <https://www.nbt.tj/>

Тавре дар боло қайд намудем, устувории низоми идоракунии корпоративӣ дар банкҳои тижоратӣ тамоюли мусбати як қатор нишондиҳандаҳоро таъмин менамояд. Барои муайянсозии таъсири идоракунии корпоративӣ ба нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти банкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон баъзе аз онҳоро дида мебароем. Амалкарди фаъоли идоракунии корпоративӣ афзоиши қарзҳо, амонатҳо, сармоя ва умуман, ҷоидаи банкро таъмин менамояд. Ҷиҳати тасдиқи ин ҳолат маълумоти оморӣ нишондиҳандаҳои молиявии банкҳои тижоратиро мавриди таҳлилу арзёбӣ қарор медиҳем (ҷадв. 2.5).

Тавре аз рақамҳои ҷадвал бармеояд, аз рӯи нишондиҳандаҳои овардашуда, дар маҷмӯъ, ҚСК «Банки Эсхата», ҚСК «Ориёнбанк», ҚСП «Банки байналмилалӣ Тоҷикистон», ҚСК «Алиф Банк», ҚСП «Спитамен

Бонк», ҚСП «Аввалин бонки молиявии хурд» мавқеи устувор доранд. Аммо рақамҳо нишон медиҳанд, ки бонкҳои тижоратӣ аз рӯйи нишондиҳандаҳои овардашуда мавқеи гуногунро ишғол кардаанд. Вобаста ба ҳолати ҷойдошта, аз рӯйи ҳар як нишондиҳандаи ҷадвал панҷгонаи беҳтаринро муайян менамоем.

Мавқеъгирии бонкҳои тижоратӣ:

1.Аз рӯйи нишондиҳандаи «Қарзҳо, иҷораи молиявӣ ва овердрафт»:

- 1.ҚСҚ «Бонки Эсхата»;
- 2.ҚСҚ «Ориёнбонк»;
- 3.ҚСП «Бонки Арванд»;
- 4.ҚСП «Аввалин бонки молиявии хурд»;
- 5.ҚСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон».

2.Аз рӯйи нишондиҳандаи «Амонатҳо»:

- 1.ҚСҚ «Бонки Эсхата»;
- 2.ҚСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон»;
- 3.ҚСҚ «Ориёнбонк»;
- 4.ҚСҚ «Алиф Бонк»;
- 5.ҚСП «Аввалин бонки молиявии хурд».

3.Аз рӯйи нишондиҳандаи «Сармояи пардохтшуда»:

- 1.ҚСҚ «Ориёнбонк»;
- 2.ҚСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон»;
- 3.ҚСП «Коммерсбонк Тоҷикистон»;
- 4.ҚСҚ «Бонки Эсхата»;
- 5.ҚСП «Бонки рушди Тоҷикистон».

4.Аз рӯйи нишондиҳандаи «Ҷоидаи соли ҷорӣ»:

- 1.ҚСҚ «Бонки Эсхата»;
- 2.ҚСП «Душанбе Сити Бонк»;
- 3.ҚСҚ «Ориёнбонк»;
- 4.ҚСП «Бонки Арванд»;
- 5.ҚСП «Коммерсбонк Тоҷикистон».

Тавре раддабандии бонкҳои тичоратӣ аз рӯйи нишондиҳандаҳои овардашуда нишон медиҳад, дар байни 14 бонки тичоратии таҳлилшуда низоми самараноки идоракунии корпоративӣ асосан дар 9 адад бонки тичоратии зерин дида мешавад: ҚСҚ «Бонки Эсхата», ҚСҚ «Ориёнбонк», ҚСП «Бонки байналмилалии Тоҷикистон», ҚСП «Коммерсбонк Тоҷикистон», ҚСП «Аввалин бонки молиявии хурд», ҚСП «Бонки Арванд», ҚСҚ «Алиф Бонк», ҚСП «Бонки рушди Тоҷикистон», ҚСП «Душанбе Сити Бонк».

Ҷиҳати боз ҳам ҷоннок намудани сифат ва самаранокии идоракунии корпоративӣ аз байни 9 адад бонки тичоратии дар ин самт муваффақ сегонаи беҳтаринро муайян менамоем. Вобаста ба ҳиссаи калони пулӣ, аз рӯйи нишондиҳандаҳои овардашуда бонкҳои тичоратии зерин ба ҳайати сегонаи беҳтарин шомил гардиданд:

1. ҚСҚ «Бонки Эсхата»;
2. ҚСҚ «Ориёнбонк»;
3. ҚСП «Бонки байналмилалии Тоҷикистон».

Тавре муайян гардид, низоми идоракунии корпоративии нисбатан самаранок дар бонкҳои тичоратии болозикр дида мешавад. Аз ин рӯ, дигар бонкҳои тичоратии кишварро зарур аст, ки дар самти идоракунии корпоративӣ аз таҷрибаи ин бонкҳо истифода баранд. Қобили зикр аст, ки таҳлили муқоисавӣ байни бонкҳои тичоратии ватанӣ гузаронида шудааст. Бинобар ин, истифодаи таҷрибаи сегонаи беҳтарин ҷиҳати муваффақ гардидани баъзе аз бонкҳои тичоратӣ эҳтимол аст, ки дар сатҳи зарурӣ қаноатбахш набошад. Вобаста ба ин, барои онҳо қабул, мутобиқгардонӣ ва истифодаи таҷрибаи пешрафтаи хориҷӣ тавсия карда мешавад.

Дар бонкҳое, ки ба масъалаҳои идоракунии корпоративӣ тавачҷуҳи хосса дода мешавад ва дар фаъолиятшон принципҳои онро пайваستا ҷорӣ менамоянд, новобаста аз таъсири бухронҳои иқтисодию молиявӣ, самаранокии фаъолият ва устувории молиявии ташкилот таъмин карда мешавад.

Барои татбиқ ва тасдиқи масъалаи мазкур натиҷаҳои фаъолияти ҚСҚ «Бонки Эсхата»-ро барои солҳои 2014-2021 мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор додем. Фаъолияти ҚСҚ «Бонки Эсхата» дар соли 1994 бо дастгирии молиявии Бонки Аврупоии таҷдид ва рушд (БАТР) ташкил шудааст. Саҳомони асосии ҚСҚ «Бонки Эсхата» шахсони воқеӣ – шаҳрвандони Ҷумҳурии Тоҷикистон (90,3%) ва Бонки БАТР (9,7%) махсуб меёбанд. ҚСҚ «Бонки Эсхата» ҳанӯз аз соли 2006 меъёрҳои идоракунии корпоративиро тибқи машварат бо намояндагон ва мушовирони БАТР ба таври ҷиддӣ дар фаъолияти худ ҷорӣ намуда, яке аз аввалин бонкҳост, ки ба идоракунии корпоративӣ дар ҷумҳурӣ гузаштааст. Вобаста ба нишондиҳандаҳои мазкур, қайд кардан зарур аст, ки ҷараёни идоракунии сохтору соҳахоро якҷанд санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ танзим намуда, ин амалро ташкилотҳои қарзӣ бо шаклҳои гуногуни ташкилшавӣ дар амал татбиқ менамоянд [3], [4], [5].

Бо мақсади амалисозии ҳадафҳои стратегии худ Шурои нозирон ҳайати Раёсати бонкро дигар карда, сохтори амалкунандаи бонкро низ тағйир дод. Вале ин сохтор дар давоми чанд соли охир борҳо такмил дода шуд ва роҳбарияти бонк бо роҳи омӯзиш ва таҷриба, ниҳоят, сохтори мукамалро ҷорӣ намуд. Бояд ёдовар шуд, ки Шурои нозирон тамоми самтҳои сиёсати иқтисодии бонкро, ки он аз дороиҳо, уҳдадориҳо, даромад, хароҷот ва сармоя иборат аст, дар бар мегирад.

Имрӯзҳо дар ҚСҚ «Бонки Эсхата» тамоми ҳуҷҷатҳои асосӣ оид ба ташкили идоракунии корпоративӣ қабул шудаанд, аз ҷумла: Низомнома Н-111:2020 оид ба Котиби корпоративии ҚСҚ «Бонки Эсхата» (таҳрири 01), Кодекси идоракунии ҚСҚ «Бонки Эсхата» (таҳрири 01), Низомномаи Н-109:2022 дар бораи кумитаҳои Шурои нозирони ҚСҚ «Бонки Эсхата»(таҳрири 03 01), Низомнома II- 095:2021 дар бораи Шурои нозирони ҚСҚ «Бонки Эсхата» (таҳрири 03), Оинномаи ҚСҚ «Бонки Эсхата» (бо дарназардошти тағйироту иловаҳо) аз 02.11.2020 с. Солимгардонӣ яке аз масъалаҳои дигарест, ки дар сатҳи низоми бонкӣ ба идоракунӣ ва равандҳои он вобастагии зиёд дорад [10], [11].

Ҷадвали 2.6. - Нишондиҳандаҳои асосии рушди ҶСК «Бонки Эсхата» дар солҳои 2014-2023 (млн сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо										с.2023 нисбат ба с.2014, %
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Дороиҳо	1321,1	1580,2	1678,0	2036,8	1952,0	2105,2	2444,0	3248,9	4264,5	5678,2	429,8
Нисбат ба соли қаблӣ, %	100,0	100,0	106,2	121,4	95,8	107,8	116,1	133,0	131,2	133,1	
Қарзҳо	857, 3	926,0	1022,7	1253,7	1347,1	1460,8	1556,5	2069,2	2452,6	3018,5	352,0
Нисбат ба соли қаблӣ, %	100,0	100,0	110,4	122,6	107,4	108,4	106,6	133,0	118,5	123,0	
Пасандозҳо	414,7	539,4	801,7	1078,4	878,6	963,7	1151,7	1501,5	2097,1	2592,0	625,0
Нисбат ба соли қаблӣ, %	100,0	100,0	148,6	134,5	81,5	109,7	119,5	130,4	139,6	123,5	
Сармоя	255, 6	291,4	274,2	278,4	334,6	389,8	450,5	574,5	822,5	978,7	382,9
Нисбат ба соли қаблӣ, %	100	100,0	94,1	101,5	120,2	116,5	115,6	127,5	143,1	119,0	
Уҳдадориҳо	1065,5	1288,9	1403,8	1758,4	1617,4	1715,4	1993,4	2674,3	3442,3	4699,5	441,0
Нисбат ба соли қаблӣ, %	100,0	100,0	108,9	125,3	92,0	106,1	116,2	134,2	128,7	136,5	
Фоида	66,7	26,2	26,0	30,9	39,0	58,9	77,2	116,0	317,1	220,6	330,7
Нисбат ба соли қаблӣ, %	100,0	100,0	99,2	118,8	126,2	151,0	131,1	150,3	273,3	69,5	
Даромаднокии сармоя (ROE), %	26	9,0	9,5	11,1	11,7	15,1	17,1	20,2	33,2	22,5	86,5
Даромаднокии дороиҳо (ROA), %	1,6	1,7	1,5	1,5	2,0	2,8	3,2	3,6	7,4	3,8	237,5

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маҷаллаи «Бонкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ» январ-мартӣ соли 2016 С. 62-67; «Бонкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ» январ-мартӣ соли 2019 С. 25-30; январ-мартӣ соли 2021 С. 26-31; январ-мартӣ соли 2023 №1 (100) С. 75-77; январ-мартӣ соли 2024 №1 (104) С. 69-74.

Бо омӯзиши амиқи таҷрибаи ҷаҳонӣ ва ба назар гирифтани махсусиятҳои рушди иқтисодии кишвар, Шурои нозирони Бонк тавонист чунин тарзи идоракунии корпоративиро ба кор андозад, ки новобаста ба таъсири бӯҳрони молиявии ҷаҳонӣ, нишондиҳандаҳои бонкро дар тамоми соҳаҳо хеле боло бурд (ҷадв. 2.6).

Аз рақамҳои дар ҷадвали 2.6 овардашуда бармеояд, ки ҚСҚ «Бонки Эсхата», новобаста аз вазъияти баамаломата ва мушкилоти ҷойдошта, мавқеи худро дар бозори бонкӣ устувор нигоҳ доштааст. Дар ин давра дороиҳои бонк зиёда аз 2 маротиба, қарзҳо - 2,2 маротиба, ҳаҷми пасандозҳо - 2,8 маротиба, сармояи бонк - тақрибан 2 маротиба, уҳдадориҳои бонк - 2 маротиба ва ҳаҷми солонаи фоидаи бонк - 4,4 маротиба афзудаанд. Бонк дар авҷи бӯҳрони шадид, яъне дар солҳои 2015-2016 низ фаъолияти худро бо фоида ҷамъбаस्त намудааст. Дар солҳои 2015-2021 даромаднокии сармояи бонк (ROE) аз 9,0% то 20,0%, даромаднокии дороиҳои он (ROA) бошад, аз 1,7% то 3,6%, яъне зиёда аз 2 маротиба афзудаанд. Имрӯз ҚСҚ «Бонки Эсхата» тибқи қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон, ба қатори бонкҳои низомсоз ворид гаштааст.

Бо дарназардошти таҷрибаи ҚСҚ «Бонки Эсхата» ҷиҳати амалисозии идоракунии корпоративӣ ва таҷрибаи пешқадами ҷаҳонӣ дар ин самт як қатор усулҳои самараноки идоракунии корпоративиро дар бонкҳо баён менамоем.

Шурои нозирон мақсадҳои стратегии бонкро муайян мекунад, ки онҳо ҳангоми амалӣ намудани фаъолияти ҷорӣ роҳнамои асосӣ ба ҳисоб мераванд.

Мақсади стратегӣ ҳангоми муқаррарсозии арзишҳои корпоративии худӣ, муносибатҳои мутақобилаи «роҳбарият - тобеон» ҳангоми интиҳоби мақоми иҷроия ва муайян кардани сиёсати ба кор ҷалб кардани кормандон бояд омили муайянкунанда ба ҳисоб равад.

Дараҷаҳои ба таври дақиқ муқаррарнашудаи масъулият, ваколатҳо ва ҳисоботдиҳӣ метавонанд ба он оварда расонанд, ки баъзе вазифаю уҳдадориҳо сари вақт ва ё айнан як хел иҷро нагарданд.

Таъмини шароите, ки дар он аъзои Шурои нозирон ихтисосмандии ба вазифаи ишғолкардаашон мувофиқ дошта бошанд, нақши худро дар низоми идоракунии корпоративӣ хуб сарфаҳм раванд ва аз ҷониби мақоми иҷроияи бонк ё аз берун ба як воситаи таъсиррасон табдил наёбанд.

Маҳз усулҳои идоракунии корпоративӣ имкон доданд, ки дар ҶСК «Бонки Эсхата» оқибатҳои таъсири манфии бӯҳрони молиявии ҷаҳонӣ, ки ба ҷумҳурии мо низ расида буд, бартараф карда шаванд ва айни замон бонк дар ҳоли рушд қарор дорад. Яке аз сабабҳои асосии комёбиҳои бонк дар идоракунии корпоративӣ арзёбӣ карда мешавад.

Тибқи таҷрибаи ҶСК «Бонки Эсхата» дар ҷорӣ намудани идоракунии корпоративӣ ба ҳулосае омадем, ки ин усули идоракунӣ бартариҳои бештар дошта, амалӣ кардани он дар бонкҳо ва дигар ҷамъиятҳои саҳомӣ метавонад омили муҳимми пешравиҳо гардад.

2.2. Масъалаҳои методии баҳодихии сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Гузариш ба шаклҳои нави бонкдорӣ, ки дар заминаи равандҳои ҷаҳонишавӣ ва вусъати техника ва технологияҳои муосир омезиш ёфта, зарурати идоракунии навро ба миён овард, ки дар ин замина идоракунии корпоративӣ аз зумраи ин масъалаҳо маҳсуб меёбад. Идоракунии корпоративӣ дар шароити имрӯза ҳулоса ва натиҷаҳои дастаҷамъиро дар бар гирифта, дар он мавқеи олимон ва коршиносони соҳа муҳим ва зарурӣ мебошанд. Дар Тоҷикистон низ идоракунии корпоративӣ ба бонкҳои низомсоз рабт дошта, дар ин шакли идоракунӣ ҳиссаи ин бонкҳо назаррас мебошад. Илова бар зарурати мавҷуда, ҳиссаи олимони дохилию хориҷӣ дар ҷоринамоии ин шакли идоракунӣ назаррас мебошад. Ба ақидаи К. Шералӣ, «...дар шароити ташаккули идоракунии корпоративӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилоти асосӣ ин коркарди низоми ҳамбастагии идоракунандаҳои ширкат бо соҳибмулкони, кормандон, дигар тарафҳои

манфиатдор, аз ҷумла мақомоти ҳокимият мебошад, ки ҷиҳати таъмини фаъолияти босамари ширкат мусоидат менамояд” [97]. Шароити тағйирёбандаи муосири бозори иқтисоди ҷаҳонӣ самтҳо ва механизмҳои умумии такмили амалияи идоракунии корпоративӣ ва мувофиқан баҳодихиро ба сифати он муайян мекунад.

Айни замон бо сабаби зуд тағйир ёфтани вазъи иқтисоди ҷаҳон, зарурати гузариши ширкатҳои тоҷикистонӣ ба идоракунии корпоративӣ муҳим арзёбӣ мегардад.

Сифати идоракунии корпоративӣ дар бахшҳои гуногуни иқтисодиёт, дар бахшҳои давлатӣ ва молиявӣ бояд арзёбӣ карда шавад. Ҳамзамон, олимону иқтисоддонҳо мафҳумҳои «сифати идоракунии корпоративӣ», «сифати идоракунии кадрҳо», «сифати идоракунии маркетинг», «сифати менечмент» ва ғайраро таҳқиқ ва мафҳумҳои навро ошкор намудаанд. Аз ин хотир, пайваста такмил додани асосҳои илмии арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ муҳим мебошад. Доир ба моҳияти сифати идоракунии корпоративӣ М.У. Бобоев, Ф.А. Мирзозода чунин назар доранд, ки “...баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ на танҳо рушди низоми бонкиро таъмин менамояд, инчунин ҷиҳати беҳтарсозии нишондиҳандаҳои асосии рушди иқтисодиёт, ба монанди устувории иқтисоди миллӣ, беҳтаргардии муҳити сармоягузорӣ, баланд гардидани сифати зиндагии аҳоли, таъсиси ҷойҳои корӣ ва таъмини рушди иқтисодӣ мусоидат мекунад” [87].

Дар алоқамандӣ бо ҳадафи таҳқиқоти диссертатсионӣ дар самти ҷанбаҳои назариявӣ, методӣ ва амалӣ мо зарур мешуморем, ки дар низоми имрӯзаи бонкӣ вобаста ба равишҳои идоракунии корпоративӣ механизмҳои муайян кардани моҳияти сифати чунин идоракуниро дарёфт намоем. Мувофиқи таърифҳои луғатӣ, “...сифати менечмент ҳамчун хусусияти мутобиқати рафтори низоми идоракунии, дараҷаи таъмини мавҷудияти ташкилот дар муҳити зудтағйирёбандаи дохилӣ ва берунӣ баррасӣ карда мешавад” [67].

Иловатан, дар дигар маврид дар адабиёти илмӣ сифати менечмент падидаи мураккабе ҳисобида мешавад, ки арзёбии он аз рӯйи нишондиҳандаҳои фаъолияти ширкат сураат мегирад. В.А. Винокуров чунин мешуморад, ки “...сифати идоракунӣ ва нишондиҳандаҳои (самаранокии) идоракунӣ мафҳумҳои гуногун мебошанд” [34].

Дар шароити имрӯзаи хочагидорӣ чараёнҳои идоракунии менечмент дар шароити имрӯза ба раванди идоракунии корпоративӣ мувофиқ буда, меъёрҳои он қариб ба ҳам алоқамандии зич доранд. Сифати идоракунии менечменти бонкӣ унсури асосии идоракунӣ дар таҳияи бизнес-нақша, баландбардории сатҳи касбият ва монанди инҳо мебошад. Дар раванди менечменти бонкӣ робитаи мутақобилаи коммуникатсия, дастгирии иттилоотӣ ва техникӣ, амсилаҳои қабули қарорҳои идоракуниро мутахассисони касбӣ муайян намуда, ба масъалаҳои шароити бозор, хусусиятҳои ниҳодӣ, ғоиданокии маҳсулот ва монанди инҳо аҳаммият медиҳанд.

Сифати идоракуниро на танҳо равандҳои дохилии тичоратӣ, балки фаъолияти умумии ширкат дар бозор, мувофиқати мақсадҳои тичорат, стратегияҳои рушд ва сифати маҳсулот ба эҳтиёҷоти (дархостҳои) истифодабарандагон муайян мекунад. Чунин муҳтавои дохилии мафҳуми сифати идоракунӣ на танҳо худ мафҳум, балки баҳодиҳии сифатро низ мушкил мегардонад, зеро он имкони истифодаи як меъёри арзёбиро истисно мекунад.

Аз рӯйи таҳлили адабиёти илмӣ ва фарзияҳои соҳавӣ, масъалаи сифати идоракунӣ бо дарназардошти манфиатҳои бонкӣ талаботеро дар худ ҷой медиҳад, ки онҳо бевосита ба унсурҳои идоракунӣ мусоидат менамоянд.

Мо чунин мешуморем, ки “...ба такмили идоракунии корпоративӣ на танҳо тағйироти ташкилӣ, инчунин, манфиатҳои иқтисодии субъектҳои ширкат, таъмини мувозинати онҳо ва пешгирии ҳолатҳои низоъбарангезанда дар натиҷаи номутавозунии манфиатҳо низ таъсир мерасонанд. Таъмини

мувозинати манфиатҳои иқтисодӣ омили муҳити дохилии ширкат буда, ба сифати идоракунӣ таъсир мерасонад” [65].

Тарафҳои мусбат ва босамари фаъолияти соҳибкорӣ дар самти рақобатпазирӣ идораи самаранок ва расидан ба ҳадафҳои гузошташударо дар бар мегирад. Ҳамзамон, “...чанбаи иҷтимоӣ дар масъулияти иҷтимоии корпоративӣ кафолатҳо, ҳавасмандгардонии кормандон ва рушди мутаносиби иҷтимоӣ мебошад. Чанбаи экологӣ низ ба хусусиятҳои сифати идоракунӣ тааллуқ дорад, зеро муносибати технократӣ ба рушди иқтисодиёт боиси оқибатҳои манфии экологӣ мегардад” [39].

Дар ташаккули муносибатҳои илмӣ идоракунии корпоративӣ хосиятҳои васеи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва экологӣ дошта, дар самтҳои марбут ба ҳалли масъалаҳои муҳити зист нақши калидӣ дорад. Ин боис гардид, ки олимону коршиносон ба идоракунии корпоративӣ аҳаммияти ҷиддӣ диҳанд.

Ба андешаи мо, нуқтаи назари Б.А. Райзберг аз он сабаб ҷолиб аст, ки “...дар бораи сифати идоракунӣ танҳо дар асоси баҳодихии сифати кори объекти идоракунӣ хулосабарорӣ кардан мумкин аст, ки дар навбати худ, он бо сифати маҳсулоти фаъолияти объекти идоракунӣ муайян карда мешавад” [125]. Олими дигар самти чанбаҳои васеътари идоракунии корпоративиро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додааст. Тибқи ақидаи З.О. Гукасян, ки нуқтаи назари Б.А. Райзбергро асоснок шуморида, таъкид менамояд, ки “...бо вучуди ин, он осебпазир буда, ҳамчун ақидаи ягонаи қобили қабул эътироф кардан мумкин нест. Аввалан, ҳангоми таҳияи қарорҳои идоракунӣ (таъсири омодашуда), яъне хеле пеш аз ба даст овардани натиҷаи ниҳони идоракунӣ, баҳодихӣ ба сифати идоракунӣ бояд ташаккул дода шавад.

Воқеан, ҳангоми баҳодихии қарорҳои идоракунӣ дар чараёни таҳия ва қабули онҳо ба таври ногузир бояд дигар нишонаҳо ва меъёрҳои сифати идоракунӣ истифода бурда шаванд, ки хусусиятҳои худӣ раванди идоракуниро инъикос менамоянд. Ин меъёрҳо ташкили раванди идоракунӣ, усулҳои қабули қарорҳо, сатҳи касбии кормандони дастгоҳи идоракуниро тавсиф мекунанд” [124]. Вобаста ба амсилаҳои сифати идоракунӣ ҳаминро

кайд кардан зарур аст, ки чараёни идоракунии корпоративӣ хосиятҳои субъективӣ ва объективӣ дошта, дар табакаи баркамоли чомаа ғаёлона иштирок меварзанд. «Сохтори ташкилии идоракунии корпоративӣ, маҳорати касбии менечерон, мустақилияти онҳо, самаранокии ҳамкориҳо дар секунҷаи «соҳибон – Шурои директорон – менечмент», мавҷудияти низоми назорати дохилӣ ва кумитаи мустақили музди меҳнат ба идоракунии сифат низ таъсир мерасонанд» [36].

Гузариши мониторинги ҳисоботи молиявӣ ва аудити мустақилонаи амалиётҳои муҳим ва аз ҷиҳати ҷуғрофӣ пароканда зарур аст.

Сифати идоракунии корпоративӣ бо истифодаи оқилонаи соҳаи ниҳодӣ ва татбиқи принципҳои идоракунии корпоративӣ таъмин мегардад. Барои арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ низоми бузургҳои (параметрҳои) ғаёлияти ширкатро муайян кардан лозим аст, ки эҳтимолан мавриди арзёбӣ қарор гиранд.

«Рашиҳои таҳлил ва арзёбии самаранокии рушди ширкат, ки дар амалияи ҷаҳонӣ вуҷуд доранд, ба якҷанд нишондиҳанда асос ёфтаанд, ки аз рӯйи меъёрҳои зерин гурӯҳбандӣ шудаанд: нишондиҳандаҳои, ки самаранокии ғаёлият ва нишондиҳандаҳои арзиширо тавсиф мекунанд» [37]. Ҳангоми истифодаи нишондиҳандаҳои амалиётӣ сифати идоракунии корпоративӣ бо истифода аз меъёрҳои зерини молиявӣ баҳо дода мешавад:

- даромаднокии сармояи худӣ (Return on Equity, ROE);
- даромаднокии фурӯш (Net Profit Margin (маржаи ҳолис);
- даромаднокии доройҳо (Return on Assets, ROA).

«Дар доираи фарзияи идоракунии арзиши ширкат якҷанд нишондиҳандаҳо муайян карда шудаанд, ки барои арзёбии дараҷаи таъсиррасонӣ ба самаранокии рушди ширкат истифода бурда мешаванд ва рейтингҳои идоракунии корпоративиро ташкил медиҳанд. Дар байни нишондиҳандаҳои ин фарзия (концепсия) мо метавонем нишондиҳандаҳои арзиши изофаи иқтисодӣ (EVA), арзиши изофаи саҳомӣ (SVA) ва арзиши иловагии пулӣ (CVA)-ро ҷудо кунем, ки дар асоси онҳо амсилаҳои риёзӣ ва

иктисодӣ, аз ҷумла рӯйхати мутлақ сохта шуда, параметрҳои мутлақ, нисбӣ, зарибҳо ва нишондиҳандаҳои тағйирёбандаро дар бар мегирад. Ҳамзамон, имкони ба даст овардани арзёбиҳои тахминиро фароҳам месозад ва дараҷаи таъсири онҳоро ба арзиши ширкат аз рӯйи рейтинги идоракунии корпоративӣ тавсиф мекунад. Дар ин амсилаҳо фосилаи вақти ҷамъоварии маълумот (мубрамаӣ ва мувофиқати онҳо) ва эътимоднокии маълумоти гирифташуда муҳим аст» [38]. Интиҳоби дурусти номгӯи нишондиҳандаҳо ва ташаккули низоми онҳо хусусияти методологӣ ва равиши фарзиявии баҳодихии сифати идоракунии корпоративиро муайян мекунад.

Олимону муҳаққиқон ба сифати омилҳои рақобатии ниҳодӣ инҳоро пешкаш мекунанд: “...рақобат дар бозори молу маҳсулот, рақобат дар соҳаи таъмини қувваи корӣ, рақобат дар бозори сармоя ва ҷалби он, рақобат дар дохили ширкат ва ё рақобати корпоративӣ” [63]. Ба андешаи муҳаққиқон, омилҳои ниҳодии мазкур ба зиёд шудани самараи истеҳсолот, беҳтаршавии сифати маҳсулот, ба даст овардани натиҷа дар бозор, пайдо кардани обрӯю эътибор, афзоиши сармояи ширкат ва ғ., мусоидат хоҳанд кард.

Дигар омили муҳимми ниҳодии идоракунии корпоративӣ ин инноватсия (қунонӣ) ба ҳисоб меравад. Ба андешаи олимони соҳа, “...ворид намудани навоариҳо дар фаъолияти корхона сарчашмаи асосии рушди устувор, рақобатпазирии ширкат ва баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративӣ ба ҳисоб меравад” [60]. Сабабҳои ворид намудани навоариҳо гуногун мебошанд, аз ҷумла васеъ кардани имкониятҳои истеҳсолӣ, идоракунии самараноки корхона, кам кардани хароҷоти ниҳой, фарсуда ва кӯҳнашавии таҷҳизоту технологияҳо, тағйирёбии сохтор ва ивазшавии соҳибмӯлк ва ғ. Яке аз ин омилҳо, албатта, талабот дар бозор ва сарчашмаи асосии ворид намудани навоариҳо ин даромади ширкат ба ҳисоб мераванд. Мо низ ин андешаҳоро дастгирӣ мекунем, зеро бе инноватсияҳо ва ҷорӣ намудани навоариҳо дар илму техника пешравӣ ва самаранокии корхона дар шароити имрӯза ғайриимкон ҳисобида мешавад.

Ба андешаи олимони дигар, “...омили муҳимми рушди идоракунии корпоративӣ ин рафтори молиявӣ ба ҳисоб меравад, аз ҷумла таъмини афзоиши даромад, тақсимои баробари ғоида, гузариш ба стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботдиҳӣ (МФСО), масъулияти роҳбарон ва риояи ҳуқуқи иштирокчиён ва ғ” [96].

Дигар омилҳои ниҳодӣ омилҳои ба ҳисоб мераванд, ки дар дохили ширкат (банк) амал мекунанд ва ба рафтори корпоративӣ таъсир мерасонанд. Муҳаққиқон онҳоро ба ду зергурӯҳ ҷудо мекунанд, аз ҷумла идоракунии демократӣ, ошкорбаёнӣ ва саҳеҳӣ дар додани ҳисоботҳо. Беҳуда нест, ки шакли корпоративии идоракуниро олимони бунёдӣ демократӣ алоқаманд мешуморанд. Иштирокчиёни зиёде ҳам дохилӣ ва ҳам берунӣ дар аксари ширкатҳо метавонанд соҳиби саҳмия гарданд ва бо ин онҳо ҳуқуқ пайдо мекунанд, ки дар маҷлисҳои умумии ширкат ширкат кунанд. Аз ин рӯ, дар идоракунии корпоративӣ риояи принсипи демократикунонӣ ворид карда шудааст. Кумитаи Базелӣ, ки принсипҳои идоракуниро дар банкҳо таҳия намудааст ва ҳам дигар олимону таҳқиқотчиён дар идоракунии демократӣ риояи ҷанбаҳои зеринро пешбинӣ кардаанд:

- мавҷудияти кормандони одӣ ҳам дар Шурои директорон ва ҳам дар Шурои назорат;
- риояи фарҳанги корпоративӣ, ки ба ҳамкории менеҷерон, кормандони одӣ, соҳибон, саҳмдорон мусоидат хоҳад кард;
- ҳиссаи ҳар як иштирокчи дар ба даст овардани даромад ва ғоида;
- мавҷудияти Шурои мустақили кормандон ва ғ. [60].

Илова бар ин, дар ҳуҷҷати Кумитаи Базел дар бораи “Такмили идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ” риояи принсипи *тасмимгирии коллегиалии қабули қарорҳо* дар фаъолияти мақомоти иҷроия таъкид карда шудааст [60], ки ба андешаи мо, ба омили демократикунонии идоракунии корпоративӣ тааллуқ дорад. Дар амалияи идоракунии банкҳои саҳомӣ мақомоти иҷроия ҳуқуқи қабули қарорҳоро оид ба амалиётҳои гуногуни банкӣ дорад. Кумитаи Базел тавсия медиҳад, ки ба ҳайати

мақомоти иҷроия менечери шуъбаи молия, менечери шуъбаи идоракунии хавфҳои бонкӣ, менечерони дигар шуъбаҳои амалиётӣ низ дохил карда шаванд.

Вобаста ба масъалаҳои таҳияи методологияи арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ, қайд кардан зарур аст, ки дар бахшҳои гуногуни иқтисодиёт методологияи арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ хусусиятҳои хоси соҳавии фаъолияти ширкатҳоро дошта бошад. Ин, пеш аз ҳама, ба низоми нишондиҳандаҳои барои арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ истифодашаванда тааллуқ дорад. Азбаски объекти таҳқиқоти мо бонкҳои тижоратӣ мебошанд, аз ин рӯ, ҳангоми таҳияи методологияи арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ, дар баробари принцип ва нишондиҳандаҳои умумии он, инчунин, нишондиҳандаҳои хосаеро, ки бевосита натиҷаҳои фаъолияти бонкҳоро таҷассум мекунанд, аз ҷумла нишондиҳандаҳои устувории молиявии низоми бонкро тибқи стандартҳои байналмилалӣ (Базел I ва Базел II), истифода намудем.

Нишондиҳандаҳои риояи манфиатҳои субъектҳои ширкатро, ба ақидаи мо, ба ҳамаи ширкатҳо, новобаста аз фаъолияти онҳо, татбиқ кардан мумкин аст, зеро хусусиятҳои соҳавӣ ба моҳият ва шаклҳои манфиатҳои субъектҳои ширкат таъсир намерасонанд.

Бо дарназардошти муқаррароти фарзие аз тарафи З.О. Гукасян пешниҳодшуда, "...хусусиятҳои идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ (ниг. ба 1.3 диссертатсияи мазкур), низоми нишондиҳандаҳои сифати идоракунии корпоративиро дар бонкҳои тижоратӣ таҳия намудем" [125] (ҷадв. 2.7).

Қайд кардан зарур аст, ки идоракунии корпоративӣ ҳамчун ҷузъи таркибии низоми имрӯзаи бонкҳо маҳсуб ёфта, дар он нақши ширкат, сохторҳои истеҳсолӣ ва муассисаҳои хизматрасонӣ назаррас мебошанд. Дар масъалаҳои пешбурди идоракунии корпоративӣ нақши мутахассисони соҳавӣ муҳим буда, дар он дараҷаи касбият ва иҷрои қарорҳои саривақтии марбут ба идоракунӣ афзалият доранд. Дар идоракунии корпоративӣ нишондиҳандаҳои

сифати идоракунӣ низ нақши калидӣ дошта, дар он арзёбиҳои самаранок муҳим аст (ҷадв. 2.7).

Ҷадвали 2.7. - Низоми нишондиҳандаҳои арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ

1. НИШОНДИҲАНДАҲОИ РИОЯИ МАНФИАТҲОИ СУБЪЕКТҲОИ БОНК	
Кормандони одӣ	1. Сатҳи музди кор. 2. Арзиши миёнаи бастаи иҷтимоӣ. 3. Харочот барои шароити меҳнат, тайёр кардан ва тақмили ихтисоси кадрҳо ба 1 корманд. 4. Динамикаи афзоиши музди меҳнат. 5. Таҳлили татбиқи муносибатҳои шартномавӣ бо корфармо. 6. Ҳиссаи музди меҳнат дар арзиши иловашуда.
Топ-менечерон	1. Сатҳи музди кор. 2. Маблағи мукофотҳо ва мукофотҳо аз рӯи шартномаҳои амалкунанда. 3. Маблағи ғоидае, ки дар давраи ҳисоботӣ гирифта шудааст. 4. Дараҷаи татбиқи вазифаҳои стратегӣ. 5. Ҳиссаи музди меҳнат дар арзиши иловашуда.
Моликон (саҳмдорон)	1. Ҳаққулсаҳмияҳо барои як саҳмия. 2. Нархи бозории саҳмияҳо. 3. Арзиши ширкат. 4. Маблағи арзиши иловашуда. 5. Маблағи ғоидае, ки дар ихтиёри саҳмдорон мемонад. 6. Даромаднокии ширкат. 7. Пардохтпазирии ширкат.
2. НИШОНДИҲАНДАҲОИ ВАЗЪИ МОЛИЯВИИ БОНК	
1. Меъёри кифоягии сармоя. 2. Қарзҳои ғайрифаъол тарҳи фондҳои ташаққулшуда нисбат ба сармояи танзимшаванда. 3. Қарзҳои ғайрифаъол нисбат ба қарзҳои умумӣ. 4. Даромаднокии дороиҳо (ROA). 5. Даромаднокии сармоя (ROE). 6. Даромади фоизи ҳолис нисбат ба даромади умумӣ. 7. Харочоти ғайрифоизӣ нисбат ба даромади умумӣ. 8. Дороиҳои пардохтпазир нисбат ба дороиҳои умумӣ. 9. Дороиҳои пардохтпазир нисбат ба уҳдадориҳои қўтоҳмуддат. 10. Ҳассосият ба ҳавфи бозорӣ (мавқеи қушодаи аъёрии ҳолис нисбат ба сармояи танзимшаванда). 11. Қарзҳо бо аъёри хориҷӣ нисбат ба қарзҳои умумӣ. 12. Уҳдадориҳо бо аъёри хориҷӣ нисбат ба уҳдадориҳои умумӣ.	
3. НИШОНДИҲАНДАҲОИ ИСТИФОДАИ ИҚТИДОРИ ЗАХИРАВӢ	
1. Ҳиссаи қарзҳои стандартӣ дар сандуқи қарзии умумӣ. 2. Амонатҳо нисбат ба сандуқи қарзии умумӣ. 4. ФПТИ нисбат ба сандуқи қарзии умумӣ. 5. Қарзҳои батаъхирфтода. 6. Фоиданокии инноватсия. 7. Ҳосилнокии меҳнат (даромад, харочот, ғоида ба 1 корманд). 8. Арзиши бозории ширкат.	

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Бо усулҳои риёзӣ ва банақшагирии арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ, мувофиқан, се нишондиҳандаи интегралӣ ҳисоб карда мешавад, ки қиматҳои ин зарифҳо дар нишондиҳандаи интегралӣ нақши асосӣ доранд.

Масъалаҳои методологии арзёбии сифати идоракунии корпоративиро таҳлил намуда, дар охир ба масъалаи сармоякунонии бозори ширкат, ки арзиши умумии саҳмияҳои баровардашударо муайян мекунад, истода мегузарем.

Соҳибони ширкат (саҳмдорон) ба афзоиши арзиши саҳмияҳо бевосита манфиатдоранд, зеро ин арзиш нишондиҳандаи самаранокии ширкат мебошад. Нишондиҳандаи сармоякунонии бозорӣ на ҳамеша

нишондиҳандаҳои воқеии рушди ширкат ва сифати идоракунии корпоративиро, ки дар он амалӣ карда мешавад, ба таври кофӣ инъикос мекунад, зеро амали ҳанноӣ ба нархи сахмияҳо низ таъсири мустақим мерасонад. Вобаста ба ин, гуфтан мумкин аст, ки “... сармоякунонии бозорӣ ҳаҷми маблағе мебошад, ки метавонад барои ширкат дар бозор пешниҳод карда шавад, аз ин рӯ, он як навъ нишондиҳандаи номарбуте аз нуқтаи назари соҳибон мебошад, ки баҳои берунии сифати идоракунии корпоративиро тавсиф мекунад. Ба андешаи муаллиф, сармоякунонӣ аз ҷониби муаллифон ҳамчун нишондиҳандаи муваффақияти ширкат пешниҳод карда мешавад” [44]. “Илова бар ин, Л.В. Сирота таъкид мекунад, ки дар давраи бухрони молиявии соли 2008 сармоякунонӣ на танҳо ҳамчун арзёбии арзиши бозории корпоратсия аҳаммият пайдо кард, инчунин, ҳамчун арзиши интегралӣ, сатҳи устувории молиявӣ, мустақилият, даромадноқӣ ва тахассуси ширкатро тавсиф мекунад. Ин масъаларо М.А. Абрамова дар сатҳи идоракунии низоми пулӣ низ мавриди таҳқиқ қарор додааст” [57].

Бояд қайд кард, ки идоракунии корпоративии низоми сифати нишондиҳандаҳои пешниҳодшударо дар доираи ширкатҳои алоҳида татбиқ намуда, натиҷаи бадастомадаро барои баҳодиҳии муқоисавии ширкатҳо истифода бурдан мувофиқи мақсад аст.

Роҳи дигари баҳодиҳии муқоисавии ширкатҳо аз рӯйи сифати идоракунии корпоративӣ, ки вақти зиёдро талаб намекунад, ин истифодаи нишондиҳандаҳои самаранокии фаъолияти ширкатҳо (даромаднокии сармоя (ROE), даромаднокии дороиҳо (ROA) мебошад, ки ба таври умумӣ сифати идоракунии корпоративиро тавсиф мекунанд.

Барои муайян намудани сатҳи сифати идоракунии корпоративӣ дар банкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз нишондиҳандаҳои самаранокии фаъолияти ширкатҳо (даромаднокии сармоя (ROE); даромаднокии дороиҳо (ROA) истифода мебарем.

Бояд ибраз намуд, ки сатҳи сифати идоракунии корпоративӣ дар банкҳои тижоратии Тоҷикистон айни замон дар ҷамъиятҳои саҳомии шакли

кушода аҳаммияти бештар доранд, зеро дар чунин ҷамъиятҳо муносибатҳо дар байни шахмдорон, Шурои директорон ва менеҷерон омили асосии самаранокии фаъолияти бонк мегардад, ки онҳо барои риояи принципҳои идоракунии корпоративӣ ҳавасманданд. Аз ин лиҳоз, дар раванди таҳлил мо бештар ба бонкҳои таваҷҷуҳ зоҳир мекунем, ки ҳамаҷун ҷамъиятҳои соҳомии шакли кушода баромад мекунанд.

Ба ақидаи мо, байни самаранокии фаъолияти бонкҳо ва сифати идоракунии корпоративӣ робитаи зичи коррелятсионӣ ҷой дорад, яъне болоравии сифати идоракунии корпоративӣ ба болоравии нишондиҳандаҳои самаранокии фаъолияти бонкҳо мусоидат мекунад.

Дар ин ҷо, аз рӯйи маълумоти ҷадвали 2.7 дар бораи ташкил ва сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ ҳулосаи умумӣ бароварда метавонем. Маълумоти ҷадвали 2.2 дар асоси маълумоти замимаи 2, ки нишондиҳандаҳои фаъолияти бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар солҳои 2018-2021 (ба ҳолати 31.12.2021 с.) таҷассум мекунанд, ҳисоб карда шудаанд.

Чуноне, ки дар параграфи 2.2 қайд карда шуд, “аз соли 2003 БМТ бо кумаки Бонки Ҷаҳонӣ корхоро оид ба татбиқи принципҳои идоракунии корпоративӣ дар низоми бонкии мамлакат оғоз карда, дар солҳои охир тамоми ҳуҷҷатҳои зарурии татбиқи принципҳои идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ таҳия ва тасдиқ гардиданд” [8]. Вале муносибати бонкҳои тижоратӣ нисбат ба татбиқи принципҳои идоракунии корпоративӣ ва ҳолати он дар бонкҳои тижоратии ҷумҳурӣ гуногун аст ва ин яке аз сабабҳои сатҳи пасти самаранокии фаъолияти аксари бонкҳои тижоратии ҷумҳурӣ мебошад. Баъзе муҳаққиқон идоракуниро як шакли ислоҳоти иқтисодӣ дониста, онро аз дигар нуқтаи назар таҳлилу баррасӣ намудаанд” [69], [71].

Бояд қайд намуд, ки дар шароити имрӯза нақши идоракунии корпоративӣ, ҳамаҷун фишанги муфиди таъмини устувории молиявӣ ва боварии мизоҷон ба бонкҳо, ба таври зарурӣ афзоиш ёфта истодааст. Раванди мазкур, агар аз як тараф, барои пешгирии хатарҳои молиявӣ мусоидат кунад,

аз тарафи дигар бошад, ҳамчун воситаи муҳими ҷалби сармоягузориҳо барои рушди устувори иқтисодӣ маҳсуб меёбад. Бояд қайд намуд, ки дар иқтисоди миллӣ бонкҳои тиҷоратӣ нақши калидӣ дошта, таҳкими сифати идоракунии корпоративии онҳо бо истифода аз усулҳо ва амсилаҳои эконометрикӣ муҳим мебошад. Яъне, тавассути таҳлили эконометрикӣ, пеш аз ҳама, омилҳои таъсиррасон ба сифати идоракунӣ муайян гардида, ҳамзамон, ҳиссаи омилҳои таҳлилӣ ба нишондиҳандаи натиҷавӣ арзёбӣ мегардад.

Арзёбии эконометрикии идоракунии корпоративии бонкҳои тиҷоратӣ бо муайянсозии омилҳои таъсиррасон ва маълумоти омӯрӣ оғоз мегардад (ҷадв. 2.8).

Ҷадвали 2.8. - Динамикаи нишондиҳандаҳои маҳакми бонкҳои тиҷоратӣ, млн сомонӣ

Нишондиҳандаҳо Солҳо	Ҷоида	Даромади пулии аҳоли	Ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда	Ҳаҷми пасандозҳо	Сармоягузор ӣ
	Y	X1	X2	X3	X4
2014	139,8	24196,5	9783	6 690	227
2015	155,3	25569,8	11341	8 613	276
2016	172,6	31373	8608	9 243	1604
2017	191,8	37247,5	8741	9 723	2172
2018	213,1	41083,9	9703	9 742	2427
2019	323,4	47986,3	9930	9 283	2232
2020	364,5	65347	10 965	10 159	2672
2021	652,2	80508,8	11 970	11 414	771
2022	847,9	95124,7	13 577	15 507	542
2023	962,0	120715,1	17 844	19 462	318

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Бюллетени омили бонкӣ - 2018, №12 (281)- С.20-40; Бюллетени омили бонкӣ. - 2019. - 12(293) - С.21- 43; Бюллетени омили бонкӣ. – 2020. - 12(305). - С.24-87; Бюллетени омили бонкӣ. - 2021. - 12(316) - С.18-34; Бюллетени омили бонкӣ. - 2022. - 12(329). - С.23-26; Бюллетени омили бонкӣ. - 2023. - 12(341). - С.23-28;

Бо мақсади муайянсозии вобастагии байни омилҳои таҳлилӣ, тибқи қоида ва шартҳои таҳлили эконометрикӣ, пеш аз таҳияи амсилаҳои регрессионӣ бояд таҳлили коррелятсионӣ анҷом дода шавад. Бинобар ин, дар рафти таҳқиқ дар заминаи маълумоти омили ҷадвали 2.8 ва истифодаи усулҳои эконометрикӣ таҳлили коррелятсионии байни аломати натиҷавӣ ва

омилҳои таъсиррасони нишондиҳандаҳои маҳаки бонкҳои тиҷоратӣ анҷом дода шуд (ба ҷадв. 2.9).

Ҷадвали 2.9. - Натиҷаи таҳлили коррелятсионӣ

	Y	X1	X2	X3	X4
Y	1		2		
X1	0,9821	1			
X2	0,8919	0,6881	1		
X3	0,9339	0,5416	0,6099	1	
X4	-0,3931	-0,2618	-0,5447	-0,3191	1

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси ҷадвали 2.8.

Тавре аз натиҷаи таҳлили коррелятсионӣ мушоҳида мегардад, байни омилҳои таъсиррасони даромади пулии аҳоли бо ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда $r_{x_1x_2} = 0,6881$, даромади пулии аҳоли бо ҳаҷми пасандозҳо $r_{x_1x_3} = 0,5416$ ва ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда бо ҳаҷми пасандозҳо $r_{x_2x_3} = 0,6099$ алоқамандии коллинеарӣ вучуд надорад. Ин маънои онро дорад, ки ворид намудани омилҳои мазкур ба амсилаи регрессионии арзёбии идоракунии корпоративии бонкҳои тиҷоратӣ тибқи қоидаи эконометрикӣ мебошад. Ҳамзамон, вобастагии байни аломати натиҷавӣ - фоидаи бонкҳои тиҷоратӣ (Y) ва омилҳои X1, X2 ва X3 баланд буда, байни аломати натиҷавӣ ва омили X4 - сармоягузорӣ вобастагии паст вучуд дорад. Интихоби омилҳои бо аломати натиҷавӣ вобастагии баланддошта барои таҳияи амсилаи регрессионии бисёромила тибқи қоида ва шартҳои эконометрикӣ мебошад. Намуди умумии амсилаи регрессияи бисёромила, бо дарназардошти таҳқиқоти мазкур, чунин мебошад:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 + \dots + a_nX_n, \text{ ки дар ин ҷо: } \quad (1)$$

Y – аломати натиҷавӣ, яъне фоидаи бонкҳои тиҷоратӣ;

$a_0, a_1, a_2, \dots, a_n$ - зарифҳои амсилаи регрессия;

$X_1, X_2, \dots, X_n$ – омилҳои таъсиррасон ба фоидаи бонкҳои тиҷоратӣ мебошанд.

Бо истифода аз маълумоти омории ҷадвали 2.8 ва усули амсилаҳои эконометрикӣ амсилаи регрессионии арзёбии идоракунии корпоративии

бонкҳои тижоратӣ таҳия карда шуд:
 $Y = -197,768 + 0,00829 \cdot X_1 + 0,00934 \cdot X_2 + 0,00211 \cdot X_3$, ки дар ин ҷо, (2)

Y – фоидаи бонкҳои тижоратӣ;

X_1 – даромади пулии аҳоли;

X_2 – ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда;

X_3 – ҳаҷми пасандозҳо мебошанд.

Арзёбии модели таҳияшуда (2), тибқи тавсифҳои оморӣ, чунин мебошад:

$$R^2 = 0,963; \bar{A} = 5,9154\%, DW = 2,2506.$$

Аз натиҷаҳои тавсифи оморӣ маълум мегардад, ки амсилаи регрессионии арзёбии идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратӣ боэътимод буда, барои таҳлил ва арзёбӣ мувофиқ мебошад.

Бо мақсади муайянсозии ҷанбаҳои амалии баландбардории сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ, шарҳи иқтисодии зарифҳои амсилаи таҳияшударо баён менамоем: дар ҳолати ба як воҳид зиёд гардидани даромади пулии аҳоли, ҳангоми бетағйир мондани омилҳои ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда ва пасандозҳо, фоидаи бонкҳои тижоратӣ ба ҳисоби миёна ба андозаи 0,00829 воҳид меафзояд. Агар ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда ба як воҳид зиёд гардад, дар ҳолати бетағйир мондани омилҳои даромади пулии аҳоли ва ҳаҷми пасандозҳо, фоидаи бонкҳои тижоратӣ ба ҳисоби миёна ба андозаи 0,00934 воҳид зиёд мешавад. Ҳамзамон, дар ҳолати ба як воҳид афзоиш ёфтани ҳаҷми пасандозҳо, ҳангоми бетағйир мондани омилҳои даромади пулии аҳоли ва ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда, ба зиёдшавии фоидаи бонкҳои тижоратӣ дар ҳаҷми 0,00211 воҳид мусоидат мекунад.

Бояд қайд намуд, ки амсилаи дар ҷадвали 2.10 овардашуда барои арзёбии идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратӣ таҳия карда шудааст. Ҳамзамон, тавассути амсилаи мазкур дурнамои фоидаи бонкҳои тижоратиро низ ҳисоб намудан мумкин аст. Аз ин рӯ, барои омилҳои таркибии амсилаи мазкур, яъне даромади пулии аҳоли, ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда ва ҳаҷми пасандозҳо амсилаҳои ояндабинӣ бояд таҳия намуд. Бинобар ин, дар асоси маълумоти оморӣ ҷадвали 2.10 ва истифода аз имкониятҳои амсиласозӣ

барои дурнамозии омилҳои мазкур амсилаҳои қаторҳои вақтӣ таҳия карда шуданд (ҷадв. 2.10).

Ҷадвали 2.10. - Амсилаҳои дурнамозии даромади пулии аҳоли, ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда ва ҳаҷми пасандозҳо

Омилҳо	Намуди амсила	Сифати амсила
Даромади пулии аҳоли (ДПА)	$ДПА = 500,87 + 10957,15 * t$	$R^2 = 0,906$
Ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда (ҲПҚ)	$ҲПҚ = 12297,10 - 1712,20 * t + 217,31 * t^2$	$R^2 = 0,921$
Ҳаҷми пасандозҳо (ҲП)	$ҲП = 9215,70 - 971,15 * t + 184,66 * t^2$	$R^2 = 0,931$

Сарчашма: таҳияи муаллиф.

Акнун бо мақсади нақшаҳои стратегӣ ва арзёбии идоракунии корпоративии банкҳои тиҷоратӣ дурнамозии нишондиҳандаҳои таҳлиро анҷом медиҳем. Амсилаи дар ҷадвали 2.11 овардашударо истифода бурда, дурнамои ғоидаи банкҳои тиҷоратӣ, даромади пулии аҳоли, ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда ва ҳаҷми пасандозҳо ҳисоб карда шуданд (ҷадв. 2.11).

Ҷадвали 2.11. - Дурнамои ғоидаи банкҳои тиҷоратӣ, даромади пулии аҳоли, ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда ва ҳаҷми пасандозҳо барои солҳои 2024-2028

Солҳо	Нишондиҳандаҳо			
	Ғоида	Даромади пулии аҳоли	Ҳаҷми пулҳои ба қарз додашуда	Ҳаҷми пасандозҳо
2024	1231,9	121029,5	19757,4	20876,9
2025	1360,3	131986,7	23043,3	24152,9
2026	1493,6	142943,8	26763,9	27798,3
2027	1631,7	153901,0	30919,1	31813,0
2028	1774,7	164858,1	35508,9	36197,0

Сарчашма: Ҳисоби муаллиф дар асоси ҷадвали 2.8.

Вобаста ба маълумоти овардашуда қайд кардан зарур аст, ки дар шароити зиёд будани таҳдидҳои дохилию берунӣ идораи босамари нишондиҳандаҳои молиявии аҳоли ва низоми банкӣ аз суботи сартосарии иқтисодӣ кишвар вобастагии зиёд дорад. Дар сурати дуруст ба роҳ

мондани фаъолияти бонкҳо, зарурате ба миён меояд, ки дар сатҳи иқтисодиёти мултипликаторӣ маблағҳои ба бонкҳо ҷалбгардида васеъ истифода бурда шаванд. Бояд гуфт, ки идоракунии корпоративӣ дар беҳтар гардонидани фазои низоми қарздиҳии самаранок ва ба самтҳои афзалиятнок ба таври беҳатар сармоягузорӣ кардани маблағҳо нақши калидӣ дорад. Дарвоқеъ, тамоили афзоиши нишондиҳандаҳои алоҳидаи низоми бонкӣ аз идораи босамари корпоративӣ ва дар сатҳи зарурӣ риоя намудани меъёрҳои ин низоми идоракунӣ вобаста мебошад. Гуфтан зарур аст, ки имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на танҳо дар низоми бонкӣ, инчунин дар тамоми қорхонаҳои истеҳсолию хизматрасонӣ идоракунии корпоративӣ шарт зарурӣ мебошад ва татбиқи он низ бояд ҳадафи асосӣ бошад.

2.3. Арзёбии равандҳои рақамикунонии фаъолияти бонкҳои тижоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ташаккул ва рушди низомҳои нави иқтисодӣ, ки бар техника ва технологияи муосир асос ёфтаанд, дар низоми молиявӣ бонкӣ як таҳаввулоти бузурги илмиро ба миён оварданд. Гузаштан ба низомҳои нави бо технологияҳо алоқаманд ба он далолат менамояд, ки бонкҳо ва дигар ниҳодҳои молиявӣ ба равандҳои ҷаҳонишавӣ бояд ҳамбаста бошанд. Ба ин масъала, пеш аз ҳама, рақамикунонии босуръати иқтисодӣ вобаста аст. Гузашта аз ин, низомҳои нави рақамикунонии иқтисодиёт аз тамоми сохторҳо, махсусан бонкҳо тақозо менамояд, ки онҳо дар фаъолияти худ аз технологияҳои муосир баҳравар бошанд. Рақобати шадиди байни навидҳои молиявӣ бонкҳоро маҷбур месозад, ки ҳарчи зудтар ба равандҳои рақамикунонӣ гузашта, фаъолияти худро бо ин фановариҳои замони муосир босамар гардонанд.

Ба маротиба афзоиш ёфтани талабот ба амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ талаб менамояд, ки бонкҳо аз низоми қомилан қуҳнашудаи хизматрасониҳо баромада, ба низоми нави хизматрасониҳо, ки бар техника ва

технологияҳои муосир асос ёфтааст, пеш раванд. Гузаштан ба низомҳои нави хизматрасонӣ, дар навбати аввал, ба хароҷоти нисбатан ҷашмрас рӯ ба рӯ мегардонад, лекин дар давраҳои минбаъда, барои рушди даромади бонк ва расидан ба ҳадафҳои даромадноки бонкӣ мусоидат менамояд.

Рақамикунонии иқтисодиёт, ки имрӯз бо идоракунии корпоративӣ ҳамоҳангии доимӣ дорад, падидаи нав буда, таваҷҷуҳи ҳукумати кишвар ба он зиёд аст. Тибқи андешаи коршиносону таҳлилгарон, айни замон рақамикунонӣ яке аз омилҳои мусбати пешбарандаи фаъолияти бонкҳо ва дар навбати дигар, ҳамчун омилҳои манфии ба сатҳи рақобатпазирии бонкҳои тичоратӣ таъсиррасон, ки бо хароҷоти калон алоқамандӣ дорад, фаҳмида мешавад.

Новобаста аз он ки дар давоми 4-5 соли охир рақамикунонӣ дар иқтисодиёти Тоҷикистон ҳамчун масъалаи асосӣ эътироф гардидааст, дар сатҳи низоми бонкӣ ин масъала баъд аз соли 2000 аҳаммияти заруриро касб намуда, имрӯз асоси пешрафти бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзии ғайрибонкӣ маҳсуб меёбад. Дар ҳошияи ин, қайд кардан зарур аст, ки рақамикунонӣ ва электроникунонии амалиёту хизматрасониҳои бонкӣ ин ду мафҳуми ягонае мебошанд, ки дар муносибатҳои иқтисодӣ нақши калидӣ доранд. Имрӯз дар татбиқи рақамикунонии иқтисодиёт қабл аз дигар соҳа ва сохторҳо нақши низоми бонкӣ дар татбиқи иқтисодиёти рақамӣ ва ғайринақдикунонии амалиётҳо зиёд мебошад. Ба ҳамин хотир, барои тезонидан ва навсозии раванди рақамикунонӣ бояд нақши Бонки миллии Тоҷикистон, ҳамчун мақомоти ваколатдор, бештар карда шуда, дастгирии молиявии IT-инфрасохтори низоми бонкӣ, бизнес-инкубаторҳо ва ширкатҳои мустақили коркардкунандаи технологияҳои муосири инноватсиониро дар низоми бонкии кишвар ба таври бояду шояд ҷорӣ намоянд.

Иловатан, қайд кардан зарур аст, ки рушди низоми идоракунии корпоративӣ метавонад шаффофияти амалиётҳои бонкиро таъмин намуда, ҷиҳати ҷалби ҳиссаи зиёди аҳоли ба истифодаи хизматрасониҳои бонкӣ мусоидат намояд. Перомуни ин масъала Б.М. Шарипов, Т.А. Турсунова

чунин меҳисобанд, ки “...баланд гардидани самаранокии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тичоратӣ боварии аҳолиро ба низоми бонкӣ зиёд менамояд, воситаҳои пулии озодро ба фаъолияти бонкӣ сафарбар намуда, онҳоро ба сармоягузориҳои молиявӣ табдил медиҳад, талаботи субъектҳои бахши воқеии иқтисодиётро бо қарзҳои бонкӣ таъмин намуда, суръати устувори рушди иқтисодиро нигоҳ медорад ва ба рушди босуръати саноати ватанӣ, асосан аз ҳисоби сарчашмаҳои дохилии маблағрасонӣ мусоидат менамояд” [119]. Иловатан дар сатҳи маблағгузориҳои хурд, ки шароити имрӯза ба рушди иқтисодиёт вобаста мебошад, ин масъаларо вохӯрдан мумкин аст. [75], [77]..

Ҳамбастагии иқтисодиёти рақамӣ бо идоракунии корпоративиро ҳамчун як шакли воқеан нав ва пешрафтаи идоракунии фосилавӣ ё маҷозӣ дар фаъолияти бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣю ғайриқарзӣ фаҳмидан намудан мумкин аст. Зеро аксар кишварҳое, ки даромади ҷашмраси бонкӣ доранд, дар онҳо идоракунии корпоративӣ дар сатҳи зарурӣ ҷорӣ карда шудааст. Аз самаранокӣ ва мусбат арзёбӣ гардидани даромаднокии дороиҳо пай бурдан мумкин аст, ки кадом давлат дар кадом сатҳ идоракунии корпоративиро истифода бурдааст (ҷадв. 2.12).

Ҷадвали 2.12. - Самаранокии нишондиҳандаҳои дороиҳо ва сармояи низоми бонкии як қатор кишварҳои ИДМ, (бо%)

Номгӯи кишварҳо	Даромаднокии сармоя (ROE), бо %								
	Солҳо								с.2023 нисбат ба с.2014, % (+/-)
	2014	2015	2017	2019	2020	2021	2022	2023	
Россия	15,2	7,9	10,3	13,8	16,2	21,1	1,8	16,9	1,1
Арманистон	3,3	3,6	5,7	9,7	6,9	9,5	26,3	17,4	5,27
Беларус	15,3	13,5	13,1	13,4	10,2	12,8	16	15,8	1,03
Узбекистон	-	17,5	17,1	16,9	10,3	6,1	13,3	14	14
Қазоқистон	22,99	13,39	1,3	29,5	23,2	32,4	30,7	37	1,60
Тоҷикистон	-14,4	5,5	1,7	7,7	9,1	4,8	28,3	19,2	1,33
Даромаднокии дороиҳо (ROA), бо %									
Россия	1,9	0,9	1,2	1,5	1,8	2,1	0,2	1,4	0,73
Арманистон	0,5	0,5	0,9	1,5	1,0	1,3	3,75	2,68	5,36

идомаи ҷадвали 2.12.

Беларус	2,1	1,7	1,9	2	1,4	1,9	2,7	2,5	1,19
Узбекистон	-	2	1,9	2	2,3	1,3	2,5	2,6	2,6
Қазоқистон	2,88	1,65	0,15	3,8	2,95	3,96	4,2	4,7	1,63
Тоҷикистон	-2,5	0,8	0,5	2,1	2,5	1,1	5,9	3,7	1,48

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумоти адабиёти мавҷуда [56].

Ташкили низоми мукаммали идоракунии дар ҳар як ташкилоти қарзӣ ба он имкон медиҳад, ки эҳтимолияти бавучудоии хавфҳоро дар сатҳи зарурӣ дуруст пешбинӣ намуда, зарари бамиёномадaro аз байн барад. Дар сатҳи таҳқиқоти илмӣ худ мо муайян намудем, ки идоракунии корпоративӣ шакли бар инноватсияи бонкӣ асосёфтаи идоракунии буда, дар мавқеи роҳбарон ва шахсони корчаллону ботаҷриба ниҳоят назаррас мебошад. Вобаста ба маълумоти ҷадвали 2.12 бошад, ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки бо шарофати идоракунии дурусти корпоративӣ даромаднокии сармоя (ROE) дар як қатор кишварҳои ИДМ рӯ ба афзоиш мебошад. Аз таҳлили маълумот бармеояд, ки даромаднокии сармоя (ROE) дар Россия 1,1, Арманистон - 5,36, Беларус - 1,19, Узбекистон - 2,6, Қазоқистон - 1,63 ва Тоҷикистон бошад - 1,3% афзоиш ёфтааст. Ҳамчунин, даромаднокии дороиҳо бошад, дар Россия - 0,73, Арманистон - 5,27, Беларус - 1,03, Узбекистон - 14, Қазоқистон - 1,6 ва Тоҷикистон бошад - 1,48%-ро ташкил медиҳад, ки низоми идоракунии корпоративӣ дар ин давлатҳо ҷорист.

Ёдовар шудан ба маврид аст, ки расидан ба натиҷаҳои нави сердаромад, агар аз як тараф, бар идоракунии босамар асос ёбад, аз дигар тараф, дар васеъ истифода намудани технологияҳои рақамӣ зоҳир мегардад. Дар технологияҳои рақамӣ имрӯз бонкдории мобилӣ, интернет-бонкинг, QR рамзҳо ва интиқоли электронии маблағҳо аз зумраи унсурҳои мебошанд, ки хоси иқтисодиёти рақамианд.

Боиси қаноатмандист, ки масъалаи рақамикунонии соҳаи бонкдориро Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми худ таъкид намуданд, ки “...Бонки миллиро зарур аст, ки дар якҷоягӣ бо Вазорати молия ва дигар

вазорату идораҳои дахлдор ҷиҳати тавсеаи баҳши молиявӣ, фарогирӣ дар кишвар, рушди шабакаи хизматрасониҳои молиявии рақамӣ, таъмини гуногунии хизматрасониҳои молиявӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои истифодабарандагони хизматрасониҳои молиявӣ ва андешидани тадбирҳо ҷиҳати баланд бардоштани дониши молиявии онҳо корҳои назаррас намоянд” [18].

Дар тамоми соҳаҳои ҳаёти имрӯзаи кишвар низоми рақамикунонӣ чараён дорад ва таъмини сифати кори низоми мазкур аз андешидани чораҳои зерин вобаста аст:

- ✓ роҳандозии технологияҳои молиявӣ ва пешниҳоди маҳсулоти инноватсионӣ ба соҳибкории хурду миёна ва аҳоли дар ҳамаи минтақаҳои кишвар;
- ✓ пайдо кардани мавқеъ дар бозорҳои дохилӣ ва ҷаҳонӣ;
- ✓ баланд бардоштани ҳосилнокии меҳнат;
- ✓ баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёт;
- ✓ таъсиси ҷойҳои нави корӣ;
- ✓ паст кардани сатҳи амалҳои коррупсионӣ.

Имрӯз дар доираи татбиқи иқтисодиёти рақамӣ дар низоми пардохтии “Бонки Эсхата”, Амонатбонк ва “Душанбе сити Бонк” имкони пардохтҳои ғайринақдӣ дар мағозаю бозорҳо, дар низоми пардохти пули коммуналӣ, баргардонидани қарзҳо бо тариқи POS-терминалҳо, QR-рамз ва интиқоли маблағҳо дар дохил ва ба хориҷи кишвар ба роҳ монда шудааст, ки ин дар ҳамбастагӣ бо идоракунии корпоративӣ ба роҳ монда мешавад. Иловатан, имрӯз тавассути татбиқи иқтисодиёти рақамӣ мо метавонем ба як қатор дастовардҳои иҷтимоӣ низ ноил гардем, ки асоситаринаш инҳоянд:

- ✓ баланд бардоштани сатҳи саводнокии рақамии аҳоли;
- ✓ ташаккул ва рушди инфрасохтори рақамӣ дар тамоми минтақаҳои кишвар;
- ✓ дар сатҳи зарурӣ тайёр намудани мутахассисони касбӣ дар соҳаи технологияҳои иттилоотии муосир, амалиёт ва хизматрасониҳои электронӣ;

- ✓ баланд бардоштани сатҳи огоҳии аҳоли аз низоми пардохтӣ ва хизматрасониҳои рақамӣ тавассути чораҳои фаҳмондадихӣ;
- ✓ устувории сохторҳои идоракунии электронии корпоративӣ дар низоми бонкӣ ва ғ.

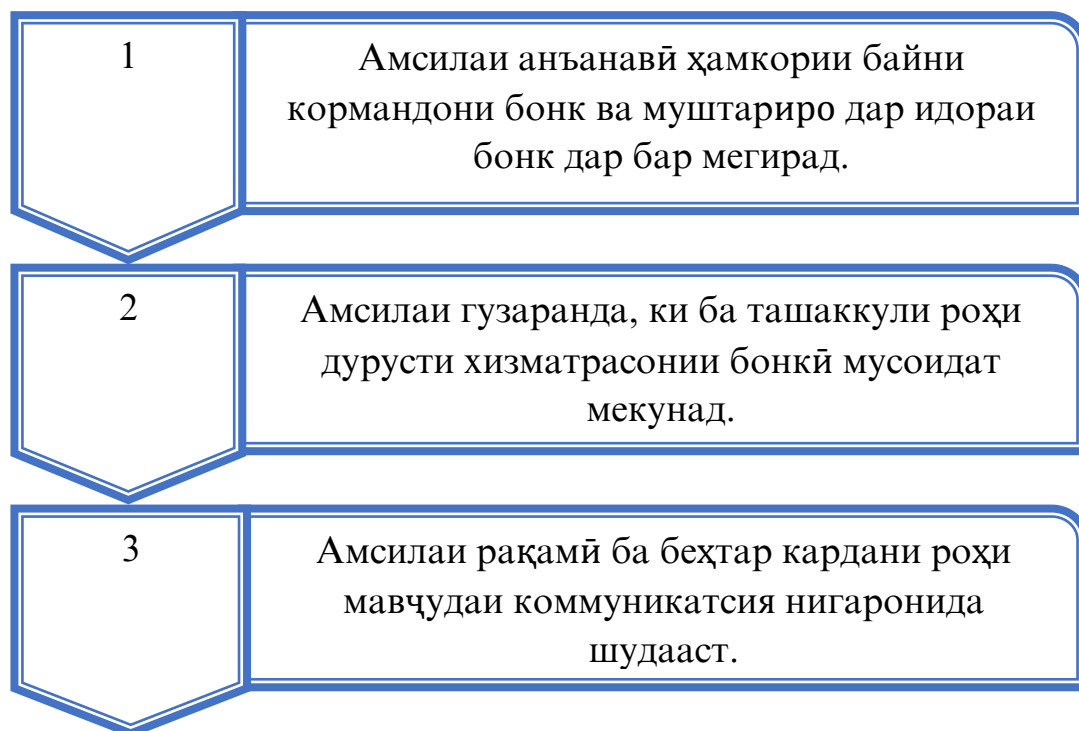
Бояд ёдовар шуд, ки дар шароити имрӯзаи иқтисодӣ рушди имкониятҳои инноватсионӣ дар самти хизматрасониҳои рақамию пардохтӣ аз ҷониби ташкилотҳои қарзӣ ҳам ба манфиати мизочон ва ҳам ба фоидаи бонкҳо ва ҷомеаи истифодабаранда аз ин хизматрасониҳо мебошад (расми 2.1).

Расми 2.1.- Афзалиятҳои татбиқи низоми хизматрасонии рақамӣ барои мизочон ва бонкҳо

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда.

Тавре аз маълумоти расми 2.1 бармеояд, низоми хизматрасониҳои рақамии бонкӣ, ки барои манфиати худ ташкилотҳои қарзӣ ва мизочон пешбинӣ шудааст, имкон медиҳад шумораи мизочон афзоиш ёбад ва даромаднокии бонкҳо таъмин карда шавад. Гуфтан зарур аст, ки таҳавулоти муносири хизматрасониҳои бонкӣ дар миқёси ҷаҳонӣ якҷанд марҳилаҳоро аз сар гузаронидаанд, ки ин чараёнро дар расми 2.2 мушоҳида намудан мумкин аст.

Расми 2.2.- Амсилаи хизматрасонии бонкӣ.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда.

Гуфтан мумкин аст, ки гузариш ба амсилаи анъанавии хизматрасонии бонкӣ, ки он то соли 1920 сурат гирифта буд, як қатор мушкilotро ба миён овард. Бо мурури замон дар натиҷаи афзоиши якбораи талабот амсилаи гузариши хизматрасонии электронии бонкӣ, ки бо технологияҳои муоосир ҳамроҳанг мебошад ба вуҷуд омад ва он асосан давраи аз соли 2006 ин ҷонибро дар бар мегирад. Ташаккули идоракунии нав бо хизматрасониҳои воқеан пешрафта амалкардҳои ниҳодиро тақозо менамояд. Зеро айни замон омилҳои муҳимми ниҳодӣ ин муттаҳидшавӣ ва ғуруббарии корхонаҳо (бонкҳо) ба ҳисоб мераванд. Дар таҷрибаи ҷаҳонӣ якҷояшавӣ ва

муттаҳидшавии бонкҳо хеле зиёд ба назар мерасанд. Ин ҳолат бо сабабҳои гуногун ба амал меояд, масалан, муфлисшавии бонк, рақобати пуршиддат, ғасби он аз тарафи бонки пурқувват ва ғ. Ба андешаи олимони соҳа, ин ҳолат ҳам паҳлуҳои мусбат ва ҳам паҳлуҳои манфӣ дорад. Дигар омили ниҳодӣ ин рақобати пуршиддат дар бозор ба ҳисоб меравад. Бонкҳои навтаъсис ва бетачриба метавонанд дар бозор ба рақобати шадид рӯ ба рӯ шаванд. Ҷалби сармоя, мизочон, маоши паст ва дигар омилҳои иқтисодӣ барои бонкҳои навтаъсис ба осонӣ ба даст намеоянд. Аз ин рӯ, чунин ҳолати корпоративӣ метавонад ба назар расад.

Нархҳои озоди бозорӣ ва сармоягузорӣ низ яке аз омилҳои ниҳодӣ ба ҳисоб мераванд, ки ба рафтори корпоративӣ ва рушди он таъсир мерасонанд. Масалан, рақобати шадид дар ҷалби сармоягузориҳо барои рушди ояндаи бонкҳо ва нархи озоди молу маҳсулот, ки тез-тез қурби пули миллий ва асъори хориҷиро тағйир медиҳанд, барои рушди устувори бонк таъсири калон мерасонад.

Раёсат, Шурои нозирон, комиссияи тафтишотӣ, маҷлиси умумӣ ва котиботи корпоративӣ, ҳамчун омилҳои ниҳодии дохилии бонк (ширкат), метавонанд бо амалу фаъолияти худ ба рушди корпоративии бонк таъсири назаррас расонанд. Муҳолифат миёни Раёсат ва Шурои нозирон дар ҳалли масъалаҳои корпоративӣ яке аз паҳлуҳои ин таъсиррасонӣ ба ҳисоб меравад. Тафовут байни андешаҳо ва қарорҳои Раёсат ва дигар иштирокчиёни муносибатҳои корпоративӣ, тафовут байни ҳисоботҳои Шурои нозирон ва комиссияи тафтишотӣ, номувофиқ будани маҷлиси умумии корпоративӣ ба талаботу стандартҳои ҷаҳонии корпоративӣ ва дигар масъалаҳои марбут ба муносибатҳои корпоративӣ метавонанд ба рафтору муносибатҳои корпоративӣ дар бонк таъсири назаррас расонида, вобаста ба талаботи муосир бо истифода аз технологияҳои иттилоотӣ ба аҳоли ва мизочон хизмат расонанд.

Зеро таҳлил ва мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки дар Тоҷикистон ҳамасола зиёд гардидани муштариёни истифодабарандаи хизматрасониҳои

фосилавии бонкӣ тақозо менамояд, ки талаботи доимии онҳо ба таври мукамал қонё гардонида шаванд. Барои татбиқи ин амал имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишондиҳандаҳои рушди иқтисодиёти рақамӣ дар бонкҳо назаррас мебошад, ки натиҷаи онро дар ҷадвали 2.13 мушоҳида кардан мумкин аст.

Ҷадвали 2.13. - Нишондиҳандаҳои асосии бозори қортҳои пардохтии бонкӣ

Нишондиҳандаҳо	Солҳо					с.2023 нисбат ба с.2019, маротиба
	2019	2020	2021	2022	2023	
Бонкҳо	18	21	19	21	24	1,3
Миқдори умумии қортҳои пардохтӣ дар муомилот	2 483 861	3 247 851	3 479 109	5 060 793	6 711 241	2,7
Миқдори дорандаҳои қортҳои пардохтӣ	2 420 658	3 016 946	3 371 317	4 662 545	6 524 142	2,7
Миқдори банкоматҳо	878	1 249,00	1 412	1 724	2 240	2,6
POS-терминал	3 535	3 811	3 030	3 872	6 939	2,0
QR-рамз	1 813	5 266	11 036	17 433	12 560	6,9
Шумораи амалиётҳо тавассути қортҳои пардохтии бонкӣ	6 005	6 897	6 309	8 550	12 764	2,1
Шумораи амалиётҳо тавассути қортҳои пардохтии бонкӣ ба ҳисоби ҳар 1000 адад қорт, адад	2,4	2,1	1,8	1,7	1,9	0,8

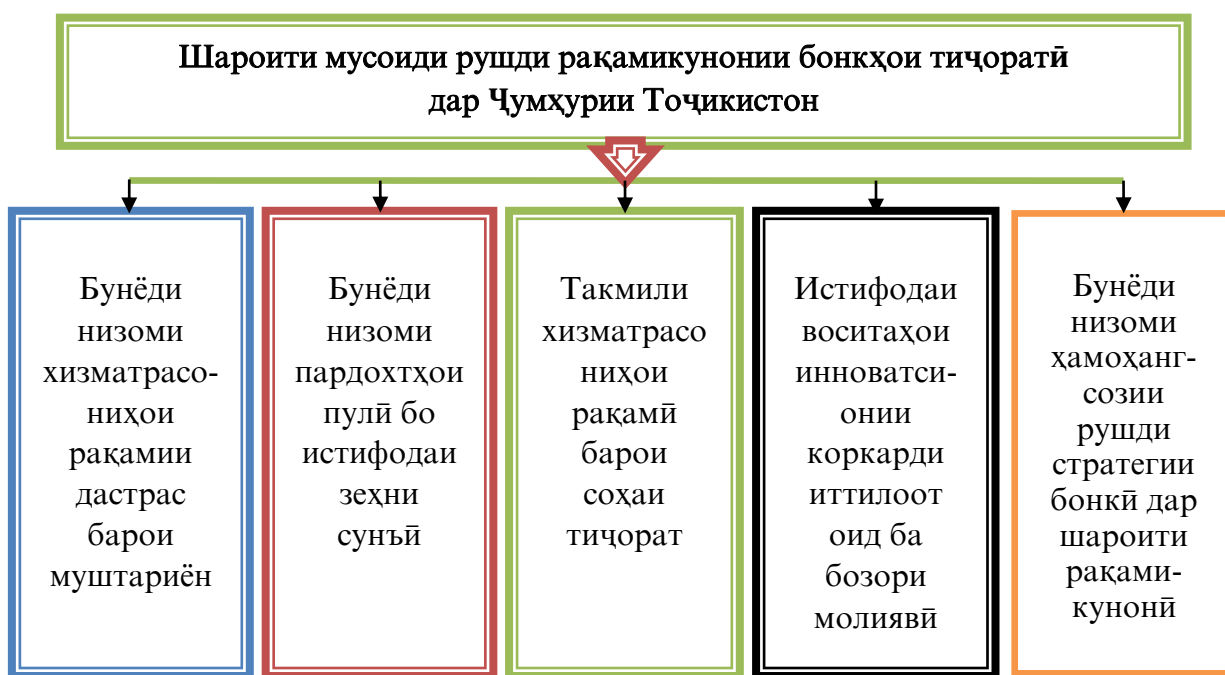
Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси Бюллетени омили бонкӣ. - 2019. - 12(293) - С.99- 100; Бюллетени омили бонкӣ. – 2020. - 12(305). - С.99-100; Бюллетени омили бонкӣ. - 2021. - 12(316) - С.78-79; Бюллетени омили бонкӣ. - 2022. - 12(329). - С.81-82; Бюллетени омили бонкӣ. - 2023. - 12(341). - С.83-84;

Аз ин рӯ, механизми рақамикунонӣ бояд таносуби оқилонаи қорикунӣ хизматрасониҳои инноватсионӣ ва маҳдудкунии хизматрасониҳои анъанавиро дошта бошад. Аз дигар ҷиҳат, мавқеи ғайрифаволи бонкҳои тижоратӣ низ монеаи раванди рақамикунонӣ мегардад. Аммо ҳолати мазкур бесабаб нест, чунки рақамикунонии хизматрасониҳои бонкӣ вақти нисбатан зиёдро талаб мекунад.

Бинобар маълумоти қойдошта, таносуби нишондиҳандаҳои мусбат аз он гувоҳӣ медиҳад, ки идоракунии амалиётҳои рақамӣ бо идоракунии

корпоративӣ ҳамбастагии зиёд дошта, дар он таъсири мутақобилаи доимӣ вучуд дорад. Ҳамчунин, таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки миқдори умумии қорғҳои бонкӣ 2,7 маротиба, миқдори банкоматҳо - 2,6 маротиба, POS-терминалҳо - 2 маротиба ва QR-рамзҳо - 6 маротиба афзоиш ёфтаанд.

Ҷиҳати ба низоми муайян даровардани хизматрасониҳои рақамии бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заминаи шароити имкониятҳои рақамикунории иқтисоди ҷаҳонӣ ва миллий қорқарди сиёсати рушди рақамии низоми бонкӣ мубрам арзёбӣ мегардад. Илова бар ин, қайд қардан зарур аст, ки барои тақвияти иқтисодиёти рақамӣ фароҳам овардани шароит ва инфрасохтори зарурӣ муҳим буда, он як қатор амалиётҳоро тақозо менамояд. Ҳамзамон, ҷиҳати суръатбахшии рақамикунонӣ фароҳам овардани шароитҳои зерин мувофиқи мақсад мебошад (расми 2.3):

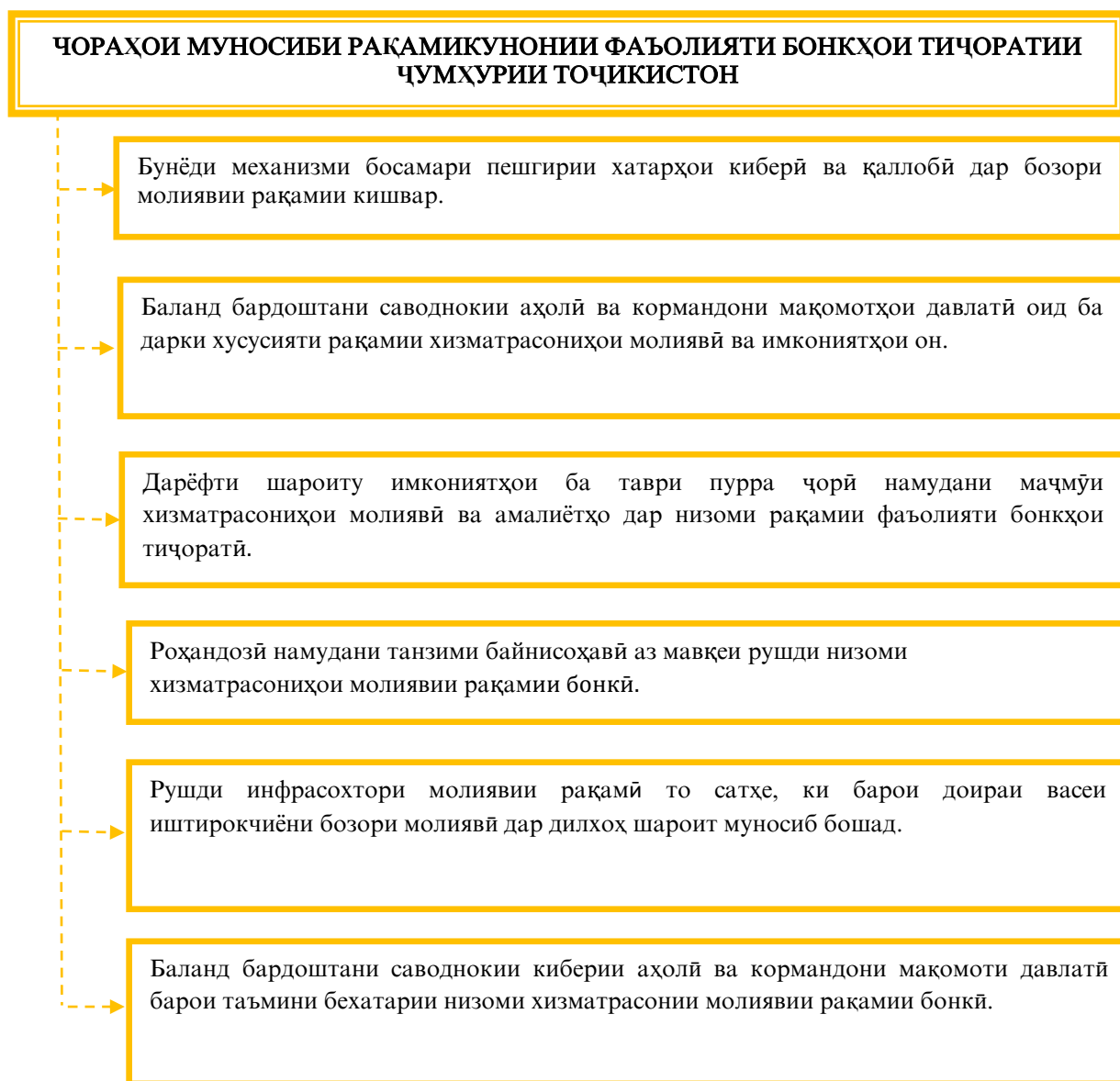
Расми 2.3.-Шароити мусоиди рушди рақамикунории бонкҳои тиҷоратӣ.

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда.

Тавре аз расми 2.3 аён аст, дар ҳама ҳолат омили асосии рушди ин ё он соҳа идоракунии дуруст махсуб меёбад, ки мо онро имрӯз идоракунии қорпоративӣ меномем ва инчунин фароҳам овардани инфрасохтори зарурӣ мебошад. Инфрасохтори зарурӣ имрӯз роҳи ягонаи расидан ба татбиқи

рақамикунонии иқтисодиёт, ҳукумати электронӣ ва ғайринақдикунонии амалиётҳои молиявӣ бонкӣ мебошад.

Новобста аз он, ки имрӯз мо ба як қатор натиҷаҳои татбиқи иқтисодиёти рақамӣ ноил гардидаем, ҳамоно як қатор мушкилот низ ҳойдоранд, ки бояд ба он расидагӣ намоем. Бинобар ин, барои ташкили дурусти иқтисодиёти рақамӣ бояд чораҳои зерин андешида шаванд. (расми 2.4)

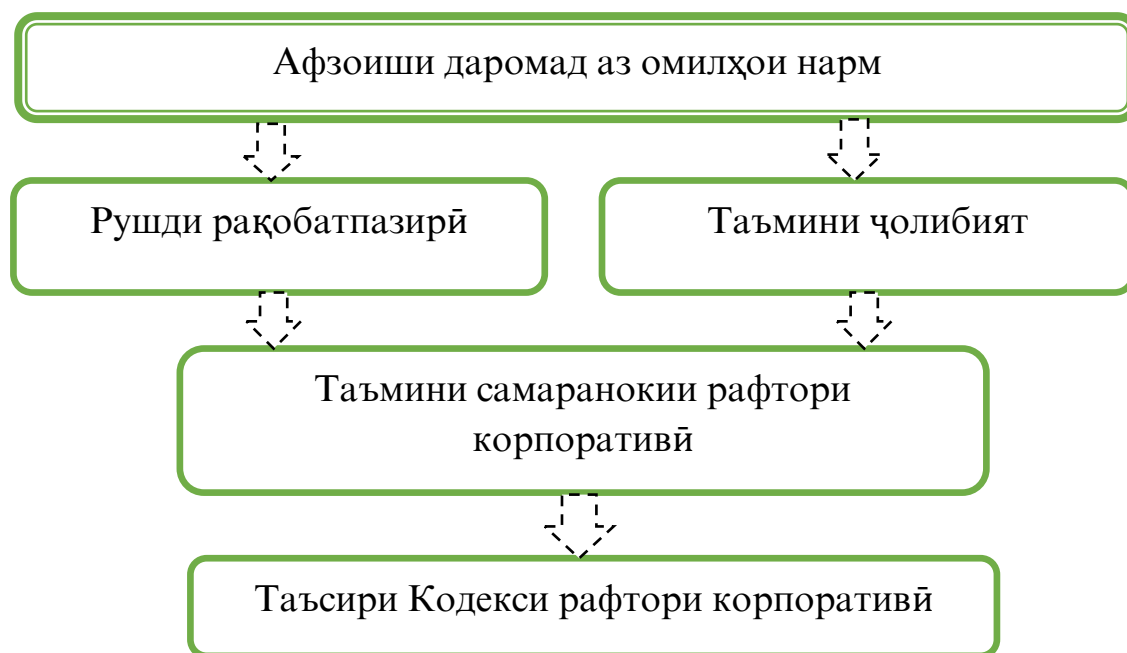

Расми 2.4.- Чораҳои муносиби рақамикунонии ҷаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда.

Гуфтан зарур аст, ки муносибгардонии рақамикунонӣ ба як қатор санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ пайвастагӣ дошта, дар он қонуну санадҳои маҳаллӣ ва меъерӣ дар бораи ҷаъолияти бонкҳо, қоғазҳои қиматнок, ҷамъиятҳои саҳомӣ

ва инчунин, Кодекси корпоративӣ муҳим ва зарурӣ мебошанд. Ҳамчунин, гуфтан ҷоиз аст, ки дар татбиқи иқтисодиёти рақамӣ идоракунии босамари дар кодекси рафтори корпоративӣ ва муносибатҳои иштирокчиёни бозор овардашуда таъмин карда мешавад. Барои расидан ба ҳадафҳои муваффақомезии рақамӣ ва идоракунии корпоративӣ баназаргирии як қатор абзорҳои татбиқкунанда муҳим ва зарур мебошад (расми 2.5).

Расми 3.2. Таъсири Кодекси рафтори корпоративӣ ба фаъолияти ташкилоти қарзӣ.

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Яке аз омилҳои таъсирноки муҳити ниҳодӣ ин бозори фондӣ ё саҳмияҳо ба ҳисоб мераванд. Пасту баланд шудани қурби асъори миллий, арзиши саҳмияҳои ширкатҳо, аз ҷумла бонкҳои калон, пастшавии рейтинги (арзёбӣ) бонкҳо ба паҳлуҳои гуногуни иқтисодии ширкат таъсири бағоят калон мерасонанд. Таъмини самаранокии сиёсати молиявӣ, аз ҷумла сиёсати фискалӣ, назорати молиявии давлат, рушди бозори қоғазҳои қиматнок, рушди низоми суғурта, омода намудани мутахассисони баландихтисоси бонкӣ аз ҷумлаи унсурҳои таъмини рушди самаранокии идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ ба ҳисоб мераванд.

Хулосаи боби 2

1. Муайян гардид, ки новобаста аз он ки дар солҳои аввали соҳибистиклолии кишвар аксари бонкҳои тиҷоратии ватанӣ ба бесуботии молиявӣ дучор омаданд, вале рақамҳои омили расмӣ нишон медиҳанд, ки нишондиҳандаҳои низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2000-2020 тамоюли мусбат доранд. Ошкор карда шуд, ки дар толи даҳсолаи охир шумораи ташкилотҳои қарзӣ ва филиалҳои онҳо мунтазам зиёд гардиданд. Масалан, агар соли 2000 дар кишвар 14 бонк ва 3 ташкилоти хурди молиявӣ фаъолият мекарда бошанд, пас ин шумора дар соли 2021 ба 14 адад бонк ва 63 адад ташкилоти хурди молиявӣ расидааст. Расидан ба чунин нишондиҳандаҳои миқдории низоми бонкдорӣ боиси беҳтар шудани муҳити сармоягузорӣ, таъсиси ҳарчи бештари ҷойҳои корӣ ва баланд шудани сатҳи зиндагии мардум гардида, дар ниҳоят, ҷиҳати рушди устувори иқтисоди миллӣ мусоидат намуд.

2. Таҷрибаи андӯхташудаи бахши бонкӣ талаб менамояд, ки баъди расидан ба нишондиҳандаҳои миқдорӣ, зарурати гузариш ба нишондиҳандаҳои сифатии соҳа пеш меояд. Вобаста ба ин, дар солҳои 2015-2022 тамоми ташкилотҳои маблағгузори хурде, ки ба талаботи нави танзимгар ҷавобгӯ набуданд, барҳам дода шуданд. Ҳамчунин, ташкилотҳои маблағгузори хурд, ки пардохтпазирӣ ва рақобатпазирии кофӣ доштанд, ба бонкҳои тиҷоратӣ табдил дода шуданд ва дар ин замина бонкҳои нав - ҚСП Бонки «Арванд» ва ҚСК «Алиф Бонк», ҚСК «Саноатсодиротбонк» ба вучуд омаданд.

3. Таҳлили гузаронидашуда дар ин қисмати диссертатсия нишон дод, ки нишондиҳандаҳои асосии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ, ба монанди дороиҳо, сармоя ва фоида дар толи давраи таҳқиқотӣ мавқеи устуворро соҳиб гардидаанд. Новобаста ба ҳолати ҷойдошта, фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ аз лиҳози дастрасии қисми асосии шаҳрвандон ба ҳадамоти баландсифати бонкӣ, аз ҷумла меъёрҳои дастраси захираҳои қарзӣ то кунун қаноатбахш нестанд.

4. Дар натиҷаи таҳлили динамикаи нишондиҳандаҳои устувории молиявии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2010 – 2021 маълум гардид, ки аксари нишондиҳандаҳо тамоюли мусбат доранд, аз ҷумла сифати дороиҳо, даромадноки, пардохтпазирӣ ва нишондиҳандаҳои иловагии устуворӣ. Дар баробари устувории нишондиҳандаҳои зикршуда, баъзе аз нишондиҳандаҳо дар ҳолати заифӣ қарор доранд, ба монанди сатҳи кифоягии сармоя ва ҳассосият нисбат ба хавфҳои бозорӣ. Гарчанде ки аксари нишондиҳандаҳои устувории молиявии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи таҳлилӣ тамоюли афзоиш доранд, аммо на дар сатҳе, ки натиҷаи мусбат ва самаранокии низоми идоракунии корпоративиро ифода менамоянд. Чунки танҳо самаранокии идоракунии корпоративӣ метавонад эътимоди аҳолиро ба низоми бонкӣ зиёд намуда, онҳоро ба низоми молиявӣ васл кунад. Дар ин замина, сармояи қарзии бонкҳои тиҷоратӣ афзоиш ёфта, қарздиҳии субъектҳои бахши воқеии иқтисодиёт амалӣ мегардад ва барои рушди иқтисоди миллӣ заминаҳои устувор фароҳам оварда мешаванд.

5. Муайян карда шуд, ки хадамоти аудити дохилии низоми идоракунии корпоративӣ воситаи бонкӣ мебошад, ки ба баланд бардоштани самаранокии фаъолияти бонк ва шаффофияти он мусоидат менамояд. Дар таъҷиб ба муқаррароти Дастурамали № 247 «Дар бораи ташкили низоми идоракунии хавфҳо ва назорати дохилӣ дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ» дақиқ гардид, ки хадамоти аудити дохилии бонки тиҷоратӣ танҳо бо равиши муназзаму пайгиронаи баҳодихӣ ва баланд бардоштани самарабахшии равандҳои идоракунии хавфҳо, назорат ва идоракунии корпоративӣ барои расидан ба ҳадафҳои бонки тиҷоратӣ мусоидат менамояд. Дақиқ карда шуд, ки хадамоти аудит сифати низоми идоракунии корпоративии ташкилоти қарзиро дар асоси сохтори сармояи оинномавӣ ва дараҷаи риояи ҳуқуқҳои шахмдорон; қори мақомоти идоракунӣ ва назорат дар бонк; маълумот оид ба фаъолият ва сатҳи таъмини эътимоднокии он амалӣ менамояд. Аудити берунии сифати идоракунии корпоративӣ бештар ҳоси кишварҳое мебошад, ки бо фарзияи дугонагӣ ва амсилаи дохилии континенталии идоракунии корпоративӣ бо

дарназардошти манфиатҳои соҳибони ташкилот ва кормандони он, инчунин, сохтори васеътари моликият тавсиф мешаванд.

6. Дар натиҷаи таҳлили муқоисавии нишондиҳандаҳои мустақими самаранокии идоракунии корпоративии 14 адад банки тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуд, ки дар 9-тои он фаъолияти низоми идоракунии корпоративӣ самаранок аст. Сатҳи қаноатбахши идоракунии корпоративӣ бошад, дар ҚСҚ «Бонки Эсхата», ҚСҚ «Ориёнбанк» ва ҚСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон» ба ҷашм мерасад. Вобаста ба ҳолатҳои ошкоргардида, истифодаи таҷрибаи ин се банки дорои низоми идоракунии корпоративии муваффақ барои дигар банкҳои тиҷоратии ватанӣ тавсия карда шуданд.

БОБИ 3. САМТҲОИ АСОСИИ ТАКМИЛИ ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ ДАР БОНКҲОИ ТИҶОРАТИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

3.1. Такмили механизми идоракунии корпоративии бонкҳо дар шароити бесуботи молиявии ҷаҳонӣ

Бухрони молиявии ҷаҳонӣ дар шароити муосир марҳила ба марҳила давлатҳои гуногуни ҷаҳонро фаро гирифта, ба рушди соҳаҳои алоҳидаи иқтисодиёти кишварҳо зарари моддӣ ва маънавӣ расонида, бесуботи молиявии ҷаҳонро ба миён овард. Бухрони молиявии ҷаҳонӣ ба низоми бонкии ҷумҳурӣ низ таъсир расонида, муаммоҳои молиявӣ пайдо шуданд ва сабабгори асосии паст гардидани қурби пули миллӣ, бе ҷойи қор мондани аҳоли ва ё баръакс, нокифоягии даромад гардид ва дар ин марҳила муфлисшавии як қатор бонкҳо ва корхонаҳои истеҳсолӣ ба назар расид.

Дар Кодекси идоракунии корпоративии ҚСҚ «Бонки Эсхата» оварда шудааст, ки натиҷаҳо аз идоракунии бонк бояд ба манфиати ҳама иштирокчиён нигаронида шуда, ғайолияти самараноки Шурои нозирон ва Раёсат ҷиҳати ҳифзи манфиатҳои бонк ва саҳмдорон, таъмини шароити мусоид барои афзоиши устувори арзиши тиҷорат, баровардани хоҳишҳои шахсони манфиатдор, аз қабилӣ кормандон, мизочони бонк, шарикон, танзимгарон, қарздиҳандаҳо, амонатгуздорон равона гардад ва ба дурустӣ, шаффофият ва самаранокии низоми идоракунии хавфҳо, инчунин, назорати дохилӣ мусоидат намояд [9]. Бо дарназардошти ин гуфтаҳо, низоми идоракунии корпоративии бонкҳои тиҷоратии ватанӣ бояд дорои механизме бошад, ки дар шароити бесуботи молиявии ҷаҳонӣ ва пайомадҳои манфии он ба бозори молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳама ҷонибҳои манфиатдор мусбат арзёбӣ гардад.

Ҷадвали 3.1.-Динамикаи нишондиҳандаҳои устувории молиявии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014 – 2023

Нишондиҳандаҳои арзёбӣ	Солҳо									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
1.Сатҳи кифоягии сармоя										
Сармояи танзимшаванда нисбат ба дорониҳои бо дарназардошти хавфҳо ченшуда, %	14,7	16,6	13,1	17,0	22,9	22,1	19,9	18,2	19,1	17,1
2. Сифати дорониҳо										
Қарзҳои ғайрифазол нисбат ба қарзҳои умумӣ, %	25	21,2	26,3	47,6	36,5	31,1	27,0	23,8	12,2	12,7
3.Даромадноки										
Даромаднокии дорониҳо, %	-3,7	-2,5	0,8	-2,8	0,5	1,9	2,1	2,5	5,9	3,7
Даромаднокии сармоя, %	-24,2	-14,4	5,5	-21,0	1,7	7,0	7,6	9,1	28,3	19,2
4.Пардохтпазирӣ										
Дорониҳои пардохтпазир нисбати дорониҳои умумӣ, %	20,0	20,0	24,1	30,9	30,1	30,8	27,7	31,8	43,4	37,2
Дорониҳои пардохтпазир нисбат ба уҳдадориҳои ҷорӣ,%	71,4	75,8	70,4	83,9	73,8	72,3	70,5	87,7	94,9	81,0
5. Ҳассосият нисбат ба хавфҳои бозорӣ (Маҳкеи холиси кушодаи асъорӣ нисбат ба сармояи танзимшаванда), %	1,7	1,7	-17,3	-10,0	-9,5	-9,6	-1,1	4,7	2,3	2,7
Нишондиҳандаҳои иловагии устуворӣ:										
Сармояи тавозунӣ ба дорониҳои умумӣ, %	14,8	14,8	12,1	25,5	26,6	27,0	26,3	20,9	19,5	18,3
Қарзҳои калон ба сармояи танзимшаванда, %	80,1	80,1	139,9	132,0	72,2	62,9	71,8	68,0	53,5	58,4
Амонатҳо ба сандуқи қарзӣ, %	71,2	71,2	78,6	96,4	111,8	115,4	102,5	87,2	117,0	111,5
Қарзҳо бо асъори хориҷӣ ба маҷмуи қарзҳо, %	62,5	62,5	65,3	61,0	57,2	50,5	43,2	34,0	29,0	33,2
Уҳдадориҳо бо асъори хориҷӣ ба маҷмун уҳдадориҳо, %	65,6	65,6	70,0	67,1	60,3	53,2	46,7	48,2	46,2	47,6

Сарчашма: Бюллетени омили бонкӣ.-2011.-12 (197). - С.89-90; Бюллетени омили бонкӣ. - 2018. - 12 (281). - С. 79-80; Бюллетени омили бонкӣ. - 2022. - 12 (281). - С. 79-80; Шарҳи БМТ дар бораи устувории молиявии низоми бонкӣ дар солҳои дахлдор.

Маълумоти ҷадвали 3.1 вазъи молиявии низоми бонкии кишварро дар солҳои 2014-2023 ба таври аёнӣ нишон медиҳад. Тибқи маълумот, аз соли 2014 инҷониб коҳиш ёфтани сармояи низоми бонкии кишвар мушоҳида гардида, он дар давоми солҳои 2013-2015 аз 2590,0 млн сомонӣ то 2417,0 млн сомонӣ ё ба андозаи 6,7% коҳиш ёфт ва уҳдадориҳо аз 10063 млн сомонӣ ба 16222 млн сомонӣ ё тақрибан 1,6 маротиба зиёд гардиданд. Омехтагии нишондиҳандаҳо аз он шаҳодат медиҳад, ки дар як давраи муайян иқтисодиёти кишвар як қатор муаммоҳои ҷиддиро аз сар гузаронид. Ба албатта, ин мушкилот боис гардид, ки як қатор бонку ташкилотҳои қарзии амалкунанда нуфузу эътибори худро аз даст доданд.

Бухрони молиявии ҷаҳонӣ, махсусан мавҷи дуюми он (солҳои 2014-2016), ба иқтисодиёти Тоҷикистон таъсири сахт расонида, сабабгори кам гардидани қисми даромади соҳибкорон ва алалхусус бархе аз бонкҳо ва ташкилотҳои қарзӣю молиявии ғайрибонкӣ гардид.

Дар маҷмӯъ, тадбирҳои андешидашуда дар солҳои 2014-2023 низоми бонкии мамлакатро аз бухрон бароварда, рушди устувори онро таъмин кард (ҷадв. 3.1).

“Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2016 барои сармоякунонии бонкҳо 3,85 миллиард сомонӣ, аз ҷумла ба ҚСҚ “Тоҷиксодиротбонк” - 2,25 миллиард, ҚСҚ “Агроинвестбонк” - 1,07 миллиард, ҚСП “Тоҷпромбонк” - 450 миллион ва ҚСҚ “Фонобонк” - 80 миллион сомонӣ сахмияҳо аз тарафи Вазорати молия пешниҳод гардиданд” [91]. Ин иқдомҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аллакай дар соли 2016 самараи нек ба бор оварданд, яъне дар тури як сол сармояи бонкии кишвар ба 5497 миллион сомонӣ ё 2,3 баробар афзоиш ёфт [27].

Дар натиҷаи кӯшишҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Бонки миллии Тоҷикистон дар соли 2015 ба ҚСҚ «Тоҷиксодиротбонк» 45 миллион сомонӣ қарзҳои мушкилситон баргардонида шуд. Дар соли 2016 муҳлати пасандозҳои бонкӣ тамдид карда шуда, аз рӯйи 12 ҳаз. қарзҳои пардохтӣ ба аҳоли маблағҳо дода шуданд. Дар ҚСҚ «Тоҷпромбонк» 20 млн сомонӣ

қарзҳои мушкилситон баргардонида, 3 млн сомони дороиҳои банк фурӯхта шуданд, ки ин имконият дод як қисми амонатҳои аҳоли баргардонида шаванд. Дар натиҷа, вазъияти буҳронӣ дар банкҳои низомсоз то андозае беҳтар шуд.

«Вале чорабиниҳои андешидашуда, бинобар аз ҳад зиёд афзоиш ёфтани қарзҳои барнагарданда, ба беҳбудии баҳши банкӣ оварда нарасониданд. Танҳо дар соли 2016 ҳаҷми қарзҳои барнагарданда ба 3299 миллион сомони афзоиш ёфт, ки ин нисбат ба соли 2015 2,2 маротиба зиёд буд» [21]. Махсусан, мушкилии вобаста ба қарзҳои барнагарданда дар банкҳои низомсози кишвар – ҚСҚ «Тоҷиксодиротбанк» ва ҚСҚ «Агроинвестбанк» тезутунд гардид. Ҳамчунин, бо Қарори Раёсати Банки миллии Тоҷикистон аз 21 майи соли 2021, таҳти №88 ҷаъолияти ҚСҚ «Агроинвестбанк» ва бо Қарори Раёсати Банки миллии Тоҷикистон аз 21 майи соли 2021, таҳти №89 ҷаъолияти ҚСҚ «Тоҷиксодиротбанк» қатъ карда шуд.

Бояд гуфт, ки принсипҳои идоракунии корпоративӣ ва амсилаи миллии идоракунии корпоративӣ бояд тарҳрезӣ ва тақмили идоракунии корпоративӣ дар банкҳо ҷоннок карда шавад, то ин ки ба рисолат ва рушди ҷаъолияти банкҳо мусоидаткунанда бошанд.

Тақмили идоракунии корпоративӣ яке аз шартҳои муҳимтарини рақобатпазирии ташкилотҳои қарзӣ ва кам кардани хавфи оқибатҳои манфии тақонҳои беруна ба натиҷаҳои молиявии ҷаъолияти онҳо ба ҳисоб меравад. Масъалаҳои тақмили идоракунии корпоративӣ дар шароити бесуботи молиявии ҷаҳонӣ ба таври боварибахш собит намуд, ки суиистифода аз боварии ҷонибҳои манфиатдор метавонад ба хисороти калони на танҳо иқтисодӣ, балки иҷтимоӣ низ оварда расонад.

Вале ба андешаи Л.В. Кузнетсова, «...махз сабаби асосии буҳрони идоракунии корпоративӣ ин нокифоя рушд ёфтани низоми менеҷменти хавфҳо ва дар амал истифода бурдани он ба ҳисоб меравад» [130]. Амсилаҳои арзёбии сатҳи хавфҳо, ки дар ташкилотҳои қарзӣ истифода бурда мешуданд, самаранок набудани худро нишон доданд. Ҳамчунин, олимони тоҷик низ ин

масъаларо бо равишҳои дигари илмӣ дар самти дигар мавриди таҳқиқ қарор додаанд [85], [86].

Норасой дар идоракунии корпоративӣ дар он зоҳир мешуд, ки солҳои охир таваҷҷуҳи директорон асосан ба ҳисоботи молиявии дохилӣ ва беруна нигаронида шуда, низоми пешгирии хавфхоро маҳдуд месохт. “Гарчанде ки дар бораи низоми пешгирии хавфҳо борҳо дар ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ корпоративӣ таъкид шудааст, аксари бонкҳо ба ин бепарвой зоҳир менамуданд, ки боиси талафоти калони молиявӣ гардид” [130]. Дар шароити ҳамкориҳои зич ва муттаҳидшавии алоҳида бо корпоратсияҳои ғайримолиявӣ бонкҳо натавонистанд вазъи молиявии қарзгирандагонӣ калонро ба таври объективӣ арзёбӣ кунанд, ки ин боиси ҷамъшавии қарзҳои безътибор ва яке аз сабабҳои бухрон дар низоми бонкӣ гардид (ҷадв. 3.2).

Ҷадвали 3.2. - Тағйирёбии сифати сандуқи қарзии низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар толи солҳои 2014 - 2023 (млн сомонӣ)

Нишондиҳандаҳо	Солҳо									
	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Сандуқи қарзӣ- ҳамагӣ	9397	10955	9592	8307	8426	8515	10 883	11 650	13 269	17 473
Аз ҷумла:										
Қолабӣ	7224	6768	3894	4720	4990	5110	7 702	9 625	10 471	14 137
Ҳамонҳо бо % ба натиҷа	76,88	61,78	40,60	56,81	59,22	60,01	70,78	82,6	0,8	80,91
Қарзҳои назоратӣ							634	434	1 178	1 109
Ҳамонҳо бо % ба натиҷа	-	-	-	-	-	-	5,83	3,7	0,1	6,35
Ғайриқолабӣ	180	1305	1130	557	820	856	234	256	106	739
Ҳамонҳо бо % ба натиҷа	1,91	11,91	11,78	6,71	9,73	10,05	2,15	2,2	0	4,23
Шубҳанок	100	1128	1022	537	250	127	947	36	41 657	293641
Ҳамонҳо бо % ба натиҷа	1,06	10,30	10,66	6,47	2,97	1,50	8,70	0,3	0	1,68
Хавфнок	620	219	246	350	458	158	X	X	X	X
Ҳамонҳо бо % ба натиҷа	6,60	2,00	2,56	4,21	5,44	1,67				
Қарзҳои безътимод	1273	1535	3299	2143	1909	2267	1 365	1 300	1 470	1 194
Ҳамонҳо бо % ба натиҷа	13,55	14,01	34,40	25,80	22,65	24,00	12,54	11,2	0,1	6,83

Сарчашма: Бюллетени омили бонкӣ.-2015, №12 (233). - С.112-113; Бюллетени омили бонкӣ.-2018, №12 (281). - С. 85-86; Бюллетени омили бонкӣ. – 2020, №12 (305). - С. 92-93; Бюллетени омили бонкӣ. – 2021, №12 (316).- С. 61-62; Бюллетени омили бонкӣ. – 2023, № 12 (341).- С. 63.

Тавре аз ҷадвали 3.2 дида мешавад, “...аз соли 2014 то соли 2017, сарфи назар аз зухуроти бухронӣ дар иқтисодиёт, сандуқи қарзӣ пайваста зиёд шудааст (1,5 маротиба), ин маънои онро дорад, ки бонкҳо, сарфи назар аз

афзоиши фоизи қарзҳои бо пули миллий ифодаёфта муштарӣро бештар ҷалб мекунад» [27], [29], [31].

Ҳаҷми сандуқи қарзӣ дар солҳои 2016-2019 бо сабаби баланд будани фоизи қарзҳои бо пули миллий ифодаёфта ва пурзӯр шудани назорати Бонки миллии Тоҷикистон аз болои қарздиҳии бонкҳои тиҷоратӣ коҳиш ёфтааст. Аз маълумоти ҷадвали 3.2 бармеояд, ки аз соли 2014 то соли 2016 сифати сандуқи қарзӣ коҳиш ёфтааст. Дар тӯли солҳои 2014-2016 дар сохтори сандуқи қарзӣ қарзҳои шубҳанок аз 5,12% то 10,66%, ва ё 2,1 маротиба афзуда, ҳиссаи қарзҳои безътимод аз 6,11% то ба 34,40% расидааст ё 5,6 баробар зиёд шудааст. Бар замми ин, илова кардан лозим аст, ки дар давраи баррасишаванда ҳиссаи қарзҳои қолабӣ аз 80,41% то 40,60% ё 2 маротиба коҳиш ёфтааст.

Аз маълумоти ҷадвали 3.3 бармеояд, ки дар бонкҳои тиҷоратии ҚСҚ «Тоҷиксодиротбонк», ҚСП «Фононбонк», ҚСП БС «КОНТ», ҚСП «АксесБонк Тоҷикистон», ҚСҚ «Агроинвестбонк» дар солҳои буҳронӣ нишондиҳандаҳои даромаднокии сармоя (ROE) ва даромаднокии дороиҳо (ROA) тамоюли пастравӣ доштанд, ки сатҳи пасти идоракунии корпоративии онҳоро тасдиқ мекунад. Аз ҳамин сабаб онҳо ба таъсири буҳрони молиявӣ муқовимати зарурӣ нишон дода натавонистанд.

Таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ки дар гурӯҳи бонкҳои номбаршуда ба идоракунии хавфҳои молиявӣ, ташкили назорат аз тарафи муассисон ва саҳмдорон аз болои фаъолияти менечерон ва кормандон, ҷорӣ намудани низоми идоракунии зиддибуҳронӣ, ташаккули иқтисодии босифати кадрӣ ва ғайра ба кадрӣ кофӣ таваҷҷуҳ зоҳир нагардид. Дар натиҷа, ин бонкҳо аз набудани дастгирии давлат ва танзимгар ба беҳтаршавии фаъолияти онҳо оварда нарасонид ва онҳо муфлис шуданд.

Чадвали 3.3. - Самаранокии фаъолияти банкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2014-2017 (ба ҳолати 31 декабр)

Нишондиҳандаҳо	Даромаднокии сармоя (ROE), %				Даромаднокии дороиҳо (ROA), %			
Номгӯи банкҳо	Солҳо							
	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
БДА ҚТ «Амонатбанк»	9,12	12,0	0,9	8,8	1,49	1,21	0,1	0,9
ҚСК «Ориёнбанк»	9,2	10,73	8,40	7,74	2,07	2,05	1,76	1,74
ҚСК «Бонки Эсхата»	11,67	15,12	17,14	20,18	2,00	2,80	3,16	3,57
ҚСП «Спитаменбанк»	23,03	-31,59	3,84	13,50	4,66	-3,02	0,40	1,06
ҚСП «Аввалин банки молиявии хурд»	10,55	-10,67	-19,41	8,41	1,85	-1,36	-2,73	1,02
ҚСП «Бонки байналмилалии Тоҷикистон»	16.06	21,55	5,60	11,50	4,84	5,37	2,57	3,66
Филиали банки «Тичорат»- и ҚИЭ	7,43	12,56	8,31	-17,81	3,86	2,98	1,76	-2,80
ҚСП «Кафолатбанк»	10,34	10,52	13,87	-124,69	4,70	3,54	3,82	-36,6
ҚСК «Соҳибкорбанк»	10,79	8,87	8,85	8,08	3,50	3,13	5,35	4,76
ҚСП «Бонки Покистон»	0,01	0,19	-1,18	4,03	0,01	0,06	0,58	1,94
ҚСП «АксесБанк Тоҷикистон «	7,02	-54,74	-131,58	-75,77	1,36	-7,64	-24,75	-22,70
ҚСП «Казкоммерсбанк Тоҷикистон»	14,84	21,11	12,77	22,61	5,42	6,62	1,95	10,85
ҚСП БС «КОНТ»	0,91	0,04	0,12	-	0,85	0,03	0,12	-
ҚСП «Тоҷиксодиротбанк»	4,03	-15,17	0,02	1,79	0,62	-1,90	0,01	1,08
ҚСП «Фононбанк»	5,36	-3,64	-7,82	-	1,75	-80,6	-6,04	-

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маҷаллаи «Банкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ» январ-марти соли 2019 С. 25-30; январ-марти соли 2021 С. 26-31; январ-марти соли 2023 №1 (100) С. 75-77; январ-марти соли 2024 №1 (104) С. 69-74.

Дар гурӯҳи дигари банкҳо, ки ба масъалаҳои идоракунии хавфҳои молиявӣ, ташкили назорат аз тарафи муассисон ва саҳмдорон аз болои фаъолияти менечерон ва кормандон, ҷорӣ намудани низоми идоракунии зиддибухронӣ, ташаккули иқтисодии босифати кадрӣ ва дар маҷмӯъ, ба баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир менамоянд, ба таъсири манфии бухрони молиявӣ муқовимат нишон дода, дар давраи бухрони молиявӣ натиҷаҳои хуб ба даст оварданд. Ба ин гурӯҳ чунин банкҳоро дохил кардан мумкин аст: ҚСК «Ориёнбанк», ҚСК «Бонки Эсхата», ҚСП «Спитаменбанк», ҚСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон», ҚСК «Соҳибкорбанк». Албатта, ба ин гурӯҳ БДА ҚТ «Амонатбанк»-ро бо дарназардошти хусусиятҳои идоракунии корпоративӣ дар муассисаҳои давлатӣ низ дохил кардан мумкин аст.

Дар солҳои охир аз тарафи танзимгар сиёсати гузариш аз миқдор ба сифат татбиқ шуда истодааст, ки дар натиҷа низоми бонкии мамлакат аз ташкилотҳои қарзие, ки рақобатпазирӣ надоранд, тоза гардид. Теъдоди бонкҳо ва дигар ташкилотҳои қарзӣ тамоюли камшавӣ дорад, ки ба мутамарказ шудани сармояи бонкӣ ва баландшавии рақобатпазирии ташкилотҳои қарзӣ мусоидат мекунад.

Инчунин, аз тарафи танзимгар аз соли 2015 то имрӯз дар самти рушди ниҳодии низоми бонкӣ корҳои зиёд ба анҷом расонида шуданд. Бисёр ниҳодҳои нав, ба монанди бюроҳои қарзӣ, сохторҳои таъмини устувории молиявии бонкҳо, санаду меъёрҳои ҳуқуқӣ оид ба сиёсати макропруденсиалӣ, мониторинги доимии фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ, қорӣ намудани меъёрҳои Базели I ва Базели II, принцип ва кодексҳои намунавии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ ва ғайра таҳия ва татбиқ гардиданд, ки ба беҳтаршавӣ ва самаранок гардидани фаъолияти бонкҳо нигаронида шудаанд.

Ҳолати имрӯзаи самаранокии фаъолияти бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистонро аз рӯйи маълумоти ҷадвали 3.4 таҳлил мекунем.

Ҷадвали 3.4.-Самаранокии ғаёлияти банкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2018-2023 (ба ҳолати 31.12.2023)

Нишондиҳандаҳо	Даромаднокии сармоя (ROE), %						Даромаднокии дороиҳо (ROA), %					
Номгӯи банкҳо	Солҳо											
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2018	2019	2020	2021	2022	2023
БДА ҶТ «Амонатбанк»	9,12	9,80	6,73	11,50	14,10	15,0	0,86	1,01	1,03	1,49	1,60	1,70
ҶСК «Ориёнбанк»	7,36	10,98	17,39	12,44	8,6	9,4	1,89	2,64	3,97	3,14	2,1	2,23
ҶСК «Бонки Эсхата»	11,67	15,12	17,14	20,18	38,5	22,5	2,00	2,80	3,16	3,57	7,4	3,8
ҶСП «Спитаменбанк «	9,59	10,26	8,98	3,53	15,3	13,5	1,30	1,60	0,59	0,47	1,99	1,56
ҶСП «Аввалин банки молиявии хурд»	11,96	17,65	8,78	17,40	19,92	16,9	1,72	2,73	1,28	2,59	3,4	3,5
ҶСП «Халиқ банк Тоҷикистон»	24,43	12,13	4,99	-5,67	-0,89	0,78	4,04	2,32	0,76	-1,31	-0,30	0,19
ҶСП «Бонки байналмилалии Тоҷкистон»	9,47	11,39	10,01	16,53	41,5	43,2	2,54	3,46	1,76	2,38	5,67	6,60
Филиалии банкии «Тиҷорат»- и ҶИЭ	2,64	0,60	10,38	-959,36	7,42	10,01	0,40	0,10	1,49	-487,49	3,85	3,55
ҶСК «Коммерсбанк Тоҷикистон»	8,56	8,19	4,70	4,77	15,6	12,3	2,91	3,52	1,46	1,84	3,95	2,32
ҶСП «Кафолатбанк»	23,14	1,90	4,91	-	-	-	8,62	0,70	18,27	-	-	-
ҶСК «Тавҳидбанк»	2,67	-2,90	4,15	4,04	10,2	-5,6	1,59	-2,18	2,67	2,38	5,29	-2,29
ҶСП «Бонки Покистон»	2,97	3,25	2,34	-	-	-	1,33	1,31	0,78	-	-	-
ҶСП «Бонки рушди Тоҷикистон»	12,91	31,74	0,56	-285,24	14,0	4,8	5,69	20,77	0,40	-128,44	5,59	2,64
ҶСП «Бонки Осӣ»	0,30	-7,88	-131,6	-	-	-	0,25	-5,11	-52,0	-	-	-
ҶСП Бонки «Арванд»	11,07	11,73	3,12	7,22	29,22	13,9	2,62	2,16	0,59	1,18	5,12	2,50
ҶСП «Алиф Банк»	-	-	7,31	-10,68	29,7	0,057	-	-	1,22	-1,78	2,36	0,07 4
КВД «Саноат Содиротбанк «	-	-	1,12	6,44	7,02	6,4	-	-	1,11	6,14	6,10	4,67
ҶСП «Душанбе Сити Банк»	-	-	-	3,4	59,1	22,7	-	-	-	1,40	13,62	2,79
Низоми банкии ҷумҳурӣ, дар маҷмуъ	7,0	7,7	9,1	4,8	28,3	19,2	1,9	2,1	2,5	1,1	5,9	3,7

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маҷаллаи «Банкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ» январ-мартӣ соли 2019 С. 25-30; январ-мартӣ соли 2021 С. 26-31; январ-мартӣ соли 2023 №1 (100) С. 75-77; январ-мартӣ соли 2024 №1 (104) С. 69-74.

Аз маълумоти дар ҷадвали 3.4 овардашуда ба хулосае омадан мумкин аст, ки сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои ҚСҚ «Ориёнбонк», ҚСҚ «Бонки Эсхата», ҚСП «Аввалин бонки молиявии хурд», ҚСП «Бонки байналмилалии Тоҷикистон», ҚСП Бонки «Арванд», ҚСҚ «Тавҳидбонк» нисбатан беҳтар амалӣ гардидааст. Агар динамика ва устувории нишондиҳандаҳои самаранокии фаъолиятро дар солҳои 2018-2023 ба назар гирем, ошкор мегардад, ки татбиқи принципҳои идоракунии корпоративӣ дар ҚСҚ «Ориёнбонк» ва ҚСҚ «Бонки Эсхата» дуруст ба роҳ монда шудааст. Таҷрибаи татбиқи принципҳои идоракунии корпоративии ин бонкҳоро омӯхта, сифати онро арзёбӣ намудан аз манфиат холӣ нест.

Барои дуруст ба роҳ мондани идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо чунин принципҳои одии идоракунии бонкҳо бояд ба инобат гирифта шаванд: муайянсозии ҳадафҳои корпоративӣ (аз ҷумла ба даст овардани фоидани иқтисодӣ барои соҳибон); идоракунии фаъолияти ҷорӣ ширкат; ба назар гирифтани манфиатҳои тарафҳо; таъмини мутобикати фаъолияти корпоративӣ ва рафтори корпоративии бонк ба талаботи таҷрибаи дурусти бонкӣ, қонунгузори амалкунанда ва заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, ҳифзи манфиатҳои пасандозгузoron. Омилҳои қайдшуда барои идоракунии дурусти корпоративӣ дар бонкҳо нигаронида шудаанд.

Дар соҳаи идоракунии корпоративӣ бояд принципҳои зерин риоя карда шаванд:

- хусусият ва ҳаҷми дастгирии давлат ба ҳар як ташкилоти қарзӣ бояд аз ҷиҳати самаранокии иқтисодии он асоснок карда шаванд;
- давлат ба моликони ширкатҳое (бонкҳое), ки меъёрҳои қонунгузори корпоративӣ ва стандартҳои масъулияти иҷтимоии корпоративиро вайрон мекунанд, бояд кумак нарасонад, наҷот додани бонкҳо бояд тавассути тағйир додани роҳбарият ва соҳибони онҳо анҷом дода шавад;

- гузаронидани расмиёти муфлисшавии ташкилоти қарзӣ мутобиқи конунгузории қабулшуда, бидуни гирифтани доройҳо ва ғасби душманона, бояд анҷом дода шавад;

- дар шароити бӯҳрон, бо сабаби кам шудани талаботи сармоягузорӣ, дастгирии давлатии ширкатҳоро дар баҳши сармоягузорӣ ба корхонаҳои фаъоли инноватсионӣ ва ба соҳибкорон вусъат додан зарур аст.

Дар давраи миёнамуҳлат тамоюли таҳкими нақши давлат дар танзими фаъолияти соҳибкорӣ ва муқаррарсозии қоидаҳои саҳттар дар соҳаи идоракунии корпоративӣ идома хоҳад ёфт.

Бӯҳрони солҳои 1997-1998 нишон дод, ки бонкҳо бояд мустақилона ва самаранок вазъи бозор, арзиши тичорат, ҳавфҳои дар пешомада, пардохтпазирӣ ва дигар нишондодҳои иқтисодиро дуруст арзёбӣ намоянд. Барои ҳалли масъалаҳои корпоративӣ баррасии ду вазифа асосӣ ҳисобида мешавад:

- муайян кардани мақсадҳо ва ҳавасмандгардонии кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат, ки бо давомнокии давраи иқтисодӣ муқоисашаванда аст;

- васеъ кардани фазои муносибатҳои корпоративӣ бо фарогирии доираи онҳо ва ба инобат гирифтани манфиатҳои на танҳо иштирокчиёни анъанавӣ дар шахсияти саҳмдорон ва менечерҳо, инчунин, ҳамаи ҷонибҳои асосии манфиатдор.

3.2. Омилҳои ниҳодии таъмини сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар сатҳи ниҳодӣ идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо ин ҳалли мушкilotи таъмини ниҳодӣ бо мақсади баланд бардоштани самаранокии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо ба ҳисоб меравад. Аз ҷумла, дар ин ҷода масъалаи таъсири ниҳодҳо ба самаранокии идоракунии корпоративӣ дар муҳити динамикии бозор ҳалталаб мебошад. Оид ба манфиати низоми босамари идоракунии корпоративии бонкҳо Б.М. Шарипов, Т.А. Турсунова

кайд менамоянд, ки “... идоракунии корпоративии босамар чихати баланд гардидани рақобатпазирии бонкҳо, осонгардони дастрасӣ ба бозори захираҳои молиявӣ ва аз ҳама муҳим, ба пешрафти бозори молиявӣ ва таъмини рушди иқтисодиёт мусоидат менамояд” [119]. Илова бар ин, Т.Г. Ғаниев, Н.К. Қайюмов, О.И. Лаврушин ба таври худ дар ин масъала қорбарӣ намудаанд [93], [98], [101].

Рушди идоракунии корпоративӣ бе афзоиши масъулияти моликон ва шахсони зерин назорат гирифташуда, баҳри ба даст овардани натиҷаҳои мусбӣ ширкат ғайриимкон ба ҳисоб меравад. Масъулияти менеҷерон ва директорон бояд маҳз дар ҳолатҳои ба миён омадани талафот ва хавфҳо бештар зоҳир гардад ва илова бар ин, бояд хотиррасон кард, ки ин масъулият на бо далелҳои раъӣ ҳуҷҷати расмӣ тасдиқ мегардад, балки ин масъулият набояд як ниҳоди расмӣ ғайриамал бошад. Ба хотири, ки иштирокчиёни асосии низомии идоракунии корпоративӣ моликон ва менеҷерҳо мебошанд, хусусияти муносибати байни Шурои директорон ва менеҷментро амсилаи мавҷудаи назорати корпоративӣ дар ин ширкат, дараҷа ва шаклҳои иштироки молиқдор дар идоракунӣ муайян мекунанд.

Дар шароити кунунӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мушкилоти тағйирёбӣ ва азнавсозии бонкҳои саҳомӣ ба қорхонаҳои самараноки бозор, ки қодир ба вокуниш нишон додан ба рақобати шадиди бозорӣ ва дорони иқтисодии муассири рушд ҳастанд, аввалиндараҷа ба ҳисоб меравад. Раванди мазкур бояд бо қадамҳои мулоҳизакорона ва пай дар пайи ниҳодӣ, чи дар муҳити дохилӣ ва чи дар муҳити беруна, равона карда шавад. Афзалияти марҳилаи ҳозираи ислоҳоти иқтисодӣ дар Тоҷикистон маҳз дигаргуниҳои ниҳодӣ ба ҳисоб мераванд. Бинобар ин, ошқор кардани омилҳои ташкилкунандаи ниҳодӣ дар шароити кунунӣ яке аз масъалаҳои калидӣ ба ҳисоб меравад. Аз нигоҳи иқтисодии ватанӣ С.Т. Бобоев, “... дар раванди ҷорикунӣ дигаргуниҳои сохторию ниҳодӣ ҳалли мушкилоти таъмини қарорати риояи моликияти хусусӣ, риояи ҳуқуқҳои қармоғгуздорон, тақмили стандартҳои

идоракунии корпоративӣ зарур мебошад” [89]. Ҳамчунин, ин масъаларо дар адабиёти [113], [115], [116] вохӯрдан мумкин аст.

Дар сатҳи илмӣ омилҳои ниҳодӣ ин маҷмуи унсурҳои сифатан якхелаи сохтори ниҳодӣ мебошанд, ки муносибатҳои корпоративиро ошкор мекунанд. Қоидаҳои рафтори корпоративӣ дар ҷаҳорҷӯбаи муайяни ниҳодӣ муқаррар мешаванд, бо ин сабаб, ба эътидол даровардани рафтори муайяни корпоративӣ танҳо дар ҳолати вучуд доштани муҳити ниҳодии муносиб ба даст оварда мешавад. “Дар ин ҷода, бояд қайд кард, ки унсурҳои муҳити ниҳодӣ ба паҳлуҳои гуногуни муносибатҳои корпоративӣ, аз ҷумла, молиявӣ, инноватсионӣ, бозорӣ ва ғ. таъсир мерасонанд. Ғайр аз ин, хусусиятҳои ошкоркунии ниҳодии муносибатҳои корпоративӣ дар сурати гурӯҳбандии унсурҳои маъмур ба омилҳои ниҳодии рафтори бозорӣ, инноватсионӣ ва молиявӣ, ҳатман ба инобат гирифта мешаванд” [90].

А.Ф. Москвитсев қайд мекунанд: “... дар воқеъ, муҳити ниҳодӣ доимо дар ҳаракат аст. Як қатор унсурҳои он ташаккул ёфта истодаанд, баъзеи дигарашон аллакай омода шудаанд, лекин бенатиҷа ва дигаргунии амикро тақозо доранд, сеюмин бошанд, такмил ёфтаанд ва ба низоми устувору бемисли субъекти иқтисодӣ мубаддал гаштаанд...” [90]. Ба андешаи муаллиф, “... бояд вазъи кунунии омилҳои ниҳодӣ ва андозаи муҳиммияти онҳо барои муносиб гардондани рафтори ширкат (бонк) ба рафтори самараноки корпоративӣ ба назар гирифта шавад. Вазифаи калидӣ дар ин ҳолат ин гурӯҳбандии омилҳои ниҳодии корпоративӣ ба ҳисоб меравад. Барои дастрас шудан ба мақсади гузошташуда, фаъолият ва интиҳоби омилҳои ниҳодии ба шароити иҷтимоию иқтисодӣ мувофиқ муҳим арзёбӣ мегардад” [95].

Дар дигар сарчашмаҳо муҳити ниҳодии идоракунии корпоративиро аз нуқтаи назари доираи васеи гурӯҳҳои манфиатдор - сатҳдорон, кредиторон, кормандон, таъминкунандагон, харидорон ва аҳолии маҳаллӣ баррасӣ менамояд [84].

Расми 3.1. Омилҳои ниҳодии идоракунии корпоративӣ.

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Дар асоси моҳияти муҳити ниҳодӣ, ки мо онро ҳамчун маҷмуи тартиб додашудаи ниҳодҳо мефаҳмем, ки маҳдудиятҳоро барои субъектҳои хоҷагидор муайян мекунад ва дар доираи низоми мушаххаси ҳамоҳангсозии фаъолияти иқтисодӣ ва амсилаҳои асосии ҷаҳонии идоракунии корпоративӣ ташаккул меёбад, таъсири онро ба фаъолияти самараноки сохторҳои корпоративӣ муайян кардан мумкин аст. Дар баробари ин, зиддияти аввалия ин ихтилоф миёни амсилаи идоракунии корпоративӣ ва муҳити ниҳодӣ ба ҳисоб меравад. Ба андешаи И.П. Малик ва А.А. Мохонко, “... ба ташаккули муҳити ниҳодӣ таъсири бартаридошта мерасонанд: дар сатҳи макро - давлат ва низоми қонунгузорӣ, дар сатҳи микро - хусусиятҳои соҳа ва муносибатҳои корпоративӣ, ки дар он инкишоф ёфтаанд” [40].

Бинобар гуфтаҳои боло ва омӯзишу таҳлили як қатор адабиёти илмӣ, мо омилу ниҳодҳои асосиро, ки ба рафтори корпоративӣ таъсиргузор ҳастанд, дар ҷадвали навбатӣ гирд овардем ва чунин андеша дорем, ки ин дар сурати дуруст ба кор мондан, ба рушди идоракунии корпоративӣ, ҷалб намудани маблағгузориҳо, пешравии кори бонкҳо ва ҳуди идоракунии корпоративӣ мусоидат карда метавонад.

Ҷадвали 3.5. - Таснифоти ниҳодҳои ба идоракунии корпоративӣ таъсиргузор

САТҲИ ТАЪСИРРАСОНӢ	НИҲОДҲО
САТҲИ БАЛАНД (ОЛӢ)	Давлат ба сифати соҳибмулк. Давлат ба сифати танзимгари муносибатҳои корпоративӣ. Низоми андозбандӣ, ҳисобот ва аудит, низоми судӣ. Низоми қонунгузорӣ. Бозори фондӣ (саҳмияҳо). Кодекси идоракунии корпоративӣ.
САТҲИ МИЁНА (ПОӢНӢ)	Муносибатҳои корпоративӣ. Якҷояшавӣ ва фурӯбарӣ. Рақобатпазирӣ. Нархҳои озод. Маблағгузориҳо. Мақомоти идоракунии. Раёсати ширкат (банк). Шурои нозирон. Комиссияи тафтишотӣ. Маҷлиси умумӣ. Котиби корпоративӣ. Кумитаи аудиторон. Саҳомон ва шахсони алоҳида. Фарҳанги корпоративӣ. Сохтори моликият. Захираҳои зеҳнӣ.

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

Гуфтан мумкин аст, ки давлат ба ҳайси соҳибмулк ва ё ташкилдихандаи ширкати саҳомӣ (банк – то 50% саҳмияҳоро), ҳамчун танзимгари муносибатҳои корпоративӣ, бо маҳдудиятҳои зиёдаш метавонад ба идоракунии корпоративӣ таъсир расонад. Ин таъсирҳо, ба андешаи муҳаққиқон, метавонанд ҳам мусбат ва ҳам манфӣ бошанд.

Дигар омили ниҳодӣ - қонунгузориҳои милли, метавонад бо таъини қонуну санадҳои зиёди худ ба рушди корпоративӣ таъсири бузург расонад. Масалан, муқаррарот оид ба ҳадди ақали хариди саҳмияҳо. Дар ин ҷода, қонунгузориҳои маҳаллӣ оид ба идоракунии корпоративӣ низ аҳамияти хосса дорад. Қонун, инчунин, талабот оид ба ифшои маълумотро низ таъкид мекунад. Тибқи ин муқаррарот, ҷамъияти саҳомӣ (банк) вазифадор аст, ки ба шакли хаттӣ тамоми саҳомонро дар бораи гузаронидани маҷлиси саҳомон на кам аз 1 маротиба - ҳар охири моҳ, хабардор кунад. Дар ин паём бояд чунин маълумотҳо пешкаш карда шаванд: рӯз, соат ва ҷойи гузаронидани маҷлис,

усулҳои дастрас намудани маълумот ва ғ. Қонунгузории ватанӣ метавонад ба паҳлуҳои гуногуни идоракунии самараноки корпоративӣ таъсири назарраси мусбат расонад, чунки дар баъзе мавридҳо мушкилот на дар муқаррароти санадҳои меъёрий-ҳуқуқии амалкунанда, балки дар риояи онҳо ҷой дорад ва дар аксар мавридҳо аз таҷрибаи андухтшуда оид ба идоракунии мазкур вобаста мебошад. Иқтисодчии ватанӣ С.Т. Бобоев чунин мавқеъро ҷонибдорӣ намуда, ба он назар аст, ки "... мушкилоти асосии идоракунии корпоративӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон на ба сифати қонунгузорӣ, балки бо набудани таҷрибаи бойи муносибатҳои корпоративӣ алоқаманд аст" [89].

Ҳифзи муҳити зист, маориф ва тандурустӣ низ метавонад дар рушду такомули бонкҳои саҳомӣ нақши назаррас дошта бошад. Аз ин рӯ, рушди соҳаҳои мазкурро зарур мешуморем. "... Масалан, ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ ISO 14000 оид ба риояи талаботҳо ва қоидаҳои ҷорӣ намудани низоми идоракунии экологӣ, татбиқи сиёсати мушаххаси экологӣ ва ҳифзи муҳити зист яке аз ин омилҳои ниҳодӣ ба ҳисоб меравад" [68]. Бояд қайд кард, ки ширкатҳое, ки ин барномаҳо дар худ ҷорӣ мекунанд, нишони махсусро дар худ пайдо мекунанд, ки эътимоду рақобатпазирии ширкатро дар бозори ҷаҳонӣ афзоиш медиҳад, яъне маъсулияти онҳо на танҳо дар дохили як кишвар, инчунин дар сатҳи байналмилалӣ низ меафзояд.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки яке аз унсурҳои муҳими идоракунии корпоративӣ ин муқаррар намудани тартиби таҳия, тасдиқ ва мушахасскунии стратегияи рушди ташкилоти қарзӣ ба ҳисоб меравад. Тибқи ҳуҷҷатҳои байналмилалӣ, аз ҷумла, Кумитаи Базел, дар стратегияи рушд бояд нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатӣ амиқ карда шуда бошанд, ки ин барои арзёбии фаъолияти ташкилот, воҳидҳо ва шумораи кормандони он мусоидат мекунад.

Омили дигари ниҳодии идоракунии самараноки корпоративӣ, ин идоракунии хавфҳои бонкӣ ва пешгирии бархӯрди манфиатҳо дар ҳуҷҷатҳои дохилии бонк, аз ҷумла, дар Кодекси корпоративии бонк ба ҳисоб меравад, ки ба андешаи мо, ба назар нагирифтани ин ду омил метавонад ба фаъолият

ва даромади ояндаи бонк таъсири назарраси манфӣ расонад. “Дар ин ҷода, дар низоми идоракунии хавфи бонкӣ иштироки Шурои директорон (нозирон), мақомоти иҷроиявӣ ва машваратӣ нақши аввалиндараҷаро касб менамояд. Таҳияи гурӯҳи салоҳиятдори идоракунии хавфҳои бонкӣ низ аз манфиат ҳолӣ нест, ки ба ҷамъоварӣ, коркард ва ба мақомоти олии идоракунии бонк расонидани маълумоти дахлдор оид ба хавфҳои бонкӣ равона карда шудааст” [88].

Дар сиёсати дохилии ташкилоти қарзӣ, дар масъалаи пешгирии бархӯрди манфиатҳо назорати Шурои директорон аз болои самаранокии баҳисобгирии маълумот дар бораи шахсони вобастаи он, ё ин ки иштирокчиёни асосии идоракунии корпоративӣ аз аҳаммият ҳолӣ нест. Дар ин самт, инҳо иштирокчиёни асосии идоракунии корпоративии аввалиндараҷа ба ҳисоб мераванд, аз ҷумла:

- саҳмдорони асосии ташкилот ва шахсони вобастаи он;
- инсайдерони ташкилот;
- дебеторон ва кредиторон, бо шахсоне, ки ба онҳо хидматгузори бонкӣ тавассути векселҳо ба роҳ монда шудааст.

Ҳамин тавр, бояд хотиррасон кард, ки танҳо он ташкилотҳои қарзие, ки аллакай мавқеи худро дар бозор мустаҳкам намуданд, метавонанд дар худ стандартҳои байналмилалӣ идоракунии корпоративиро ҷорӣ кунанд. Мушкилот дар ин ҷода хело зиёданд. Сониян, мушкилоти дохилии корхонавӣ, аз ҷумла, дастрасӣ ба маблағгузориҳо, паст будани таҳассуси кормандон, меъёри баланди андозҳо, маоши пастӣ коргарон ва пардохтнопазирии мизочон (то 20-30%), фоизи баланди қарзҳои пешниҳодшуда, сатҳи пастӣ рафтор ва этикаи корпоративии дохили ташкилотҳои қарзӣ.

Барои рушди муносиби идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ, таҳияи амсилаи ватании идоракунии корпоративӣ аз манфиат ҳолӣ нест. Аз ин рӯ, бо дарназардошти таҷрибаи байналмилалӣ таҳқиқи муҳити ниҳодии амсилаҳои идоракунии корпоративӣ, имконияти татбиқи он дар

кишвари мо, яъне таҳияи муҳити ниҳодии амсилаҳои идоракунии корпоративӣ пайдо мешавад.

Дар иқтисодиёти Тоҷикистон то ба имрӯз як баҳши корпоративии воқеан мавҷуд ва амалкунанда ташаккул ёфтааст. Барои аксарияти корхонаҳои ватанӣ марҳилаи «зиндамонӣ» ба охир расид, ки дар он равандҳои ба амаломадаи дигаргунсозии низоми сохтори иҷтимоию иқтисодии кишвар гузошта шуданд. Ин раванд бояд бо тағйироти боандеша ва мунтазами ниҳодӣ дар муҳити «дохилӣ» ва «берунӣ»-и корхона ҳамроҳ шавад. Дигаргунсозии ниҳодӣ маҳз самти афзалиятноки марҳалаи ҳозираи ислоҳоти иқтисодӣ ба ҳисоб меравад.

Солҳои охир масъалаҳои марбут ба идоракунии корпоративии бонкҳо аҳаммияти бештар пайдо мекунам. Идоракунии босамари корпоративӣ калиди бехатарии амалиёти бонкӣ буда, ҳамчун омили баланд бардоштани устувории нишондиҳандаҳои молиявӣ ва пардохтпазирии бонк баромад мекунад.

Қабул ва татбиқи Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон» дар таҳрири нав (28 июни соли 2011, №722), «Дар бораи суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ» дар таҳрири нав (№1250 аз 23.11.2015), «Дар бораи таърихи қарз» (26.03.2009, №492), «Дар бораи ипотека» (20.03.2008, №364), «Дар бораи хизматрасониҳои пардохтӣ ва низоми пардохт» (2016), Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи чораҳо оид ба рушди минбаъдаи ҳисоббаробарнамоиҳои ғайринақдӣ» (30.11.2018), Стратегияи рушди баҳши бонкии Тоҷикистон дар солҳои 2010-2015, Стратегияи сиёсати пулию қарзӣ ва асбобҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2016-2020 (аз 14.12.2016, №174), Нақшаи стратегияи солимгардонии Бонки миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2019 (қарори Бонки миллии Тоҷикистон аз 31 июли соли 2015, №152) барои рушди ниҳодии низоми бонкӣ ва бавучудии ниҳодҳои нав, аз қабili бюроҳои қарзӣ, агентии суғуртаи амонатҳо ва пасандозҳо, ниҳодҳои таҳқиқотии махсус, ширкатҳои машваратӣ, интернет-бонкинг мусоидат намуд.

“... Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бозори молиявиро бахши афзалиятноки рушди иқтисодиёти кишвар ҳисобида, аз тариқи қабул ва татбиқи барномаҳои кӯтоҳмуддат ва дарозмуддат онро пайваста рушд медиҳад. Аз ин ҷост, ки ба роҳ мондани ислоҳоти ниҳодӣ, таҳкимдиҳии заминаҳои қонунгузорӣ ва рушди низоми идоракунии корпоративӣ дар ҷумҳурӣ аз ҷумлаи дастгириҳои Ҳукумати кишвар дар самти рушди идоракунии корпоративӣ мебошанд” [6]. Ғайр аз ин, дар рисолаҳои илмӣ худ олимони соҳаи молиёту бонкдорӣ Е.В. Аристова, Т.Н. Зорина, В.М. Ибрагимов ин чараёнро дар шакли дигар таҳқиқ намудаанд [124], [126], [127].

Яке аз омилҳои ниҳодӣ баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративӣ, чӣ тавре дар боло қайд кардем, ин ҷорӣ намудани меъёрҳои байналҳалқӣ дар фаъолияти бонкҳои ватанӣ мебошад. Дар ин самт дастурамали «Асосҳои сиёсати макропруденсияи Бонки миллии Тоҷикистон» - таҳия ва тасдиқ (12.07.2016, №95) гардидааст, ки мақсади он истифодабарии стандартҳои Базелии назорат ва танзими пруденсиалӣ (мувофиқи созишномаи Базел-1 ва Базел-2) мебошад. Дар айни замон, стандартҳои Базел-1 ва Базел-2 дар низоми ватании бонкии Тоҷикистон, зимни гузариш ба стандартҳои байналҳалқӣ, аҳаммияти калон доранд.

Омили муҳимми ниҳодии таъмини сифати идоракунии корпоративии бонкҳо, ин риояи меъёрҳои идоракунии корпоративӣ ва талаботи идоракунии хавфҳои ташкилоти қарзӣ мебошад. Вобаста ба ин, аз нигоҳи мо, раёсати ташкилоти қарзиро зарур аст, ки назоратро аз болои таъмини меъёр ва талаботи зикршуда ҷиддӣ ба роҳ монад. “... Вобаста ба сатҳи зери назорат гирифтани риояи меъёрҳои идоракунии корпоративӣ, қонунгузор дар банди 4-уми моддаи 22-юми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ», дар баробари дигар ваколатҳо, таъмини риояи меъёрҳои идоракунии корпоративӣ ва талаботи идоракунии хавфҳои ташкилоти қарзиро яке аз ваколатҳои асосии Раёсати ташкилоти қарзӣ муқаррар кардааст” [2]. Дар

сурате ки сифати идоракунии корпоративӣ таъмин нагардад, пас раёсатро зарур аст, то дигар фишангҳои таъсиррасониро истифода намояд.

Махсусан, бояд қайд кард, ки Бонки миллии Тоҷикистон бо мақсади рушд ва танзими муносибатҳои идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ як силсила ҳуҷҷатҳоро таҳия ва тасдиқ намуд, аз ҷумла: «Роҳнамо оид ба принципҳои идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ» (19.10.2021, №169), роҳнамо «Дар бораи восита ва усулҳои идоракунии хавфи қарзӣ дар ташкилотҳои қарзӣ» (19.10.2021, №170), «Принципҳои идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ ва дигар муассисаҳои молиявӣ қарзие, ки ба онҳо Бонки миллии Тоҷикистон иҷозатнома медиҳад» (25.02.2005, №69), инчунин, лоиҳаи «Стандартҳои миллии идоракунии корпоративии Тоҷикистон», «Кодекси идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ». Ин ҳуҷҷатҳо, бешубҳа, ба ташаккул ва рушди идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратии кишвар мусоидат мекунанд.

Сифати низоми идоракунии корпоративии бонкҳо ба ҷараёнҳои рушди бозор вобаста буда, дар қабули қарорҳои муносиб, вобаста ба стратегияҳои рушди ояндаи бонк, ифода меёбад.

Идоракунии корпоративӣ ба таъмини мувозинати манфиатҳои иштирокчиёни муносибатҳои корпоративӣ нигаронида шудааст. Сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо зерин таъсири маҷмуи қоидаҳои расмӣ ниҳодӣ (санадҳои қонунгузорӣ, ҳуҷҷатҳои дохилӣ, шартномаҳои тижоратӣ) ва меъёрҳои ғайрирасмӣ ташаккул меёбад.

Омилҳои ниҳодие, ки сифати идоракунии корпоративиро дар бонкҳо таъмин менамояд, муҳити низомноки ниҳодӣ, пуррагӣ ва ҷандирии танзими ҳуқуқи манфиатҳои иштирокчиёни муносибатҳои корпоративӣ ва рафти ҳуҷҷатгузории фаъолияти идоракунии корпоративӣ маҳсуб меёбанд.

Қонунгузории соҳаи бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти дигаргуншавии шароит ва пеш омадани зарурати воқеӣ пешниҳоди дархостҳои асосноки субъектҳои низоми бонкиро ҷиҳати тақмили низоми идоракунӣ, аз ҷумла идоракунии корпоративӣ эътироф ва қобили қабул

медонад. Ин муқаррарот дар банди 3-юми моддаи 26-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» бо мазмуни зерин оварда шудааст: “Шахс ва ё гурӯҳи шахсоне, ки дар ташкилоти қарзӣ дорои ҳиссаи иштироки афзалиятнок мебошанд, вазифадоранд, то ҷиҳати тағйироти кулӣ дар фаъолият, сохтори корпоративӣ ё идоракунии ташкилоти қарзӣ нақша ё пешниҳодҳои асоснокро коркард ва манзур намоянд” [2].

Идоракунии корпоративӣ, аз тариқи ҳалли мушкилоти ташкилоти қарзӣ, самти муҳимми фаъолияти он махсуб меёбад. Ба ақидаи мо, дар баробари васеъ ва мураккаб гардидани фаъолияти ташкилоти қарзӣ, дар низоми идоракунии он мавқеи идоракунии корпоративӣ бояд устувор гардонида шавад. Аз ин рӯ, зарур мешуморем, ки чораҳои татбиқи идоракунии корпоративӣ тибқи меъёрҳои байналмилалӣ ба роҳ монда шуда, сатҳи сифати он баланд бардошта шавад. Чунин мавқеи пешбурди фаъолияти идоракунии корпоративии бонкҳои тиҷоратӣ дар низоми санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон оварда шудааст. Масалан, дар банди 1-уми моддаи 28-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» қайд мешавад, ки ташкилотҳои қарзӣ фаъолияти худро устуворона ва оқилона, мутобиқи талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ», меъёрҳои байналмилалӣ идоракунии корпоративӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва иҷозатномаҳои Бонки миллии Тоҷикистон амалӣ менамоянд [2]. Вобаста ба ин, агар амалкарди низоми идоракунии корпоративӣ тибқи меъёрҳои зикршуда ба роҳ монда шавад, он гоҳ, дар роҳандозии он мушкилоте пайдо намегардад. Гоҳе дар амалияи фаъолияти бонкҳои тиҷоратӣ меъёрҳои болозикр риоя намегарданд, аз ин рӯ, самарани идоракунии корпоративӣ коҳиш меёбад. Ҳамчунин, роҷеъ ба мушкилоти татбиқи идоракунии корпоративӣ, иқтисодчии ватанӣ Шералӣ Кабир қайд менамояд: “... яке аз мушкилоти асосии татбиқи идоракунии корпоративӣ дар иқтисодиёт таназзули тулонии низоми идоракунӣ дар соҳаҳои муҳим мебошад” [97].

Бояд қайд кард, ки барои афзоиши сифати идоракунии корпоративии ташкилотҳои қарзии ҷумҳурии мусоидаткунанда ин истифодаи фишангҳои босамари таъсиррасон аз ҷониби мақомоти ваколатдори давлатӣ - Бонки миллии Тоҷикистон мебошад. Нақши назаррасро дар таъмини рушди дарозмуддат ва муваффақи идоракунии корпоративии ташкилотҳои қарзӣ аз тариқи заминаҳои ниҳодӣ мақомоти ваколатдори давлатӣ иҷро менамояд.

Пеш аз он ки ба ҳалли мушкилоти конкретии тақмили идоракунии корпоративӣ пардохта шавад, зарур аст, ки алоқамандии унсурҳои ниҳодии фаъолияти иштирокчиёни муносибатҳои корпоративӣ муайян карда шавад. Баланд бардоштани сифати идоракунии корпоративии бонкҳо, бе баланд бардоштани масъулияти саҳомон ҷиҳати натиҷанокии фаъолият ғайримкон мебошад. Азбаски иштирокчиёни асосии низоми идоракунии корпоративии бонкҳо саҳомон ва менечерҳо мебошанд, хусусияти муносибатҳои байни Шурои директорон ва менечмент пешакӣ бояд муайян карда шавад.

Барои баланд бардоштани таъсири мусбии омилҳои ниҳодӣ ба пешрафти идоракунии корпоративӣ зарур мешуморем, то меъёрҳои идоракунии мазкур унсурҳои низоми пешқадами кишварҳои гуногунро дар бар гиранд.

Сарфи назар аз умумияти равишҳои асосӣ (ҳимояи ҳуқуқи моликияти хусусӣ, чудо кардани моликият аз идоракунӣ, масъулияти роҳбарон, зарурати намояндагӣ кардани манфиатҳои саҳмдорон), дар байни кишварҳои пешрафтаи иқтисоди бозорӣ дар вожаи ниҳодӣ нақши ҳар як мақомоти идоракунии ширкатро мефаҳманд, ки онҳо бо фаъолияти идоракунии босамари худ дар баланд бардоштани сифати чорабиниҳои идоракунӣ нақши калидӣ доранд.

Таҳлили тақсимои салоҳиятҳо дар байни мақомоти роҳбарикунанда, ки санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ тавсия кардаанд, имкон намедихад, то барои баҳодихии самараноки низоми идоракунии корпоративии бонк ҳулосаи ниҳой бароварда шавад. Аз ин рӯ, зарурати ба пуррагӣ таҳлилу баҳодихӣ намудани муқаррароти асосҳои ниҳодии соҳаи бонкӣ, алаҳхусус меъёрҳои қонунгузори фаъолияти идоракунии корпоративӣ, пеш меояд.

Санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии қабулшуда дар самти идоракунии корпоративии бонкҳои тиҷоратӣ ва сохторҳои татбиқкунандаи идоракунии корпоративӣ бояд ҳама ҳолатҳо ва дигаргуниҳои ба ҷаъолияти идоракунии бонк марбутаро дар назар дошта бошанд. Ҳамчунин, ҷаъолияти сохторҳои идоракунанда на танҳо ба қабули қарорҳои идоракунӣ маҳдуд карда шавад, инчунин, барои ҳалли мушкилоти дар ҷараёни татбиқи асосҳои ниҳодӣ пайдошуда истодагарӣ намояд. Перомунӣ номукаммалии санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқии идоракунии корпоративӣ И.Н. Шобудинов чунин қайд менамояд: "...ноустувории заминаҳои меъёрию ҳуқуқии соҳа ҷиҳати бунёди низомӣ босамари идоракунии корпоративии низомӣ бонкӣ монеа эҷод менамояд". Вобаста ба ин, вай тақмили асосҳои ниҳодии идоракунии корпоративиро ҷонибдорӣ мекунад [120].

Асосҳои ниҳодӣ набояд муқаррарот ва принципҳоро дар назар дошта бошанд, ки идоракунии беасоси корпоративии бонкҳоро пешбинӣ намоянд. Вобаста ба ин, зарурати танзими муносибатҳои корпоративӣ пеш меояд. Ба ақидаи П.В. Степанов, "Муносибатҳои корпоративӣ дар асоси принципҳои зерин танзим карда мешаванд:

- 1) демократияи дохилии корпоративӣ;
- 2) ҳифзи ҳуқуқҳои ақаллияти иштирокчиён;
- 3) тобеияти манфиатҳои шахсии иштирокчиён ба манфиатҳои корпоративӣ;
- 4) узвияти ихтиёрӣ;
- 5) пешбурди ҷамъиятии қорҳои ташкилоти корпоративӣ;
- 6) маҳдуд кардани даҳолати иштирокчиён ба ҷаъолияти қорӣ" [73].

Бо дарназардошти нуктаҳои зикршуда, қайд менамоем, ки Бонки миллии Тоҷикистон метавонад ҳамчун танзимгари ҷаъолияти бонкии кишвар, дар баробари вазифаҳо ва ҳадафҳои идоракунии корпоративии бонкӣ, принципҳои босамари идоракунии корпоративиро дар ҳуҷҷатҳои татбиқи қорабиниҳои идоракунӣ ворид намояд [27].

Ҳамин тавр, натиҷаи таҳқиқи асосҳои ниҳодии идоракунии корпоративии бонкҳо нишон дод, ки дар қонунгузории соҳаи бонкии кишвар баъзе аз мушкилоти вобаста ба танзими ҳукукии фаъолияти идоракунӣ ҷой доранд, ки ҳолати мазкур метавонад ба сатҳу сифати идоракунӣ таъсири манфӣ расонад. Ба сифати яке аз ин мушкилот ҷой надоштани меъёрҳои калидии пешбурди фаъолияти идоракунии бонкӣ, яъне пешбинӣ нагардидани принципҳои идоракунии корпоративии бонкҳоро қайд намудан бамаврид аст.

Барои идоракунии корпоративии бонкҳои тичоратӣ на танҳо заминаҳои номукаммали қонунгузорӣ, инчунин, баъзе аз фаъолиятҳои ғайриқаноатбахши низоми молиявӣю иқтисодӣ низ таъсири манфӣ мерасонанд. Оид ба ин масъала иқтисодчии ватанӣ И.Н. Шобудинов чунин мавқеи илмиро тарафдорӣ менамояд: "... набудани бозори пулии босамар ва воқеан амалкунанда, сатҳи пасти сармоякунонии низоми бонкӣ ва пуликунонӣ (монетизатсия), шароити номусоиди қарздиҳии дарозмуддати соҳаҳои иқтисоди миллӣ ва хавфи баланди қарздиҳии бахши воқеии иқтисодиёт ба сатҳи идоракунии корпоративии бахши бонкии кишвар таъсири манфӣ мерасонанд" [120].

Аз омӯзиши маводи илмӣ ва санадҳои меъёрии ҳукукии дастрасшуда оид ба асосҳои ниҳодии идоракунии корпоративии бонкҳо ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки омилҳои ниҳодии дар поён овардашуда то андозае барои таъмини сифати идоракунии корпоративии бонкҳо мусоидаткунанда мебошанд:

Дар идоракунии корпоративӣ ин омилҳои ниҳодӣ ба рушди корпоративӣ, ба рушди ташкилоти қарзӣ, дар маҷмӯъ, ба назорат бурдан аз болои фаъолияти ташкилот, даромад ва ғоида, раддабандӣ ва мақоми ташкилот дар бозори дохилӣ ва берунӣ таъсири назаррас мерасонанд;

➤ Ба чунин омилҳо шумораи зиёди ҷанбаҳои ниҳодии ҳам берунӣ ва ҳам дохилӣ метавонанд дохил шаванд, аз ҷумла: давлат ва қонунгузорӣ, кодекси корпоративии ташкилоти қарзӣ, стратегияи рушди ташкилот, ҷалб

намудани маблағгузориҳо, тақсимои дурусти фоида, рақобат дар бозор, идоракунии дохили ташкилот, ҳисоботи дуруст, ифшои маълумот ва ғ.;

➤ Ба инобат гирифтани омилҳои ниҳодии рушди самараноки идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ дар ҳама ширкатҳои саҳомӣ, аз ҷумла, банкҳои саҳомӣ, аҳамияти аввалиндарачаро касб менамояд. Дар сурати ба назар нагирифтани яке аз омилҳои дар боло қайдшуда, дар фаъолияти иқтисодии ташкилоти қарзӣ, дар идоракунии корпоративӣ нуқсонҳои назаррас метавонанд пайдо шаванд;

➤ Ҳифзи моликияти хусусӣ, ҳифзи моликияти саҳомон, ҳифзи иштирокчиёни ташкилоти қарзӣ, ҷорӣ намудани стандартҳои байналмилалии ҳисобот, ҳифзи ҳуқуқҳои саҳмдорон, ҷорӣ намудани низоми ҳавасмандкуниҳо ва ниҳоят, дастгирии давлатии рушди банкҳои саҳомӣ дар кишвар аз вазифаҳои аввалиндарача ба ҳисоб мераванд;

➤ Рушди устувори фаъолияти идоракунии банк, тақмили қонунгузори соҳаи банкӣ, дарёфти имконияту шароити ҳалли баҳсҳо ва аз байн бурдани монеаҳои маъмурӣ;

➤ Рушди сармояи зеҳнӣ дар низоми идоракунии корпоративии банкҳо, то ҳадде ки барои ҳалли мушкилоти ниҳодӣ мусоидаткунанда бошад.

3.3. Роҳандозии таҷрибаи байналмилалии тақмили идоракунии корпоративӣ дар банкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Дар толи 10-15 соли охир собит гардид, ки идоракунии дурусти корпоративӣ ва дар амал дуруст истифода намудани он барои ниҳодҳои молиявӣ имкон медиҳад, то сатҳи идораи хавфҳоро таъмин намуда, банкҳоро аз ҳар гуна зарарҳои эҳтимоли эмин нигоҳ дорад. Албатта, мусаллам аст, ки таҷрибаи муваффақи ин масъала низ барои Тоҷикистон дар соҳаҳои марбута муҳим ва зарурӣ мебошад. Иловазан, идоракунии корпоративии ширкат хавфҳоро барои соҳибони он, ки аз ҷудошавии идоракунӣ аз моликият бармеоянд, ба таври назаррас коҳиш дода, афзоиши сармояро таъмин

менамояд. Тибқи таҳқиқоти ширкати McKinsey маълум мегардад, ки “... сармоягузoron омодаанд барои ширкатҳое, ки идоракунии корпоративии аз ҷиҳати касбӣ қавӣ доранд, 20-40% мукофоти сармоягузориро пардохт кунанд ва маҳз дар чунин ширкатҳо сармояи хориҷӣ, пеш аз ҳама, зиёдтар ҷалб мегардад” [100].

Қобили зикр аст, ки “... идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо ва дигар ширкатҳои саҳомӣ дар хориҷа, аз рӯйи принципҳои идоракунии корпоративӣ, ки аз ҷониби ОЭСР қабул гардидааст ва Кумитаи Базел оид ба назорати бонкӣ эътироф намудааст, асосан ба роҳ монда мешавад” [47]. Тибқи ин ҳуҷҷат, “... нисбат ба бонкҳо принципҳои идоракунии корпоративӣ, ки аз ҷониби Созмони ҳамкории иқтисодӣ ва рушд (ОЭСР) таҳия шудаанд, муайян карда шудаанд» [34]. Идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои бонкӣ ин идоракунии фаъолияти онҳо ба ҳисоб рафта, аз ҷониби Шурои директорон ва менечерони олий амалӣ карда мешавад ва мутобиқи он, бонкҳо:

- мақсадҳои тижоратии худро муайян мекунанд, аз ҷумла, арзиш барои соҳибони бонкҳоро эҷод мекунанд;
- амалиёти ҳаррӯзаи молиявии худро анҷом медиҳанд;
- дар фаъолияти худ мавқеи ҷонибҳои манфиатдорро (кормандон, муштариён, ҷомеа, мақомоти танзим ва давлат) ба назар мегиранд;
- амалҳои корпоративиро мутобиқи қоидаҳои таъмини эътимоднокии фаъолияти бонкӣ ва талаботи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ анҷом медиҳанд;
- манфиатҳои амонатгузoronро ҳифз мекунанд” [35].

Масалан, “баррасии идоракунии корпоративии бонкҳои Британияи Кабир самтҳои асосии рушди таҷрибаҳои идоракунии корпоративиро дар бонкҳо мураттаб карда, рӯйхати 39 масъаларо пешниҳод мекунад, ки такмили идоракунии корпоративиро дар бонкҳо тақозо мекунанд. Кодекси идоракунии корпоративӣ барои бонкҳои тижоратии Гурҷистон бошад, маҷмуи тавсияҳо оид ба ҳафт самти рушди идоракунии корпоративиро дар бар мегирад, аз ҷумла: ҳуқуқҳои саҳомон; мақомоти маъмурӣ (шурои нозирон, шуро, шурои мушоҳида); котиби корпоративии ширкат; назорати

дохилӣ ва идоракунии хавфҳо; ошкоркунӣ ва шаффофият; баҳодихӣ ва музди меҳнати аъзои шурои нозирон; бархӯрди манфиатҳо ва ғ.” [102].

Ҳамчунин, Италия ба нақши марказии мақомоти роҳбарикунандаи бонк дар муайян кардани механизмҳои идоракунии корпоративӣ ишора мекунад, ки ноил шудан ба ҳадафҳои дар стратегия гузошташударо таъмин мекунад. Дар робита ба ин, “... Бонки Италия дар кодекси худ мувофиқати механизмҳои идоракунии ташкилӣ ва корпоративиро баррасӣ мекунад. Дар Низомнома, инчунин, принсипҳои ташаққули идоракунии самарабахш, ки барои инъикос дар Оинномаи бонкҳо мувофиқи моддаи 56 қонун «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» заруранд, оварда шудаанд” [102].

Ҳамин тавр, идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо дар аксари кишварҳои олам ба роҳ монда шудааст, ки ба андешаи мо, он ҳатман чунин қоидаҳоро дар бар мегирад:

1. Масъулият ва таъмини самаранокии Шурои директорон, инчунин, таъсиси кумитаҳо дар назди раёсат;

2. Масъалаҳои вобаста ба фаъолияти маҷлиси умумии саҳмдорон – тайёрӣ, баргузориҳои маҷлис, ҳуқуқҳои саҳмдорон;

3. Шаффофият ва ифшои маълумот аз ҷониби ширкатҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла, маълумот дар бораи аз нав ташкилдихии ширкат (муттаҳидшавӣ ва ҳамроҳшавӣ ва ғ.).

“Бо ташкили низоми муассири идоракунии корпоративӣ, бонкҳо, ғайр аз масъалаҳои ба ҷамъиятҳои саҳомӣ хос, ки дар баҳши воқеии иқтисодиёт машғуланд, ба ҳалли бисёр масъалаҳои мушаххас дучор мешаванд. Аввалан, муносибати бунёдии байни моликон ва менеҷерҳо дар тичорати бонкӣ нисбат ба саноат ё тичорат хеле мураккабтар аст. Асоси ин тақсимои нобаробари иттилоот миёни иштирокчиёни гуногуни муносибатҳои бозорӣ, бо сабаби танзими қатъии мақомоти назорат, саҳми зиёди сармояи давлатӣ дар низомҳои бонкии бисёр кишварҳо ва ниҳоди сирри бонкӣ ба ҳисоб меравад” [49]. «Дувум, барои иҷрои вазифаи миёнаравии молиявӣ бонкҳо нисбат ба ширкатҳои ғайримолиявӣ ҳиссаи нисбатан ками маблағҳои худро дар

ухдадориҳо талаб мекунад. Тамоюли тиҷорати бонкӣ ба таваккал, бо мавҷудияти суғуртаи ҳатмии пасандозҳо дар аксари кишварҳо, мураккаб мегардад” [80].

«Мушкилоти дигар ба он вобаста аст, ки идоракунии таваккал дар фаъолияти бонкӣ ба ҷойи аввал меистад: он ба унсури муҳимми низоми назорати дохилӣ дар бонкҳо табдил меёбад. Тавре маълум аст, Кумитаи Базел оид ба назорати бонкӣ 12 категорияи хавфи бонкиро муайян мекунад: системавӣ, стратегӣ, қарзӣ, давлатӣ, бозорӣ, мизони фоизӣ, хавфи пардохтпазирӣ, асбӯрӣ, амалиётӣ, ҳуқуқӣ, эътиборӣ, хавфи риоявӣ” [49]. Идоракунии пасти хавфҳо дар афзоиши мутамаркази онҳо ба як қарзгир, қарздиҳии аз ҳад зиёд ба шахсони фаръӣ ва шахсони алоқаманд, сиёсати кӯтоҳандешонаи қарздиҳӣ, назорати нокифоя аз болои фаъолияти кормандони асосӣ ва ғайра зоҳир мешавад. Ғайр аз ин, дар сарчашмаҳои дигар ба монанди адабиёти [129], [131] ин масъаларо дидан мумкин аст.

Ин падидаҳо дар ҳама кишварҳо, аз ҷумла дар кишварҳои пешрафта низ ба назар мерасанд: масалан, бухронҳои бонкӣ дар Иёлоти Муттаҳида (миёнаҳои солҳои 80-ум) ва Чопон (1990-ум), ки дар натиҷаи сиёсати ғайриқаноатбахши қарздиҳӣ, инчунин, пошхӯрии Barings Bank (1995) дар Британияи Кабир ба вучуд омадаанд. “Онҳо инчунин барои кишварҳои дар ҳоли рушд ва давраи гузариш ҳам хоссанд. Масалан, дар нимаи дуюми солҳои 90-ум дар Мексика 20% қарзҳои бонкӣ ба шахсони фаръӣ ва шахсони алоқаманд бо мизони зиёда аз чаҳор банди фоизӣ нисбат ба мизонҳои бозорӣ дода шуда буданд ва нисбат ба боқимондаи қарзҳо, аз се як ҳиссаи эҳтимоли пардохт накардани қарзҳо зиёд буд” [102].

Ба андешаи мо, сохтор ва фаъолияти бонкӣ хело мураккаб буда, асосан, бо пардохтҳо ва маблағҳо, қарзу кредитҳо алоқаманд буданашон идоракунии корпоративиро мураккабтар мегардонад. Илова бар ин, бонкҳо доимо бо хавфҳо ва таваккал сару кордоранд, ки дар ҷорӣ намудани идоракунии корпоративӣ диққати ҷиддиро аз ҷониби Шурои директорон тақозо доранд.

Таваччуҳи хоссае, ки дар даҳсолаи охир ба масъалаи идоракунии корпоративӣ дар ҳамаи кишварҳои пешрафта зоҳир шудааст, бо чунин падидаҳо, ки имрӯз хоси иқтисоди ҷаҳонӣ мебошанд, ба монанди афзоиши нақши баҳши хусусӣ, тағйирот дар сохтори саҳмияҳо, равандҳои ҷаҳонишавӣ ва шароитҳои нави бо онҳо алоқаманди рақобат шарҳ дода мешавад.

Афзоиши таваччуҳ ба идоракунии корпоративӣ аз ҷониби ҳам таҳқиқотчиён ва ҳам қонунгузoron дар кишварҳои мухталиф, дар даҳсолаҳои охир, аввалан, бо ғурубариҳо ва тақвияти нақши сармоягузoronи ниҳодӣ ва сипас, бо бӯҳрони ҷаҳонии молиявӣ ва мушкилоти корпоративӣ дар бозорҳои рушдбанда ба вучуд омадааст. Ҳамзамон, дар шароити нав камбудии муайяне пайдо шудаанд, ки дар низоми идоракунии корпоративӣ ҷамъ омадаанд ва дар баъзе мавридҳо аз рӯйи бесамарӣ, ки на танҳо дар кишварҳои рӯ ба тараққӣ дар давраи бӯҳрони молиявӣ, балки дар кишварҳои пешрафта, дар ҷанҷолҳои корпоративӣ оид ба сӯистиқодаи идоракунӣ, ки ҷаҳонро ба ҳайрат оварданд, низ ошкор гардиданд. Ҳамаи ин масъалаи такмил додани низоми идоракунии корпоративиро, ки мақсади он ба шароити нав мутобиқ шудан аст, ба миён гузошт.

«Дар гузориши солони (барои соли 2003) иқтисодии Президенти Иёлоти Муттаҳида ба Конгресс, ки баҳши махсусро ба мушкилоти идоракунии корпоративӣ ва сиёсати давлатӣ ва такмил додани он равона кардааст, идоракунии корпоративӣ ҳамчун низоми назорат ва мувозинат фаҳмида мешавад, ки қарорҳои менеҷеронро муайян мекунад ва ба стратегия, амалиёт ва натиҷаҳои фаъолияти корпоратсияҳо, инчунин, қобилияти иштирокчиёни беруна, аз ҷумла сармоягузoron, сифати идоракуниро назорат карда, ба қарорҳои он таъсир мерасонад» [51]. Ин низом мавҷудияти низомҳо ва расмиёти шаффоф оид ба иттилоот, қабули қарорҳо, муайян кардани музди меҳнати роҳбарон ва ҷораҳои дигари таъсиррасонӣ ба рафтори роҳбарон, ки боиси кам шудани хароҷоти ҷудо кардани моликият аз назорат ё хароҷоти агентӣ мешаванд, пешбинӣ мекунад.

Бухрони ҷаҳонии молиявӣ иқтисодӣ, ки соли 2007 дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико оғоз шуд, ба бузургтарин иқтисодҳои ҷаҳон зарбаи шадид зада, боиси бад шудани нишондиҳандаҳои асосии иқтисодӣ, пеш аз ҳама, дар ИМА, аксари кишварҳои Аврупо, Ҷопон ва Россия гардид. Дар ибтидои соли 2008 бухрон хусусияти умумичаҳонӣ гирифта, тадриҷан бо камшавии васеи ҳаҷми истеҳсол, кам шудани талабот ва нархи ашёи хом, афзоиши бекорӣ ифода меёфт. Иқтибосҳо дар бозорҳои фондӣ якбора коҳиш ёфта, имкони ба даст овардани сармоя ҳангоми ҷойгиркунии коғазҳои киматноки ширкатҳо ба таври назаррас коҳиш ёфт.

Шарҳи иқтисодии СҲИР, ки моҳи ноябри соли 2008 нашр шуд, таъкид дошт, ки "...иқтисодиёти пешрафтаи ҷаҳон ба таназзул хоҳад ворид шуд" [51]. Оҷонсии байналмилалӣи рейтингии Fitch Ratings ба хулосае омад, ки "...таназзули пас аз Ҷанги дуҷуми ҷаҳонӣ шадидтарин хоҳад буд ва бинобар шиддат гирифтани раванди ҷаҳонишавӣ, кишварҳои пешрафта бори аввал ба он пай дар пай ворид мешаванд" [53].

Шиддатнокии мушкилот боиси даҳлати бесобиқаи танзимгарон аз рӯйи миқёс ва суръат дар аксари кишварҳо гардид. Ба бонкҳо ва ширкатҳо қарзҳои бевосита дода шудаанд. Тақвияти давлат ҳам дар шакли ба сифати саҳмдор ё молик ба ширкатҳои асосӣ дохил шудани он ва ҳам дар шакли ташаққули зиёдагии дороиҳои иқтисодӣ дар дасти давлат сурат гирифт. Дар марҳилаҳои аввали бухрон ҳам кам кардани фоизҳо ва ҳам ба иқтисодиёт ба таври илова ворид шудани пардохтпазирӣ тавассути тамоми механизмҳои пулиро қарзӣ истифода бурда мешуд. Дар марҳилаи минбаъдаи ҷораҳои зиддибухронӣ, вақте ки фоизҳо ба сатҳи пасттар фаромаданд, сиёсати ворид кардани миқдори зиёди захираҳои молиявӣ ба иқтисодиёт фишанги асосии танзимгарон гардид. Ҳамчун стратегияи зиддибухронӣ, ҳама кишварҳо бояд ба ширкатҳои дар мушкил дучоршударо кумаки молиявӣ расонда, барои барқарор кардани ҳолати муқаррарии қори онҳо мусоидат кунанд.

Дар ИМА ҳукумат ҳавасмандгардонии фискалӣ ва сиёсати ҳавасмандкунии пулиро қарзиро ҷорӣ кард. Аз сентябри соли 2007 Низоми

Федералии Захира меъёри бозтамвилро борҳо коҳиш дод, ки дар охири соли 2008 он ҳамагӣ 2%-ро ташкил кард. Бо мақсади ба эътидол овардани бозори ипотека меъёри захиравӣ барои ширкатҳои бузурги амволи ғайриманқул низ коҳиш дода шуд. «Ҳамзамон, субсидиякунонии талаботи хусусӣ амалӣ шуд: 100 миллиард доллар аз бастаи субсидияҳои иқтисодӣ ба баланд бардоштани даромади синфи миёна ва тахминан 70 миллиард доллар барои кумак ба тиҷорати миёна ва хурд равона карда шуд» [70].

“Моҳи октябри соли 2008 Конгресси ИМА нақшаи вазири молияи ИМА Г. Полсонро (Emergency Economic Stabilization Act of 2008) оид ба харидани дороиҳои мушкилдошта аз бонкҳои бузург ва дигар муассисаҳои молиявӣ чундо намудани 700 миллиард доллар қабул кард. Баъдтар, НФЗ эълон кард, ки ният дорад ба низоми бонкии ИМА 800 миллиард доллари иловагӣ ворид кунад, то қарздиҳии чаканаи истеъмолиро ҳавасманд кунад” [54].

«Моҳи сентябри соли 2008, дар баробари воситаҳои маъмулии макроиқтисодии танзими давлатӣ, ҳукумати ИМА маҷбур шуд, ки воқеан ду ширкати бузургтарини ипотека - Фанни Мэй ва Фредди Макро, ки нисфи тамоми қарзи ипотека дар кишвар ба ҳиссаи онҳо рост меомад, милли кунонад. Аз панҷ бонки пешбари сармоягузорӣ сетошон муфлис шуданд, аз ҷумла бузургтарини онҳо - Lehman Brothers низ. Қариб ҳамаи кишварҳои ҷаҳон дар ин ё он шакл дар шароити буҳрон бар ивази шаффофияти низоми идоракунии корпоративӣ ва риояи меъёру стандартҳои саҳтгиртар, ба ворид кардани маблағҳои буҷетӣ ба иқтисодиёт ва алоҳида ба ширкатҳо даст заданд. “Дар маҷмӯъ, ба ҳисоби коршиносон, ҳаҷми кумаки молии давлат дар ҷаҳон 2 триллион долларро ташкил дод, ки 3% маҷмуи маҳсулоти дохилии ҷаҳонро ташкил медиҳад” [51].

Ҳамин тариқ, солҳои 2007-2010 низоми молиявии ҷаҳонӣ дар таърихи худ бузургтарин талафот дид. Дар ин муддат бонкҳо дар Аврупо ва ИМА беш аз 1 триллион доллар “қарзҳои бад” ва “дориҳои захролуд”-ро аз байн бурданд. “Тибқи пешгӯиҳои ФБА, талафоти умумӣ то 2,8 триллион доллар

афзоиш ёфт, ки $\frac{2}{3}$ ҳиссаи он ба ҳиссаи қарзҳои додашуда рост меояд ва боқимонда - ба тавсифи коғазҳои қиматнок» [130].

Бухрони ҷаҳонӣ заъфҳои ҷиддии ниҳодҳои иқтисодиро, ки дар даҳсолаҳои охир ба вуҷуд омадаанд, ошкор кард. Коршиносон бар ин назаранд, ки яке аз сабабҳои аслии муфлисшавии ширкатҳои бузург дар идоракунии нодурусти корпоративӣ буд. Оқибати он пастшавии нисбии самаранокии корпоратсияҳо ва ҷамъшавии хавфҳо дар фаъолияти калонтарин ШТМ (фонди захирави ширкатҳои трансмилли молиявӣ) буд. Бухрон нишон дод, ки “ҳангоми қабули қарорҳо директорон ва менеҷерҳо бояд, пеш аз ҳама, манфиатҳои ширкатро ба инобат гиранд ва хатари саҳмдоронро ба ҳадди ақал расонанд. Ҳамаи ин васеъшавӣ ва амиқ гардондани танзими низоми идоракунии корпоративиро талаб мекунад” [131].

Таваҷҷуҳ ба гузаронидани ислоҳоти идоракунии корпоративӣ ҳамчун воситаи рафъи бухрони молиявӣ дар Санади Билл дар бораи ҳуқуқи саҳмдорон, ки соли 2009 аз ҷониби Сенати ИМА қабул шуда буд, дода шудааст, ки дар он гуфта мешавад: “яке аз сабабҳои асосии бухрони молиявӣ ва иқтисодӣ, ин нокомии ҳамаҷонибаи идоракунии корпоративӣ ба ҳисоб меравад» [50]. Ҳуҷҷат на танҳо талабот оид ба гузаронидани санҷиши фаъолияти корпоратсия, пурзӯр намудани масъулият, додани мукофотпулӣ ба роҳбарон, ҳамчунин, барои ба саҳмдорон додани ваколатҳои васеъ оид ба таъин ва интихоби роҳбарони ҷамъиятҳои саҳомӣ, ки бояд таҳлил ва пешгӯии амиқтари хавфҳоро анҷом диҳанд, афзалиятҳои ҳадафҳои дарозмуддат барои ширкат ва саҳмдорони онро ҷудо намоянд, дар бар мегирад.

Дар ин муддат аз ҷониби ҳукуматдорон оид ба бартараф намудани оқибатҳои бухрон як қатор санадҳои дигар қабул карда шуданд. «Аз ҷумла, Конгресси ИМА тартиби ҳатмии овоздиҳиро дар бораи подошпулӣ ба менеҷерҳои баландпоя, ҷудо кардани вазифаҳои раиси Шурои директорон ва директори иҷроия ва таъсиси кумитаи таваккал дар назди Шурои директорон ҷорӣ кард» [81]. Соли 2009 Комиссияи коғазҳои қиматноки ИМА қоидаҳоро

кабул кард, ки тибқи он сахмиядорони асосӣ ҳуқуқ доранд номзадҳоро барои интиҳоб ба Шурои директорон таъин кунанд. «...Инчунин, қонуне қабул гардид, ки ба Комиссияи коғазҳои қиматнок иҷозат меод мустақилияти кумитаи мукофотпулиро назорат кунад» [83].

Лекин, ба ақидаи мутахассисони соҳа, дар давраи бӯҳрони молиявӣ ва умуман, пеш аз он, бисёре аз ин принсипу қоидаҳо то охир риоя карда нашуданд, ки боиси талафоти аксари бонкҳо ва барҳамхӯрии онҳо гардиданд. “Аломатҳои асосии корношоям омадани идоракунии корпоративӣ дар шароитҳои бӯҳрони молиявӣ аллакай дар охири қарни гузашта ва аввали асри ХХІ зӯҳур ёфтанд” [82]. Аввалан, бисёре аз корпоратсияҳо дигар қодир набуданд, ки аз сармояи саҳомии афзояндаи худ дар ҳаҷми пештараашон ғоидаи дарозмуддат ба даст оранд. Иқтидори бозорҳои тижорати конгломератҳои трансмиллӣ маҳдуд шуда, онҳо маҷбур буданд ҳамзамон, тижорати ҳудро гуногун кунанд ва бозорҳои навро ҷустуҷӯ намоянд. Сониян, низоми идоракунии корпоративӣ акнун қодир набуд, ки сатҳи хавфҳо, ки аксари муассисаҳои молиявӣ бо он сару кор доштанд, маҳдуд созад.

Низоми идоракунии хавфҳо на танҳо аз сабаби истифодаи амсилаҳои риёзии нодуруст ё номуносиб, инчунин, аз сабаби номукаммалии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои калон ноком шуд: дар шумораи зиёди ҳолатҳо маълумот дар бораи сатҳи хавфҳо на танҳо то Шурои директорон, инчунин, то ба сатҳи роҳбарияти олӣ намерасид. Ба андешаи В.Л. Кузнетсова, “... ба ин Шуроҳои директорон гунаҳкоранд, онҳо натавонистанд низоми мусоиди идораи хавфҳо дар доираи бонки худ ташаккул диҳанд, Шурои директорон стратегияи рушди ташкилоти қарзиро дастгирӣ мекард, аммо, ҳамзамон, низоми назорати амаликунонии ин стратегияро дар воқеият татбиқ намекард” [130].

Дигар сабаби бӯҳрони иқтисодӣ, ба ақидаи олимон, ин норасоӣ ва камбудии дар соҳаи баҳисобгирии муҳосиботӣ ва талаботи танзимгарон ба ҳисоб меравад. Яъне, нодуруст нишон додани нишондодҳои муҳосиботӣ дар истеҳсоли молу маҳсулот, ки бисёре аз бонку ширкатҳо ба бӯҳрон

гирифтор кард. Яке аз сабабҳои дигар, ин мавҷуд набудани алоқаи мутақобила миёни ҳавасмандгардонии коргарон ва устувории молиявии дарозмуддати ташкилоти молиявӣ, стратегияи он ва дараҷаи хавфе, ки ташкилот дар ҷараёни фаъолияти худ ба дӯш дорад, мебошад.

Таҳлили маводи омӯхташуда имкон дод, ки оид ба масъалаи бӯҳрони молиявӣ ва талафоти бонкҳо чунин хулоса баровард:

1. Баъзе аз бонкҳои бузург, ки ҳангоми бӯҳрон бо талафоти чунин воситаи молиявӣ, ба монанди облигатсияҳо рӯ ба рӯ шудаанд, қарор бароварданд, ки аксарияти интиқолҳои болоиро, сарфи назар аз дарки табиати хавфҳо, дар мувозинати худ боқӣ монанд. Ин бонкҳо инчунин ҷораҳои заруриро оид ба кам кардани ин хавфҳо пешбинӣ накарданд. Илова бар ин, Шурои директорони бонкҳо тамоман оид ба ин қарорҳои қабулшуда иттилооте надоштанд, масалан, ин ҳолат дар бонки Bear Sterns ба назар мерасид.

2. Қисмати дигари бонкҳо бо мушкилоти зиёд шудани ҳаҷми дороиҳо ва нигоҳ доштани сатҳи зарурии пардохтпазирӣ дучор шуданд. 3. Бонкҳое, ки дар натиҷаи бӯҳрони молиявӣ хисороти начандон калон диданд, муносибати маҷмуиро ба арзёбии хавфҳо, табодули самараноки иттилоот дар дохили ширкат ва ташкили муколамаро дар дохили роҳбарияти бонк амалӣ намуданд. Низоми идоракунии хавфҳои онҳо на статикӣ, балки мутобиқшаванда буд ва имкон дод, ки ба амсилаи арзёбии хавфҳо сари вақт тағйирот ворид карда шавад, то ки вазъи кунунии бозор дуруст инъикос ёбад.

Ҳамин тавр, бонкҳое, ки сари вақт ба идоракунии хавфҳо таваҷҷуҳи хосса намодаанд, ба талафоти бузург дучор шуданд ва бонкҳое, ки боқӣ мондаанд ва ё аз бӯҳрони молиявӣ баромаданд, алоқаи мутақобилаи идоракунии хавфҳо ва Шурои директорон, муҳосибот, менечерҳо ва дигар ҳайати бонкро дуруст ба роҳ монданд, ки яке аз талаботи асосии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо ба ҳисоб меравад. Дар бонкҳое, ки натиҷаҳои хуб ба даст оварда шуда буданд, назорати ҷиддӣ аз болои мувозинат, пардохтпазирӣ ва сармоя гузошта шуда буд. Ҳамин тариқ, бӯҳрони молиявӣ

нишон дод, ки назорат аз болои сатҳи пардохтпазирӣ, ки сабаби барҳамхӯрии чунин бонкҳои бузурги ИМА, ба монанди Bear Sterns ва Northern Rock гардид, яке аз талаботи асосии идоракунии корпоративӣ ва менеҷменти бонкҳо ба ҳисоб меравад. Ин бонкҳо бо сармояи кофӣ ин таваккалро идора карда натавонистанд ва барои беҳбудии вазъ, дар сурати набудани пардохтпазирӣ, хатҳои қарзии кушода надоштанд, дар ҳоле ки аксари бонкҳои бузург ба ин мушкилот таваҷҷуҳи хосса доданд.

Дигар норасоӣ дар идоракунии корпоративӣ, ин набудани санҷишҳои стрессӣ ва таъсири онҳо ба ҳолати молиявии бонкҳо, кифоягии сармоя ва додани қарзҳо ба ҳисоб меравад. Масалан, идоракунии хавфҳои UBS Bank дар семоҳаи 1-уми соли 2007 талафоти эҳтимолиро аз вомбаргҳои ипотека нишон дод. Роҳбарияти болоии бонк танҳо дар охири моҳи июли соли 2007 ба ин мушкилот таваҷҷуҳ зоҳир кард, ки ин ба фикри мо, яке аз камбудии идоракунии корпоративӣ ва бемасъулиятии Шурои директорон ба ҳисоб меравад.

Бухрони солҳои 2007-2008 Кумитаи Базелро водор сохт, ки “Принсипҳои нави идоракунии корпоративӣ”-ро таҳия созад, ки он соли 2010 ба таъб расид. Принсипҳои нави идоракунии корпоративӣ дар бар мегиранд:

1. Шурои директорон барои фаъолияти бонк, аз ҷумла стратегияи тичорат ва хавфҳо, суботи молиявӣ ва идоракунии корпоративӣ пурра ҷавобгар буда, назорат аз болои фаъолияти роҳбарияти олиро таъмин менамояд. Барои таъмини иҷрои ин вазифаҳо Шурои директорон бояд дар асоси баҳодиҳии ҳолисона, дар асоси таҳассус ва дониши дахлдори ҳам дар маҷмӯъ ва ҳам аъзои алоҳидаи Шуро қарор қабул мекунад, сатҳи баланди идоракунии корпоративиро бояд риоя кунад ва сатҳи зарурии иҷрои вазифаҳои назоратӣ ва арзёбии хавфҳоро таъмин намояд.

2. Роҳбарияти олий бояд фаъолияти бонкро мувофиқи стратегияи тичорат, сатҳи хавфҳо ва мақсадҳои таҳиякардаи Шурои директорон амалӣ намояд.

3. Бонк бояд воҳиди мустақили идоракунии хавфхоро дошта бошад, ки дорои ваколат, мақом, захираҳо ва дастрасии кофӣ ба Шурои директорон бошад ва таҳти муовини раиси бонк роҳбарӣ карда шавад. Хавфҳо бояд ҳам дар алоҳидагӣ ва ҳам дар сатҳи тамоми ташкилот муайян ва назорат карда шаванд. Дар баробари ин, рушди назорати дохилӣ ва идоракунии хавфҳо набояд аз рушди тижорати ташкилот ва мураккабии афзояндаи намудҳои хавфҳои, ки дар фаъолияти он дучор мешаванд, ақиб монанд. Ҳамзамон, маълумот дар бораи сатҳ ва намудҳои хавфҳо бояд ба роҳбарияти болоӣ ва Шурои директорони бонк сари вақт ва бетаҳриф расонида шавад.

4. Шурои директорон ва роҳбарияти олий бояд рушди сохтори корпоративии бонкро мувофиқи принципҳои зарурӣ донанд, фаҳманд ва муайян кунанд. Дар баробари ин, бояд аз мураккабшавии аз ҳад зиёди сохтори бонк пешгирӣ карда шавад.

Ҳамин тариқ, ба андешаи мо, новобаста аз шакли моликият, самти фаъолият ва сохтори бонкӣ, принципҳои нави Кумитаи Базел бояд дар дилхоҳ давлат, бо дарназардошти қонунгузории маҳаллӣ, ҳатман дар амал татбиқ карда шаванд. Принципҳои асосии идоракунии корпоративӣ бояд ҳам дар бонкҳои хусусӣ ва ҳам дар бонкҳои давлатӣ, аз ҷумла бонкҳои, ки кумаки муваққатии давлатро мегиранд, татбиқ карда шаванд. Кумаки давлатӣ масъулияти иловагии роҳбарият ва Шурои директорони бонк, инчунин, стратегияи баромадан аз таъсири ҳукуматро дар назар дорад, ки бояд татбиқи сиёсати масъулиятноки идоракунии корпоративиро дар бар гирад.

Барои бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷрибаи идоракунии корпоративии Россия бештар маъмул мебошад, зеро омилҳои ташаккулёбии низоми бонкии ин ду давлати мустақили пасошӯравӣ қариб якранг аст. Аз ин лиҳоз, бояд ба омӯзиши таҷрибаи идоракунии корпоративии Россия таваҷҷуҳи бештар зоҳир кард.

Танҳо дар солҳои охир Россия дар самти ислоҳоти идоракунии корпоративӣ қадамҳои ҷиддӣ гузошт. Қонунгузории Россия оид ба масъалаҳои идоракунии корпоративӣ унсурҳои аз низомҳои ҳукукии

кишварҳои хориҷӣ гирифташударо дар бар гирифта, бо иштироки ғаёлонаи мушовирони байналмилалӣ ва ҳуқуқшиносони хориҷӣ таҳия шудааст.

Дар марҳилаи аввал ниҳодҳои расмӣ идоракунии корпоративӣ нақши зертобеъро мебозанд ва аксаран аз ҷониби иштирокчиёни муносибатҳо нодида гирифта мешаванд, ҳуқуқҳои саҳмдорон мунтазам ва дағалона поймол карда мешаванд, Шуроҳои директорон танҳо нақши номиналӣ мебозанд ва амалан ягон ташкилоти мустақил вуҷуд надорад. Марҳилаи дуюм дар ибтидои асри нав оғоз ёфта, бо тағйироти микдорӣ ва сифатӣ, ки дар низоми идоракунии ширкатҳои калон ба амал меоянд, алоқаманд буд. Дар ин марҳила ширкатҳо ва бонкҳои пешқадам ба ҷалби ғаёлонаи захираҳои беруна – сармояи қарзӣ ва сипас сармояи саҳомӣ шуруъ мекунанд. Дар баъзе (чанд) ширкатҳо талаби «аз поён» комилан самимона буда, онро талаботи муҳити берунӣ фармоиш (дикта) намекунад ва тағйир додани ақидаи баъзе соҳибони калонро дар бораи низоми идоракунӣ инъикос мекунад.

Табиист, ки иқтисоди Россия, ҳамчун як иқтисоди ташаккулнаёфта ва рушдёбанда, ҳеҷ кадоме аз меъёрҳои дар боло зикргардидаро барои пайдоиши бозори қоғазӣ қонеъ карда наметавонад. Дар баробари ин, тамоюли нокифоя будани ҳиссаи маблағгузориҳои бонкҳо низ мушоҳида карда мешавад. Дар корхонаҳо таҷрибаи худмаблағгузорӣ вусъат ёфтааст.

Шароити мавҷуд набудани заминаи мувофиқи қонунгузорӣ, рушди ноустувори иқтисодии кишвар, суиистифода аз иттилооти дохилӣ дар ширкат, поймол шудани ҳуқуқи саҳмдорон - ҳамаи ин маънои онро дорад, ки мавҷудияти дарозмуддат танҳо тавассути ташаккули иттиҳодияҳои ба қадри кифоя калони молиявӣ истеҳсолӣ, ки моликиятро ҳарчи бештар тамаркуз мекунанд, имкон дорад. Дар асоси ҳамаи гуфтаҳои боло, бояд ба хулосае омад, ки дар ниҳоят, амсилаи идоракунии корпоративии Россия ба амсилаи дохилӣ (инсайдерӣ) наздиктар аст, на ба амсилаи бегона.

Амсилаи муосири Россия бештар бо дараҷаи баланди назорат ва тамаркузи моликият тавсиф мешавад. Тибқи таҳқиқоти NAUFOR

(ассотсиатсияи миллии иштирокчиёни бозор), дар аксарияти кулли чамъиятҳои сахомӣ як соҳиби мушаххас ё гурӯҳи моликони муттаҳидшуда мавҷуд аст. Чунин гурӯҳҳо бартарӣ доранд, ки назоратро аз болои 75% ё бештари сахмияҳои ба ширкатҳои худӣ тааллуқдошта нигоҳ доранд. Дар робита ба ин, тахмин карда мешавад, ки соҳибмулк дар ширкат қудрати мутлақ дорад ва қомилан тамоми равандҳоро назорат мекунад. Сармоягузориҳои боқимонда ақаллият мебошанд (портфел, фондҳои хориҷӣ ва бонкҳо). Аммо, бояд қайд кард, ки нишондиҳандаи иштироки сармояи хориҷӣ дар бозори Россия нисбат ба нишондиҳандаҳои шабеҳи кишварҳои дигари ҷаҳон ба таври назаррас камтар аст.

Ҷаъолияти бомуваффақияти амсилаи идоракунии корпоративии беруна фарзияҳои зеринро дар назар дорад:

- (а) соҳибони зиёде ҳастанд;
- (б) моликон аз идоракунии бевоситаи ширкат ҷудо мешаванд;
- (в) менеҷерҳо қор мекунанд ва соҳибмулк нестанд.

Ин тахминҳо дар Россия иҷро намешаванд. Ин амсилаи СГ-ро дар Россия пешниҳод намуда, таҳиягарони қонунҳои нав, хусусиятҳои ҳоси корпоратсияи Россияро ба назар нагирифтанд - тамаркузи баланди моликият, ҷалби молик дар идорақунӣ, бартариҳои муносибатҳои ғайрирасмӣ аз муносибатҳои расмӣ.

Низоми нави идоракунии корпоративии Россия бо тамоми хусусиятҳои он, сохтори моликияти корпоративии ин кишвар муайян карда мешавад ва ҳам ба амсилаи дохилӣ (инсайдерӣ) ва ҳам ба амсилаи берунӣ мувофиқат мекунад. Масъалаи тамаркузи сармоя ва имкониятҳои гуногуни таъсири сармоягузориҳои инфиродӣ як нуқтаи нозуки дигарро дар бар мегирад - тақсимои сахмияҳои моликият ба сармоягузориҳои намудҳои гуногун: менеҷерҳо, Шурои директорон, давлат, сармоягузориҳои ғайрирасмӣ. Ин, махсусан барои Россия, бо тамаркузи ҳоси блокҳои бузурги сахмияҳо дар дасти на танҳо шахсони воқеӣ ё ҳуқуқӣ, инчунин, дар ихтиёри давлат низ дуруст аст. Гузашта аз ин, иштироки давлат дар иқтисоди Россия ҳам

мустақим ва ҳам бавосита, тибқи ҳисобҳои гуногун, дар ҳоли ҳозир беш аз 50% аст. Ин тавассути механизмҳои корпоратсияҳои давлатӣ, моликияти мустақим ба дороиҳои ширкатҳои хусусӣ ва давлатӣ сурат мегирад. Дар таҷриба баъзе чараёнҳои марбут ба идоракунии дар низомҳои молиявӣ аз дигар нуқтаи назар таҳқиқ гардидаанд, ки ин вобаста ба сатҳи идоракунии ва ташкилшавии муносибатҳо вобастагии зиёд дорад. Тавре иброз гардидааст “...ҳар як кишварвобаста ба сатҳи ташкил ва қобилияти ниҳодҳои дахлдори худ сиёсати молиявиашонро пеш мебарад”, [122.195-196] ин дар шароити имрӯза маънои васеи вобаста дошта дар сатҳи худ дар ҳамин замина сиёсати идоракунӣ корпаративиро низ дар бар мегирад.

Дар байни омилҳои дохилӣ таҷрибаи мусодираи рейдерии ширкатҳоро ҳамчун бартаридошта қайд кардан лозим аст, ки дар робита ба он созмонҳо аз ифшои маълумоти дохилӣ метарсанд, то таваҷҷуҳи унсурҳои ҷиноиро ҷалб накунанд; инчунин, соҳибкорони миёна ҳанӯз омода нестанд, ки бозори саҳмияро ҳамчун яке аз манбаъҳои маблағгузорӣ баррасӣ кунанд. Аммо, ахиран, коршиносон тамоюли болоравии динамикаи мусбатро дар соҳаи идоракунӣ корпоративӣ қайд карданд. Хадамоти федералии бозорҳои молиявӣ Кодекси рафтори корпоративиро таҳия кардааст, ки ҷанбаҳои асосии ин фаъолиятро танзим мекунад. Хусусияти фарқкунандаи ин ҳуҷҷат дар он аст, ки он на танҳо таҷрибаи хориҷӣ, инчунин воқеияти Россияро низ дар бар мегирад. Қабули Кодекс боиси тағйири рафтори корпоративии аксари созмонҳои Россия гардид. Дар ҳама ҷо стандартҳои ҷаҳонии корпоративӣ ҷорӣ карда шуданд, маълумот ошкор карда шуд, ҳаққулсаҳмияҳо зиёд карда шуданд. Таҷрибаи ҷалб намудани директорони мустақил васеъ паҳн шудааст. Аммо тамоюли манфӣ дар он аст, ки тафовути байни меъёрҳои ҳуқуқӣ ва вазъияти воқеии корҳо хеле калон аст.

Блокҳои зеринро метавон, умуман, ҳамчун омилҳои мусбат ҷудо кард:

- пардохти ҳаққулсаҳмияҳо;
- ҷалби директорони мустақил;
- дастрасии фаъл ба бозорҳои фондӣ;

- ифшои маълумот.

Амсилаи русӣ бартарӣ ва нуқсонҳои якҷанд амсилаҳои ҷаҳониरो муттаҳид мекунад:

- нақши сусти унсурҳои хоси муҳити берунии идоракунии корпоративӣ (бозори назорати корпоративӣ ва коғазҳои қиматнок);
- устувории раванди тақсимои амвол дар ҷамъиятҳои саҳомӣ;
- ниҳоят бесамар татбиқномаи давлат (дар айни замон, қонунгузори таҳияшуда баҳо дода мешавад);
- ҳавасмандии нисбатан мушаххаси аксари инсайдерҳо, ки гирифтани дороиҳои ширкатро афзалтар медонанд, яъне идоракунии ҷараёни молиявӣ;
- федерализми Россия ва се сатҳи қудрат, ки боиси ихтилофи муносибатҳо мегарданд.

Ҳамаи гуфтаҳои боло ба хулосае меоранд, ки Россия амсилаи ягонаи идоракунии корпоративиро таҳия мекунад. Онро бо боварии комил, на ба инсайдер ва на ба бегона нисбат додан мумкин нест. Дар робита ба ин, он метавонад ҳамчун омехта ва бар хилофи амсилаҳои дигар тавсиф карда шавад.

Ҳамин тавр, дар ИМА “ба сифати бонус (мукофоти изофӣ) саҳмияҳо истифода мешаванд (Stock Bonus) ё саҳмияҳо бо маҳдудиятҳо (Restricted Stock Units) мавқуф гузошташуда (Deferred Stock Units), ба самаранокӣ фаъолият алоқаманд (Performance Stock Units) ва ё кормандро бо моликияти сармоявӣ ҳавасманд мегардонанд (Share Incentive Plan) ва ғ.” [102]. Ба андешаи мо, ворид намудани чунин усулҳо дар таҷрибаи бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз манфиат холӣ нест, зеро ин ба кормандони одӣ имкон медиҳад, дар сурати харидорӣ намудани саҳмияҳо, иштирокчи бевоситаи фаъолият ва бизнеси бонк (ширкат) гарданд.

Ба гуфтаи Елена Куритсина, директори департаменти муносибатҳои корпоративии Бонки Россия, “Шурои директорон бояд ба масъалаҳои технологияҳои иттилоотӣ ва киберамният таваҷҷуҳи хоса зоҳир намояд” [80].

Бо дарназардошти гуфтаҳои боло, қайд кардан зарур аст, ки "... ташкили низоми муносиби идоракунии корпоративӣ дар банкҳои Тоҷикистон метавонад ба рушди иқтисоди кишвар, дар маҷмӯъ, мусоидат кунад" [42]. Оид ба аҳаммияти макроиқтисодии идоракунии корпоративӣ К. Шералӣ чунин меҳисобад, ки "яке аз самтҳои бартаридоштаи рушди идоракунии корпоративӣ ин ҳимоя ва нигоҳдории манфиатҳои миллӣ мебошад" [97].

Муҳаққиқи ватанӣ И.Н. Шобудинов низ дар ин радиф қайд мекунад, ки "беҳтаргардии низоми идоракунии корпоративӣ дар бахши банкӣ ба даромадҳои ҷорӣ соҳибмӯлкдорон ва рушди ояндаи бахши банкии кишвар таъсири мусбат мерасонад" [120].

Хулосаи боби 3

1. Муайян гардид, ки тақмили идоракунии корпоративӣ яке аз шартҳои муҳимми рақобатпазирии ташкилотҳои қарзӣ ва кам кардани хавфи оқибатҳои манфӣи тақонҳои беруна ба натиҷаҳои молиявии фаъолияти онҳо мебошад. Мукамалгардонии низоми идоракунии корпоративӣ дар шароити бесуботи молиявии ҷаҳонӣ ба таври боварибахш собит намуд, ки суиистифода аз боварии ҷонибҳои манфиатдор на танҳо зарари иқтисодӣ, инчунин, барои соҳаҳои иҷтимоӣ ба оқибатҳои манфӣ низ оварда мерасонад. Бо дарназардошти ин ҳолат, низоми идоракунии корпоративии банкҳои тиҷоратии ватанӣ бояд дар асоси механизме амал намояд, ки дар чунин шароит ба манфиати ҳама иштирокчиёни бозори молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон бошад.

2. Аз нигоҳи мо, муҳолифат байни манфиатҳои менечерон ва саҳмдорон, нодуруст идоракунии хавфҳои мавҷуда, надоштани иттилоот дар бораи вазъи бозори фондӣ мебошад. Бо дарназардошти ҳолати пешомада, ба инобат гирифтани пешниҳоди дархостҳои асосноки субъектҳои низоми банкӣ ва натиҷаҳои эътимодноки қорҳои илмӣ муҳаққиқони институтҳои илмӣ таҳқиқоти бахши молиявӣ ҷиҳати тақмили низоми идоракунӣ, аз ҷумла идоракунии корпоративӣ мубрам ҳисобида шуда, тавсия карда мешавад.

3. Муайян карда шуд, ки риояи принципҳои зерин ҷиҳати таъмини самаранокии низоми идоракунии корпоративӣ мусоидат менамояд.

4. Дар натиҷаи таҳқиқи адабиёти илмии ватанию хориҷӣ ва амалияи субъекҳои бахши бонкӣ муайян карда шуд, ки қоидаҳои рафтори корпоративӣ дар ҷаҳорҷӯбаи муайяни ниҳодӣ муқаррар мешаванд. Аз ин рӯ, таъмини рафтори қонунии корпоративӣ танҳо дар заминаи муҳити солими ниҳодӣ имконпазир буда, ҷиҳати баланд гардидани рақобатпазирии бонкҳои тиҷоратӣ дар бозори молиявии дохилию хориҷӣ ва таъмини дастрасии онҳо ба бозори захираҳои молиявӣ мусоидат менамояд. Ошкор гардид, ки муҳити ниҳодии идоракунии корпоративӣ аз низоми омилҳои таъсиррасон иборат мебошад, ки муҳимтарини онҳо омилҳои ниҳодии рафтори бозорӣ, рафтори молиявӣ ва рафтори инноватсионӣ мебошанд.

5. Дақиқ карда шуд, ки танҳо ташкилотҳои қарзие, ки дар бозори молиявӣ мавқеи устувор доранд, метавонанд дар фаъолияти идоракунии худ стандартҳои байналмилалӣ идоракунии корпоративиро ҷорӣ намоянд. Дар айни замон бинобар номуайянии амсилаи ватании идоракунии корпоративӣ, рақобати шадид дар бозори байналмилалӣ, таъмини самараи стандартҳои байналмилалӣ идоракунии корпоративӣ то андозае ғайриимкон мебошад. Бо дарназардошти вазъияти ҷойдошта, дар ҷараёни татбиқи дигаргуниҳои ниҳодӣ ба инобат гирифтани муносибатҳо оид ба кафолати бехатарии моликияти хусусӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои сармоягузoron, такмилдиҳию ҷамоҳангсозии стандартҳои идоракунии корпоративӣ ба шароити қонунии бонкҳои тиҷоратии ватанӣ ва дар маҷмӯъ, такмили асосҳои ниҳодии идоракунии корпоративӣ зарур шуморида шуда, тавсия карда мешавад.

6. Таҷрибаи хориҷӣ ҷиҳати беҳтар намудани фаъолияти идоракунии корпоративии ташкилотҳои қарзӣ усулҳо ва тадбирҳоеро дар назар дорад, ки роҳандозии онҳо дар низоми идоракунии корпоративии бонкҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо дарназардошти шароити мавҷудаи субъектҳои бахши бонкӣ, имконпазир мебошад. Дар шароити бонкҳои тиҷоратии кишвар истифодабарии таҷрибаи хориҷӣ аз манфиат холӣ нест, чунки дар баробари заминаҳои устувори ниҳодӣ шартҳои дигари такмили низоми идоракунии корпоративӣ доштани таҷрибаи кофӣ нисбати он мебошад.

8. Дар рафти омӯзиши амсилаҳои идоракунии корпоративӣ (англо-амрикоӣ, ҷопонӣ, олмонӣ) хусусиятҳо ва унсурҳои асосии ҳар яки онҳо муайян ва ошкор карда шуданд.

9. Дар шароити кунунӣ Шурои директорон бояд имконияти ҷалби мутахассисони соҳаи IT технологияҳо ва киберамниятро дошта бошад.

ХУЛОСА ВА ПЕШНИҲОДҲО

Таҳқиқоти иҷрогардида оид ба ҷанбаҳои назариявӣ амалии баландбардории сифати идоракунии корпоративии банкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият дод, то хулосаю пешниҳодҳои дорои аҳаммияти баланди назариявӣ амалӣ коркард карда шаванд.

Натиҷаҳои асосии илмӣ диссертатсия

1. Дар робита бо ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии идоракунии корпоративӣ, асарҳои олимони ватанӣ ва хориҷӣ дар ин соҳа мавриди баррасӣ қарор гирифтанд, ки дар натиҷа таърифҳои гуногун ба даст оварда шуданд. Муайян карда шуд, ки гарчанде идоракунии корпоративӣ арзёбии ягонаи назариявӣ дорад, татбиқи амалии он вобаста ба имкониятҳои иқтисодии ҳар як давлати алоҳида дар дохили низоми банкӣ фарқ мекунад. Таҷрибаи муассисаҳои молиявӣ ва қарзӣ дар идоракунии амалиётӣ дар шароити мустақил, сифатҳои роҳбарӣ, идоракунии дуруст ва сатҳи менечерон бояд аз аҳамияти аввалиндараҷа бархӯрдор бошанд. [6-М, 10-М].

2. Дар натиҷаи омӯзиши адабиети илмӣ муайян карда шуд, ки моҳияти идоракунии корпоративӣ дар ҳалли вазифаҳои зерин ба таври беҳтарин ифода меёбад: а) ошкор намудани ҳолати воқеии фаъолияти қорӣ ва фароҳам овардани шароит барои татбиқи он дар оянда; б) таъмини самаранокии фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ; в) таъмини шароити мусоид барои ба даст овардани фоидаи иқтисодӣ аз ҷониби соҳибон; г) таъмини мувофиқати ҳадафҳо ва вазифаҳои саҳмдорон; д) таъмини устувории сиёсати қарзӣ, пасандозӣ, сармоягузорӣ ва идоракунии натиҷаҳои молиявӣ; д) баланд бардоштани сатҳи дониш дар соҳаи идоракунӣ ва масъулияти кормандони низоми идоракунӣ [6-М, 10-М].

3. Таҳқиқот нишон дод, ки принципҳои идоракунии корпоративӣ бо назардошти таҷрибаи ҷамъшудаи банкҳои бузурги ҷаҳонӣ тадриҷан тақмил дода мешаванд. SCI дар якҷоягӣ бо гурӯҳи G20 таҳрири нави принципҳоро таҳия ва пешниҳод кард, ки дар 6 соҳаи идоракунии корпоративӣ амал

мекунанд, ки ҳар кадоми онҳо на камтар аз 57 принципро дар бар мегиранд. Дар натиҷаи омӯзиши шароити идоракунии корпоративӣ дар кор исбот карда шуд, ки раванди идоракунии корпоративӣ дар ҳар як кишвар аз ҷумла аз хусусиятҳои миллӣ ва таърихӣ вобаста аст [6-М].

4. Арзёбии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо имкон дод, ки хулосаҳои зерин бароварда шаванд: а) таҷрибаи идоракунии корпоративӣ дар соҳаҳои пешрафта, бо назардошти муваффақиятҳои ба даст овардашуда, бояд барои соҳаҳои дигар васеъ карда шавад; б) ҳамоҳангсозии амиқ ва ҳамкориҳои самарабахши байни шурои нозирон, роҳбарият, саҳмдорон дар асоси эътимоди комили тарафайн, натиҷае мавҷуд аст, ки бояд ба рушди ҳамаҷонибаи бонк ё ҷамъияти саҳҳомӣ мусоидат кунад; в) таъмини ҳамоҳангсозии манфиатҳои низоми бонкӣ ва ҷомеа барои рафъи мушкилоти мавҷуда зарур аст; г) идоракунии корпоративӣ дар бонкҳо хароҷоти ташкилотҳои қарзиро дар шароити системаи бесамари идоракунӣ коҳиш медиҳад; г) идоракунии корпоративӣ ба ҷалби захираҳои сармоягузорӣ, паст кардани арзиши қарздиҳӣ ва баланд бардоштани арзиши бозори бонкҳои қарздиҳанда мусоидат мекунад.

5. Устувории низоми идоракунии корпоративиро дар бахши бонкӣ самтҳои зерин дар бар мегиранд:

- мувофиқнамоӣ ва такмили раванди фарогирии санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ дар дохили мамлакат вобаста ба имкониятҳои мавҷуда;

- дар сурати ташкил ва истифодаи меъёрҳои Кодекси идоракунии корпоративӣ ва ҳамоҳангии он бо санадҳои меъёрӣ;

- вобаста ба бартарӣ ва маҳорати интихоби роҳбарони мустақил;

- ташкили кори босамари Шурои директорон, дар якҷоягӣ бо кумитаи аудит, кумитаи банақшагирии стратегӣ, кумитаи кадрҳо ва сатҳи баланди кордонии онҳо;

- қабули Кодекси ахлоқи корпоративӣ ва монанди инҳо низоми устувории корпоративиро таъмин карда метавонад [11-М].

6. Таъмини шароит ва имкониятҳо барои татбиқи идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ зарурати объективӣ мебошад. Яке аз сабабҳои асосии бӯхрони ҷаҳонии молиявӣ иқтисодии солҳои 2014-2016 ноустувории идоракунии корпоративӣ дар бозори молиявӣ мебошад. Дар чунин шароит, бинобар бесамарии идоракунии корпоративӣ, капитализатсияи бонкҳо таъмин карда нашуд. Дар робита ба ин, дар кор исбот шудааст, ки идоракунии дурусти корпоративӣ ягона роҳи самаранок идора кардани бонкҳо ва воситаи расидан ба ҳадафҳои муассисаи бонкӣ мебошад. Бо дарназардошти ин таҷриба ҷорӣ намудани идоракунии корпоративӣ ҳамчун шарт асосии рушди бонкҳо ба ҳисоб меравад [7-М].

7. Муносибати бонкҳои тижоратии ватанӣ нисбат ба татбиқи принципҳои идоракунии корпоративӣ гуногун аст. Вобаста ба нишондиҳандаҳои мавҷудаи молиявӣ агар ба ҷаҳолияти як қатор бонкҳои муваффақ дар давоми 5-6 соли охир назар афканем, пас мебинем, ки дар идоракунии корпоративӣ: ҚСҚ «Бонки Эсхата», ҚСҚ «Ориёнбонк» ва ҚСП «Бонки байналмилалии Тоҷикистон» муваффақанд. Таҷрибаи ин бонкҳоро оид ба татбиқи принципҳои идоракунии корпоративӣ омӯхта, сифати онро арзёбӣ намудан аз манфиат холӣ нест. Таъсири мусбати ҷоринамоии принципҳои идоракунии корпоративиро ба натиҷаҳои молиявии бонкҳои тижоратӣ дар мисоли ҚСҚ «Бонки Эсхата» мушоҳида намудан мумкин аст. ҚСҚ «Бонки Эсхата» ҳанӯз аз соли 2006 меёриҳои идоракунии корпоративиро, тибқи машварат бо намояндагон ва мушовирони БАТР, ба таври ҷиддӣ дар ҷаҳолияти худ татбиқ намуда буд ва яке аз пешоҳангони идоракунии корпоративӣ дар ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад. Натиҷаи таҳлили муқоисавии бонкҳои тижоратӣ нишон дод, ки ҚСҚ «Бонки Эсхата» дар тамоми давраи таҳқиқшуда (2015-2022), новобаста аз таъсири манфии бӯхрони молиявӣ, дар низоми бонкии мамлакат мақоми намоёнро ишғол намуда, тавонистааст рушди устувори ҳудро таъмин намояд. Ҳамчунин, мо дар таҳқиқоти илмӣ худ тамоили зиёдшавии дороиҳои як қатор бонкҳои муваффақро, ки дар идоракунии корпоративӣ намуна мебошанд, таҳлил намудем. Ин дастовард аст, ки имрӯз

ЧСК «Бонки Эсхата» тибқи қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон ба катори бонкҳои низомсоз ворид гаштааст [7-М].

8. Дар қори муаллиф асоснок карда шудааст, ки методологияи баҳодихии сифати идоракунии корпоративии бонкҳои тичоратӣ метавонад пурра ҳисобида шавад, агар он муҳити бозории баҳши бонкиро дуруст муайян кунад ва раванди идоракунии корпоративиро бо мақсади таъмини устувории низоми бонкӣ дар сатҳи зарурӣ муайян кунад. Дар ин ҳолат, тибқи усул, масъалаҳои зерин баррасӣ карда мешаванд: унсурҳои идоракунии корпоративӣ; таснифи низоҳҳои корпоративӣ; давраи ҳаёт; манфиатҳои иқтисодӣ; меъёрҳои интиҳоби нишондиҳандаҳои сифат; таҳлили фаъолияти бонк ва эътимоднокии системаи нишондиҳандаҳои арзёбӣ. Дар баробари қорӣ намудани методикаи пурраи арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ, қорӣ намудани системаи устувори ҳамоҳангсозии субъектҳои идоракунии бонкҳои тичоратӣ муҳим аст [2-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Асосҳои институтсионалӣ барои татбиқи идоракунии корпоративӣ шароити мусоид мебошанд. Аммо, таҳқиқи асосҳои институтсионалӣ ва таҷрибаи мавҷудаи низоми идоракунии корпоративии бонкҳои тичоратии ватанӣ нишон дод, ки талаботи идоракунии корпоративӣ дар Бонки миллии Тоҷикистон барои идоракунии хавфҳо ва назорати дохилӣ пеш аз гузаштан ба ин модели идоракунӣ васеъ истифода мешуданд. Муайян карда шуд, ки яке аз сабабҳои асосии ноустувории молиявии ташкилотҳои қарзии кишвар татбиқи низоми идоракунии корпоративӣ дар сатҳи нокифоя мебошад. Аз ин рӯ, тавсия дода мешавад, ки қорӣ намудани идоракунии корпоративӣ бо ҷалби мутахассисони ботаҷриба ва коршиносон дар соҳаи идоракунии корпоративӣ амалӣ карда шавад [11-М].

2. Тавсия мегардад, ки се нишондиҳандаи интегралӣ сифати идоракунии корпоративӣ, ки мувофиқати манфиатҳои иқтисодӣ, вазъи молиявии бонк ва сатҳи самаранокии истифодаи захираҳоро дуруст арзёбӣ

мекунанд, ба назар гирифта шаванд. Истифодаи усули пешниҳодшуда маълумоти васеъро дар бораи бонкҳои алоҳида талаб мекунад. Чанбаи дигари идоракунии корпоративӣ баланд бардоштани сатҳи даромаднокии дороиҳо ва сармоя мебошад. Нишондиҳандаҳои дар боло зикршуда ниҳой мебошанд, аз ин рӯ, сифати идоракунии корпоративиро нисбатан дақиқ муайян мекунанд. Истифодаи онҳо барои арзёбии самаранокии системаи идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратии ватанӣ тавсия дода мешавад. Инчунин, натиҷаҳои ҳисоб кардани коэффитсиентҳои модели регрессионии таҳияшуда нишон медиҳанд, ки бо афзоиши мутаносиби омилҳои таъсиррасон ба як воҳид, ғойдаи бонкҳои тижоратӣ ба ҳисоби миёна 0,01974 воҳид меафзояд. Аз ин рӯ, афзоиши мунтазами омилҳо дар модели таҳияшуда метавонад ба сифати идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратӣ дар оянда таъсири мусбат расонад [8-М].

3.Таҳлилҳо нишон доданд, ки баландбардории сифати идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тақмили он аз бисёр ҷиҳат ба омилҳои объективӣ субъективӣ зерин вобаста аст [11-М, 14-М]:

- талаботи нави қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати ғайолияти низоми идоракунии хавфҳо дар ташкилотҳои қарзӣ;
- сабаби асосии хавфҳое, ки барои ташкилотҳои молиявии ватанӣ дар рафти ғайолияташон пайдо мегарданд, коҳишёбии рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва наздиктарин кишварҳои шарик мебошад;
- ташаккул ва рушди муассисаҳои молиявии ғайол, ки ғайолияти онҳо шаффоф, устувор ва инноватсионӣ аст, бо талаботи идоракунии корпоративӣ дар кишварҳои СҲИР татбиқшаванда бошанд.

4. Барои таъмини сифати идоракунии корпоративӣ ва рушди низоми бонкии Тоҷикистон аз рӯйи шароити омилҳои ниҳодии дохилию берунӣ бояд ба масъалаҳои зерин аҳаммияти аввалиндараҷа дод [8-М]:

- мавқеи устувори давлатӣ ва қонунгузории мукамал, кодекси корпоративии ташкилоти қарзӣ, стратегияи рушди ташкилот, ҷалби

маблағгузориҳо, тақсимои дурусти ғоида, доштани маъкеи устувори рақобат дар бозор, низоми босамари идоракунии дохилии ташкилот, ҳисоботи дуруст, махфияти маълумот;

– таҷрибаи зиёди идоракунии корпоративӣ дар кишвар, шумораи зиёди таҳқиқоти илмӣ дар соҳаи баланд бардоштани стандартҳои идоракунии корпоративӣ, баланд бардоштани самаранокии механизми ҷалби сармояҳо, коркард ва таҳияи амсилаи ватании идоракунии корпоративӣ, ошкорсозии табиати ниҳоди идоракунии корпоративӣ;

– татбиқи амалии тағйироти сохторӣ ва институтсионалӣ, ки дар рушди ташкилотҳои қарзӣ ва таъмини рушди устувори иқтисоди миллӣ нақши калидӣ доранд. Ин маънои онро дорад, ки пеш аз ҳама тақмил додани низоми андозбандӣ, таъмини ҳифзи моликияти хусусӣ ва ҳифзи ҳуқуқ ва амволи саҳмдорон, кафолати ҳифзи иштирокчиени ташкилоти қарзӣ, инчунин қорӣ намудани стандартҳои байналмилалӣ ҳисоботи молиявӣ ва низоми ҳавасмандгардонӣ ва дар ниҳоят таъмини дастгирии давлатии рушди бонкҳои саҳҳомӣ зарур аст;

– рушди устувори ғайолияти идоракунии бонк, тақмили қонунгузори соҳаи бонкӣ, дарёфти имконияту шароити ҳалли баҳсҳо ва аз байн бурдани монеаҳои маъмурӣ;

– рушди сармояи зеҳнӣ дар низоми идоракунии корпоративии бонкҳо то ҳадде, ки барои ҳалли мушкилоти ниҳодӣ мусоидаткунанда бошад.

5. Дар натиҷаи омӯзиши таҷрибаи хориҷӣ ошкор карда шуд, ки низоми идоракунии корпоративӣ дар ҳар кишвари мушаххас бо якҷанд омилҳо муайян карда мешавад. Муҳимтарин омилҳои мазкур ошкор гардиданд: а) қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии гуногун, ки ҳуқуқ ва уҳдадорӣҳои ҳамаи иштирокчиёни муносибатҳои корпоративиро танзим мекунанд; б) сохтори воқеии идоракунӣ ва амалияи соҳибкорӣ дар кишвар; в) оинномаи бонк ва дигар омилҳо [4-М].

6. Афзалияти идоракунии корпоративӣ аз таҷрибаи Федератсияи Россия муайян ва ошкор карда шуд ва барои беҳсозии ғайолияти идоракунии

корпоративӣ роҳандозии ҷиҳатҳои имконпазири он дар бонкҳои тиҷоратии Тоҷикистон тавсия карда мешавад ва дар он бояд саҳми давлат, чараёни устувории молиявии бонкӣ ва масъалаи ҳавасмандӣ таъмин бошад [4-М].

РЎЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон». -Душанбе, 28-06-2011. № 722 ш. Душанбе, (Қонун аз 3.08.2018с., № 1548).
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» ш. Душанбе, 19 майи соли 2009, №524. (Қонун №782 аз 26.12.11с.).
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи суғуртаи пасандозҳои шахсони воқеӣ», аз 2 августи соли 2011, №758 ш. Душанбе, (Қонун аз 3.08.2018с., № 1551).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонки исломӣ», аз 26-июли 2014 №1108 ш. Душанбе, (Қонун аз 20.06.2024, №2073)
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷамъияти саҳомӣ», аз 5 марти соли 2007, №237, ш. Душанбе, (ҚЧТ аз 14.11.2016 №1374).
6. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. – Душанбе, 2016. – 89 с.
7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи чораҳои рушди минбаъдаи ҳисоббаробаркунииҳои ғайринақдӣ» аз 30.11.2018с.
8. Қарори Раёсати БМТ №69 аз 25 феввали соли 2005 маъқул доништа шудааст.; Роҳнамо оид ба принципҳои идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ. Бо қарори Раёсати БМТ №169 аз 19 ноябри соли 2021 тасдиқ шудааст.
9. Кодекси идоракунии корпоративии ҚСҚ «Бонки Эсхата» (Аз ҷониби Шурои нозирони ҚСҚ «Бонки Эсхата» Пайнавишти №185, аз 1 майи соли 2021 тасдиқ карда шудааст).
10. Нақшаи стратегии солимгардонии Бонки миллии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2019 (қарори БМТ аз 31.07.2015 с., №152).
11. «Сиёсати макропруденсиалии Бонки миллии Тоҷикистон» аз 12.07.2016 с., №95.

12. Дастурамали №176 «Дар бораи тартиби танзими фаъолияти ташкилотҳои қарзӣ». Бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон таҳти №55 аз 24 майи соли 2022 тасдиқ шудааст.

13. Дастурамали №13 Бонки миллии Тоҷикистон «Дар бораи тартиби гузаронидани санчиши ташкилоти қарзӣ, ҷамъбасткунӣ ва пешниҳоди натиҷаҳои он» аз 30.01.2014 сол. (Бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 14 июли соли 2020, №92 тасдиқ шудааст).

14. Дастурамали №60 Бонки миллии Тоҷикистон «Тартиби истифодабарии ҷораҳои ғаврии ислотӣ ва таъсиррасонӣ аз тарафи Бонки миллии Тоҷикистон нисбат ба ташкилоти қарзӣ» аз 03.05.2016.

15. Дастурамали №69 Бонки миллии Тоҷикистон «Принсипҳои идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижоратӣ ва дигар муассисаҳои молиявӣ қарзие, ки ба онҳо БМТ иҷозатнома медиҳад» аз 25 феввали 2005 сол.

16. Дастурамали №169 Бонки миллии Тоҷикистон «Роҳнамо оид ба принципҳои идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ» аз 19 ноябри 2021 сол.

17. Дастурамали № 247 «Дар бораи ташкили низоми идоракунии хавфҳо ва назорати дохилӣ дар ташкилотҳои қарзии молиявӣ» (Бо қарори Раёсати Бонки миллии Тоҷикистон аз 19 ноябри соли 2021, №168 тасдиқ шудааст).

18. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 26.01.2021, шаҳри Душанбе, 2021 [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.prezident.tj>. (санаи мурочиат: 26.02.2021).

19. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ» аз 23.12.2022 12:30, шаҳри Душанбе, 2022 [Манбаи электронӣ]. – URL: <http://www.prezident.tj> (санаи мурочиат: 07.01.2022).

Маводу хисоботи оморӣ:

20. Бюллетени омери бонкии соли 2014, №12 (233). - саҳ 152
21. Бюллетени омери бонкии соли 2015, №3 (236). - саҳ 102
22. Бюллетени омери бонкии соли 2015, №12 (245). - саҳ 164
23. Бюллетени омери бонкии соли 2016, №12 (257). - саҳ 144
24. Бюллетени омери бонкии соли 2017, №12 (269). - саҳ 145
25. Бюллетени омери бонкии соли 2018, №12 (281). - саҳ 125
26. Бюллетени омери бонкии соли 2019, № 4 (285). - саҳ 100
27. Бюллетени омери бонкии соли 2019, №12 (293). - саҳ 121
28. Бюллетени омери бонкии соли 2020, №12 (305). - саҳ 122
29. Бюллетени омери бонкии соли 2021, №12 (316). - саҳ 100
30. Бюллетени омери бонкии соли 2022, №02 (319). - саҳ 97
31. Бюллетени омери бонкии соли 2022, №12 (329). - саҳ 103
32. Бюллетени омери бонкии соли 2023, №12 (341). - саҳ 104

Захираҳои электронӣ

33. Базельский комитет по банковскому надзору «Совершенствование корпоративного управления в кредитных организациях». [Электронный ресурс]. - URL: https://www.banki.ru/wikibank/bazelskiy_komitet/ (дата обращения: 25.12.2020).

34. Винокуров, В.А. Качество управления основа парадигмы менеджмента // Менеджмент в России и за рубежом. - 2006. - № 6. - С. 9-19 [Электронный ресурс]. - URL: <http://www.mevriz.ru/articles/2006/6/4154.html> (дата обращения: 11.07.2021).

35. Курицына, Е.К. Продлению временных норм корпуправления нужно подходить "аккуратно" - директор департамента ЦБ РФ. 08.07.2022. [Электронный ресурс]. - URL: <https://finmarket.ru>. (дата обращения: 20.10.2022).

36. Кеннет, А.Б. Способы оценки уровня корпоративного управления, используемые компанией Moody-s при проведении кредитного анализа // Акционерное общество: вопросы корпоративного управления. [Электронный

ресурс]. – URL: https://iteam.ru/publications/corporation/section_95/article_3415 (дата обращения: 21.05.2023).

37. Костенкова, Т.Ю. Влияние корпоративного управления на показатели эффективности компании // Российское предпринимательство. – 2013. – Том 14. – № 7. – С. 84-90. [Электронный ресурс]. – URL: <https://creativeconomy.ru/lib/8088> (дата обращения: 10.04.2020).

38. Кузнецова, Е.Ю., Иода, Е.В. Оценка эффективности инноваций деятельности // Социально-экономические явления и процессы. – 2016. – Т.11. – №4. – С. 50-54 [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/otsenka-effektivnosti-innovatsionnoy-deyatelnosti-1> (дата обращения: 04.09.2020).

39. Грачева, М., Арабова, Н. Особенности корпоративного управления в банках // Управление компанией. – 2004. – №7-8. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.gaap.ru/biblio/management/curp/028.asp> (дата обращения: 20.10.2022).

40. Малик И.П., Мохонько А.А. Институциональные аспекты эффективности корпоративного управления (на примере издательско-полиграфической отрасли) // Современные технологии управления. – 2014. – №6 (42). [Электронный ресурс]. – URL: <https://sovman.ru/article/4206/> (дата обращения: 14.06.2023).

41. ОЭСР. OECD, Principles of Corporate Governance, 1999. [Electronic resource]. - URL: <http://www.oecd.org.-C.1>. (date of access: 19.03.2021).

42. Райзберг, Б.А., Пекарский Л.С. Качество планово-управленческой работы (вопросы методологии и практики). - М.: Экономика, 1998. – 232 с. [Электронный ресурс]. – URL: <https://yadi.sk/i/j-2dKGr53MEsHo> (дата обращения: 15.05.2022).

43. Рыжков, В.А. Успех и карьерный рост - это не только образование // Управление персоналом. - 2005. - №24 (130). [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.top-personal.ru/issue.html?71> (дата обращения: 17.12.2023).

44. Сирота, Л.В. Капитализация как индикатор эффективного развития корпорации // Российское предпринимательство. - 2010. – 9-1. - С. 40-45 [Электронный ресурс]. – URL: https://elibrary.ru/download/elibrary_15487685_86045663.pdf (дата обращения: 27.11.2021).
45. ОЭСР. OECD, Principles of Corporate Governance, 1999 II [Electronic resource]. - URL: <http://www.oecd.org>. (date of access: 24.02.2020).
46. Core principles for effective banking supervision. Basle. September. - 1997. - P. 20-22. Ciancanelli, op. cit. P. 2-3. [Electronic resource]. - URL: (<http://www.bis.org/publ/bcbs30a.pdf>) (date of access: 14.04.2020).
47. Письмо Банка России от 13.09.2005, № 119-Т «О комплексном подходе к организации корпоративного управления в кредитных организациях» [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.Org.Ru> (дата обращения: 30.04.2021).
48. Nanto D.K. The Global Financial Crisis: Analysis and Policy Implications / Congressional Research Service; CRS Report for Congress. 02.10.2009. P. 14. [Electronic resource]. - URL: www.fas.org/sgp/crs/misc/RL34742.pdf Economic report of the President. – Wash.: Gov. print. off., 2003. – III, 404 p. (date of access: 15.05.2022).
49. OECD (2016), Принципы корпоративного управления G20/ОЭСР, OECD Publishing, Paris. [Электронный ресурс]. – URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264252035-ru> (дата обращения: 28.05.2021).
50. OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises. OECD. Paris, 2005. [Electronic resource]. - URL: <http://www.oecd.org/corporate/corporateaffairs/corporategovernanceofstateownedenterprises/34803211.pdf> (date of access: 18.08.2020).
51. OECD Guidelines on Corporate Governance of State-Owned Enterprises. OECD. Paris, 2005. Mode of access: <http://www.oecd.org/corporate/corporateaffairs/corporategovernanceofstateownedenterprises/34803211.pdf> (date of access: 18.07.2020).

52. Robert, C. Clarko. Corporate Low. [Text] / C. Clarko Robert. - Little, Brown&co. – Boston, 1986. – Pages 837.

53. Shareholders' Bill of Rights. Act S. 1074, 111th Congress, 2009—2010, Introduced in Senate - IS of the US 19.05.2009. Section 2(1); [Electronic resource]. - URL: <http://thomas.loc.gov/cgi-bin/query/z?cl11:S.1074> (date of access: 12.01.2021).

54. The Economist: план Генри Полсона оставляет открытые вопросы // Росфинком.ру. 22.09.2008. [Электронный ресурс]. – URL: <http://rosfincom.ru/analytics/30920.html> (дата обращения: 26.01.2023).

55. The World Factbook - Country Companies: National product real growth rate/CIA. [Electronic resource]. - URL: <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2003rank.html> (date of access: 13.12.2022).

56. www.rid.ru; Сомонаи расмии Бонки миллии Белорусия: <https://www.nbrb.by/statistics/financialcapability/?m=stat>; Сомонаи расмии Бонки миллии Қазақистон: <https://www.nationalbank.kz/ru/page/indikatory-finansovoy-ustoychivosti>; Сомонаи расмии Бонки миллии Қирғизистон: <https://www.nbkr.kg/>; Сомонаи расмии Бонки миллии Россия: www.cbr.ru; Сомонаи расмии Бонки миллии Тоҷикистон: www.nbt.tj; Сомонаи расмии Бонки миллии Ўзбекистон: www.cbu.uz; Сомонаи расмии Бонки миллии Украина: <https://bank.gov.ua/en/statistic/sector-financial/data-sector-financial#4fsi> ;

Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, васоити таълимӣ

57. Абрамова, М.А. Национальная денежная система: теория, методология исследования, концепции развития в условиях модернизации современной экономики [Текст] / М.А.Абрамова. – М.: ИНФРА-М, 2014. – 380с.

58. Авдашева, С.Б. Теория организации отраслевых рынков [Текст] / С.Б. Авдашева, Н.М. Розанова. - М.: Магистр, 1998. - С 320. Гальперин, В.М. Микроэкономика в 2 т. Т.1. [Текст] / В.М. Гальперин, С.М. Игнатьев, В.И.

Горбунов. - М.: Экономическая школа, 1996. – С 249; Мильнер, Б.З. Теория организации [Текст] / Б.З. Мильнер. - М.: Инфра-М, 1999. – С 648; Ионцев, М.Г. Акционерные общества: правовые основы. Имущественные отношения. Защита прав акционеров [Текст] / М.Г. Ионцев. - М.: Ось-89, 1999. – С 416; Нуреев, Р.М. Курс микроэкономики [Текст] / Р.М. Нуреев. - М.: Норма; Инфра-М, 1998. – С 574.

59. Бандурин А.В. Деятельность корпораций [Текст] / А.В. Бандурин. – М.: Буквица, 1999. – С 47.

60. Ерзнкян, Б.А. Современная корпорация: институциональные особенности и перспективы развития [Текст] / Б.А. Ерзнкян // Институциональная экономика. Под ред. акад. Д.С. Львова. - М.: Инфра, 2001. - С.172.

61. Исраилов, Б.Е. Эффективность корпоративного управления банками в период экономической нестабильности [Текст]: диссертация на соискание ученой степени доктора философии (PhD) по специальности 6D051800 - Управление проектами / Б.Е. Исраилов. - Альма-Ата, 2018. – С 160. : Колосова, Е. С. Анализ современного состояния банковской системы России [Текст] / Е. Колосова // Экономика, налоги, право. - 2011. - С.176.

62. Грачева, М. Особенности корпоративного управления в банках [Текст] / М. Грачева, Н. Арабова // Управление компанией. - 2010. - № 7-8. – С 128.

63. Клейнер, Г.Б. Предприятие в нестабильной экономической среде: риски, стратегии, безопасность [Текст] / Г.Б. Клейнер, Р.М. Качалова, В.Л. Тамбовцев. - М.: Экономика, 1997. – С 288.; Менар, К. Экономика организаций [Текст] / К. Менар. - М.: Инфра-М, 1996. – С 160.; Милгром, П. Экономика, организации и менеджмент [Текст] / П. Милгром, Д. Робертс. - В 2 т. Т.2. - СПб.: Экономическая школа, 1999. – 422 с.

64. Питернов, В. От теории - к делу [Текст] / В. Питернов // Банковское дело в Москве. - 2004. - № 10. - С.48-49.

65. Колосова, Е. С. Анализ современного состояния банковской системы России [Текст] / Е. Колосова // Экономика, налоги, право. - 2011. - С.171-179.
66. Кравченко, Р.С. Корпоративное управление: обеспечение и защита права акционеров на информацию (российский и англо-американский опыт) [Текст] / Р.С. Кравченко. - М.: Спарк, 2002. – С 38.
67. Луғати энциклопедии советӣ [Матн]. – М.: Энциклопедияи советӣ, 1984. – 1600 с.
68. Мейтер, К. Корпоративное управление в условиях рыночной экономики и переходного периода [Текст] / К. Мейтер. - М.: Джонсон Уайли энд Санз, 1996. – С 23-51.
69. Мирсаидов, А.Б. Инвестиционная природа страхования [Текст] / А.Б. Мирсаидов. Х. Шамсуллозода. – Душанбе: Ирфон, 2015.- 128 с.
70. Осадная, И. Постиндустриальная экономика: меняется ли роль государства [Текст] / И. Осадная // Мировая экономика и международные отношения. - 2009. - № 5. – С 31-42.
71. Назаров, Т.Н. Экономическая реформа, сотрудничество и безопасность (проблемы и суждения) [Текст] / Т.Н.Назаров. – Душанбе: Эрг-граф, 2013. – 264 с.
72. Низоми бонкӣ дар 25 соли Истиқлолият [Матн] // Бонкдорӣ. Тараққиёт. Ҷаҳонишавӣ. - Октябрь-Декабр. - 2016. - С.61-65.
73. Степанов, Д.И. Корпоративные споры и реформа процессуального законодательства [Текст] / Д.И. Степанов // ЮРИТ-Вестник. – 2004. – № 6 – С. 11-22.
74. Таштамиров, М.Р., Вараев, А.А. Методика оценки устойчивости банковской системы с использованием макроэкономических индикативных показателей // Вестник Евразийской науки. - 2018. - №3. - Том 10. [Электронный ресурс]. – URL: <https://esj.today/PDF/68ECVN318.pdf> (доступ свободный). – С 1-13. (дата обращения: 21.03.2021).
75. Хайман, М. Стабилизируя нестабильную экономику [Текст] / М. Хайман. - М.; СПб: Изд-во Института Гайдара, 2017. – С 624.

76. Храброва, И.Ю. Корпоративное управление: вопросы интеграции [Текст] / И.Ю. Храброва. - М.:Альпина, 2000. – С 198.; Долгопятова, Т.Г. Происходит ли отделение собственности от управления в российских компаниях [Текст] / Т.Г. Долгопятова // Модернизация экономики и государство: материалы VII Международной научно-практической конференции, 4-6 апреля 2006 г. - М.: ГУ ВШЭ, 2006. – С 73.; Долгопятова, Т.Г. Эмпирический анализ организации корпоративного контроля в российских компаниях [Текст] / Т.Г. Долгопятова, О.М. Уварова. - М.: Изд-во ГУ ВШЭ, 2007. – С 31.; Галабурда, Г.С. Корпоративное управление: факторы формирования и особенности российской модели [Текст] / Г.С. Галабурда, Б.Б. Коваленко. - СПб: Изд-во СПбАУЭ, 2008. – С 427.

77. Хикматов, У.С. Микрофинансирование (теория, методология, перспективы развития) [Текст] / У.С. Хикматов, И.Р. Иброхимов. -Душанбе: Ирфон, 2016. – 192 с.

78. Цветков, В.А. Корпоративный бизнес: теория и практика [Текст]: монография / В.А. Цветков. - СПб: Нестор-История, 2011.- С 434.

79. Цветков, В.А. Корпоративный бизнес: теория и практика [Текст]:.- СПб: Нестор-История,2011.-С.504.; Бандурин А.В. Деятельность корпораций [Текст] / А.В. Бандурин. – М.: Буквица, 1999. – С 596.

80. Demsetz, R. Agency problems and risk taking at banks [Text] / R. Demsetz, M. Saidenberg, P. Strahan // FRBNY Staff reports. - 1997. - № 29. -С 17.

81. Corporate Reform in America. A chill in the boardroom [Text] // The Economist. – 10.12.2009.

82. Soros, G. The Crisis of Global Capitalism: Open Society Endangered [Text] / G. Soros. – New York: Public Affairs, 1998. – P 27.

83. Executive pay in America. Principles, not pitchforks [Text] // The Economist. 11.06.2009.

84. Franks, J. Takeovers: Capital Markets and Corporate Control: A Study of France, Germany and the UK [Text] / J. Franks, C.Mayer// Economic Policy: A European Forum. – 1990. – № 10. – P. 190-231.

Мақолаҳо ва маърузаҳо:

85. Аминов, Х.И. Проблемы и пути развития банковской системы и банковского предпринимательства в Республике Таджикистан [Текст] / Х.И. Аминов, Ф.И. Аминова // Вестник Белгородского университета кооперации, экономики и права. - 2016. - № 2 (58). - С. 55-62.

86. Бегматов, А.А. Маърифати молиявии аҳоли [Матн] / А.А. Бегматов, Ш.С. Нуров // Молия ва ҳисобдорӣ. - 2018. - №11(146). – С.29-34.

87. Бобоев, М.У. Оценка современного состояния развития банковского сектора Республики Таджикистан и особенности корпоративного управления [Текст] / М.У. Бобоев, Ф.А. Мирзозода // Вестник Таджикского государственного университета коммерции. - 2022. - №3 (42). - С. 119-127.

88. Бобоев, С.Т. Асосҳо, муҳтаво ва мазмуни низоми идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ [Матн] / С.Т. Бобоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – № 9. – С. 196-199.

89. Бобоев, С.Т. Асосҳои институтсионалии ташаккули низоми корпоративӣ [Матн] / С.Т. Бобоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2020. – № 10. Қисми I. – С. 14.

90. Бобоев, С.Т. Асосҳои институтсионалии ташаккули низоми идоракунии корпоративӣ [Матн] / С.Т. Бобоев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – 2020. – № 10. Қисми I. – С. 63-64.

91. Бонкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ . Январ-Март 2017.-С. 28.

92. Великая рецессия [Текст] // РБК daily. - 2008. - 14 ноября.

93. Ганиев, Т.Г. Теоретические основы управления эффективности развития человека в современном менеджменте организации [Текст] / Т.Г.

Ганиев // Вестник университета. – Душанбе. – 2016. - № 3(54). - Ч.1. – С. 36-43.

94. Жилин, Ю.В. Проблемы и перспективы развития корпоративного управления в компаниях с государственным участием [Текст] / Ю.В. Жилин, Х.П. Харчилова // Научные записки молодых исследователей. - 2015. - №5. - С.50-53.

95. Московцев, А.Ф. Институциональные факторы становления современной модели корпоративного управления [Текст] / А.Ф. Московцев // Приоритеты России. – 2008. - 18(75). – С 15.

96. Иваитер, В. Такая странная идея: отдавать долги... [Текст] / В. Иваитер // Банковское дело в Москве. - 2004. - № 10. - С.30-34.

97. Кабиров, Ш.О. Основы формирования корпоративного управления в промышленности Республики Таджикистан / Ш.О. Кабиров // Вестник Таджикского технического университета. - 2011. - № 3. – С 70-72.

98. Каюмов, Н.К. Экономические реформы в Таджикистане: история, последствия и уроки [Текст] / Н.К. Каюмов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2006. – № 4. – С.81-87.

99. Корпоративное управление. Владельцы, директора и наемные работники акционерного общества [Текст] / пер. с англ. - М.: Джон Уайли энд Сандз, 1996. – С 38.; Фельдман, А.Б. Управление акционерным капиталом [Текст] / А.Б. Фельдман. - М.: Изд-во ФА при правительстве РФ, 1999. – С 71 ; Долинская, В.В. Акционерное право: основные положения и тенденции [Текст] / В.В. Долинская. - М.: Волтерс Клувер, 2006 – С 719.

100. Кондратьев, В.Б. Основные факторы повышения эффективности корпоративного управления: зарубежный опыт и российские реалии [Текст] / В.Б. Кондратьев // Менеджмент и бизнес-администрирование. - 2011. - №4. – С 78-89.

101. Лаврушин, О.И. От теории банка к современным проблемам его развития в экономике [Текст] / О.И. Лаврушин // Банковское дело. – 2003. – № 7. – С. 2-7.

102. Лукина В.Ф. Зарубежный опыт корпоративного управления в банках. Совершенствование российской практики корпоративного управления [Текст] / В.Ф. Лукина // Московский экономический журнал. - 2019. - №7. – С 1-10.

103. Мавлонов, Р.А. К вопросу формирования отечественной модели корпоративного управления [Текст] / Р.А. Мавлонов, Э.Н. Якубова, М.В. Шукуров // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 7. – С. 54-59.

104. Мирзозода, Ф.А. Понятие и сущность корпоративного управления в кредитных организациях [Текст] / Ф.А. Мирзозода, М.У. Бобоев // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. – 2020. – № 1. – С. 161-165.

105. Можанова, И.И. Финансовая устойчивость банковской системы как фактор ее развития в регионе [Текст] / И.И. Можанова, О.А. Антонюк // Банковское дело. – 2014. – №1. – С. 25-29.

106. Одинаев, Х.А. Основные тенденции развития макроэкономической ситуации в Таджикистане [Текст] / Х.А. Одинаев // Проблемы устойчивого экономического развития Таджикистана. – Душанбе. - 2007. – С 5-11.

107. Организация экономического сотрудничества и развития, 1999 г. [Текст] (OECD Principles of Corporate Governance. Organization for Economic Co-operation and Development 1999).

108. Паршукова, И.О. Анализ методов управления рисками коммерческого банка [Текст] / И.О. Паршукова, М.М. Хамраев // Актуальные проблемы авиации и космонавтики. - 2017. - №13. – С.98-100.

109. Петухов, В.И. Корпорации в российской промышленности: законодательство и практика [Текст] / Петухов В.И. – М., 1999. – 124 с.

110. Рахимов, Р.К. К вопросу о финансово-кредитных рычагах развития экономики Таджикистана [Текст] / Р.К.Рахимов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. – 2005. – № 2. – С.34-58.

111. Совершенствование корпоративного управления в банковских организациях [Текст]. - Базельский комитет по банковскому надзору. – 2006. – С 31.

112. Султонов, З. Вопросы оценки и управления банковскими рисками [Текст] / З. Султонов // Вестник университета. - 2020. - №4. - С.9-16.

113. Тавбулатова, З.К. Устойчивость банковской системы национальной экономики: дефинициальная определенность и концептуальные подходы [Текст] / З.К. Тавбулатова, М.Р. Таштамиров // Ученые записки Крымского инженерно-педагогического университета. – 2017. – № 4 (58). – С. 92-99.

114. Тююонник, А.В. Развитие корпоративного управления в банках [Текст] / А.В. Тююонник // Банковское дело. - 2006. - № 2. – С 45-48.

115. Файзуллоев, М.К. Таҷрибаи муосири идоранамоӣ ва таъкилномаи захираҳои қарзии бонкҳои тичоратӣ [Матн] / М.К. Файзуллоев, А.А. Солеҳзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. - 2019. - №1. - С. 33-37.

116. Хусейнова, Д.К., Банковский сектор Республики Таджикистан в условиях финансового кризиса [Текст] / Д.К. Хусейнова // Бизнес в законе. - 2012. - С.278-279.

117. Шарипов, Б.М. Методика оценки деятельности кредитных организаций и её роль в определении коэффициентов и пороговых значений индикаторов финансовой безопасности (часть первая) [Текст] / Б.М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. - 2018. - №4(63). - С.90-98.

118. Шарипов Б.М. Методика оценки деятельности кредитных организаций и её роль в определении коэффициентов и пороговых значений индикаторов финансовой безопасности (часть вторая) [Текст] / Б.М. Шарипов // Таджикистан и современный мир. - 2019. - №1(64). - С.205-215.

119. Шарипов, Б.М. Некоторые проблемы совершенствования корпоративного управления в банковской системе Таджикистана [Текст] / Б.М. Шарипов, Т.А.Турсунова // Экономика Таджикистана. - 2022. - № 3. - С. 38-42.

120. Шобудинов, И.Н. Особенности формирования корпоративного управления в банковской сфере Республики Таджикистан [Текст] / И.Н. Шобудинов // Вестник Таджикского национального университета. Серия социально-экономических и общественных наук. - 2014. – № 2/10 (152). Часть 2. – С. 282-285.

121. Петров, Ю. Реформа корпоративных институтов и создание социального рыночного хозяйства [Текст] / Ю. Петров // Российский экономический журнал. – 2000. - №4. - С.61-62.

122. Шариф Раҳимзода. Чаҳонишавӣ ва рушди иқтисоди миллӣ. /Ш.Раҳимзода // Монографияи илмӣ. Душанде “Эр-граф”, 2019.-саҳ 195-196.

123. Бозоров, Ш.Ш. Менеҷмент. / Ш.Ш. Бозоров // Китоби дарсӣ. - Душанбе: “Ирфон”, 2015. Саҳ 7.

Диссертатсия ва авторефератҳо

124. Аристова, Е.В. Теоретические основы взаимосвязи сегментов финансового рынка России [Текст]: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.01 / Е.В. Аристова. – Томск, 2014. – 227 с.

125. Гукасян, З.О. Формирование системы оценки качества управления на принципах равновесия экономических интересов субъектов бизнеса [Текст]: диссертация ... кандидата экономических наук: 08.00.05 / З.О. Гукасян; [Место защиты: Кубан. гос. технол. ун-т]. - Краснодар, 2008. - 200 с.

126. Зорина, Т.Н. Трансформация структуры банковской системы РФ с учётом институциональных ролей кредитных организаций [Текст]: автореферат дис. ... кандид. эконом. наук: 08.00.10 / Т.Н. Зорина. – Москва, 2012. – 27 с.

127. Ибрагимов, В.М. Развитие банковской системы в период трансформации экономики России [Текст]: автореферат дис. ...кандидата эконом. наук: 08.00.01 / В.М. Ибрагимов. - Москва, 2009. - 25 с.

128. Кабиров, Ш.О. Формирование и развитие корпоративной предпринимательской среды унитарного предприятия: теория и методология антикризисного управления (на примере ГУП «Талко» Республики

Таджикистан) [Текст]: дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05 / Ш.О. Кабиров. - Душанбе, 2011. – 332 с.

129. Константинова, Е.М. Государственное регулирование экономических отношений в современной банковской системе [Текст]: автореферат дис. ... кандидата экономических наук: 08.00.01 / Е.М. Константинова. - Казань, 2008. – 24 с.

130. Кузнецова, Л.В. Корпоративное управление и эффективность банковской деятельности [Текст]: диссертация ...к.э.н.: 08.00.01 / Л.В. Кузнецова. - М., 2010. – 149 с.

131. Мкртчян, А.С. Повышение устойчивости банковского сектора России в условиях финансового кризиса [Текст]: автореферат дисс. на соиск.уч.степ. к.э.н. по спец. 08.00.10 / А.С. Мкртчян. - М., 2010. - 22 с.

132. Рахимов, З.А. Развитие банковской системы Таджикистана в условиях переходной экономики [Текст]: диссертация на соискание ученой степени д. э. н. по спец. 08.00.10 / З.А. Рахимов. – Москва, 2003. - 350 с.

133. Хайрзода, Ш.Қ. Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити бесуботи молиявӣ [Матн]: диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои иқтисодӣ: 08.00.10 / Ш.Қ. Хайрзода. - Душанбе, 2021.- 430 с.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ ДОВТАЛАБ ВОБАСТА БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

**Мақолаҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон:**

[1-М] Абдулхайров, Ф.М. Муаммоҳои устувории фаъолияти бонкӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Дар маҷаллаи “Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон”. Душанбе, 2015, № 2/4 (169) саҳ 261-263. ISSN 2413-5151

[2-М] Абдулхайров, Ф.М. Нақш ва мақоми аудит дар низомии мониторинги сифати идоракунии корпоративии бонкҳо [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Паёми “Молия ва иқтисод” (маҷаллаи илмӣ-амалӣ), Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон.—Душанбе, 2021.— № 4/1 (29) саҳ 178-187. ISSN 2663-0389.

[3-М] Абдулхайров, Ф.М. Роҳҳои тақмилдиҳии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / А.А. Бегматов, Ф.М. Абдулхайров // Донишгоҳи миллии Тоҷикистон —Душанбе, 2022 №2, саҳ 162-170. ISSN 2413-5151

[4-М] Абдулхайров, Ф.М. Принсипҳо ва моделҳои заминавии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷоратӣ [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Паёми “Молия ва иқтисод” (маҷаллаи илмӣ-амалӣ), Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон.—Душанбе, 2022.— № S2.1(31) саҳ 509-520. ISSN 2663-0389.

[5-М] Абдулхайров, Ф.М. Таҷрибаи байналмилалӣ идоракунии корпоративии бонкҳо ва истифодабарии он дар бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Паёми “Молия ва иқтисод” (маҷаллаи илмӣ-амалӣ), Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон.—Душанбе, 2023.— № 1(35) саҳ 350-360. ISSN 2663-0389.

6-М] Абдулхайров, Ф.М. Раванди тадбиқи рақамикунонӣ дар фаъолияти бонкҳои тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Паёми “Молия ва иқтисод” (маҷаллаи илмӣ-амалӣ),

Дар дигар нашрияҳо:

[7-М] Ташкили низоми идоракунии молиявӣ дар шароити рушди инноватсионии корхонаҳо [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Рушди инноватсионӣ ва рақамикунонӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: Муаммо ва дурнамо маводҳои конференсияи илмӣ-амалии донишгоҳӣ бахшида ба 30-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (ш. Душанбе, 8-уми апрели соли 2021) саҳ 118-122.

[8-М] Абдулхайров, Ф.М. Асосҳои назариявӣ ва методологии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижорати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводҳои конференсияи байналмилалӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи “Тоҷикистон дар низоми муосири муносибатҳои молиявӣ-қарзии байналхалқӣ” (ш. Душанбе 26-уми ноябри соли 2021) саҳ 467-473.

[9-М] Абдулхайров, Ф.М. Роҳҳои татбиқ ва амалинамоии идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Пажӯҳишгоҳи илмӣ-тадқиқотии “Молия” дар мавзӯи “Низоми буҷети Ҷумҳурии Тоҷикистон дар даврони истиқлоли давлатӣ: ҳолат ва дурнамои рушди он” // Маҷмуаи маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба Рӯзи кормандони мақомоти молия (ш. Душанбе, ДДМИТ, 11.12.2021) саҳ 277-283.

[10-М] Абдулхайров, Ф.М. Роҳҳои такмилдиҳии идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тижорати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Бонкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ (Душанбе, январ-март соли 2022). – БМТ. - 2022. - С. 68-70.

[11-М] Абдулхайров, Ф.М. Идоракунии корпоративии бонкҳои тижоратӣ дар шароити ноустувории молиявӣ [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводи конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Рушди

бахисобгирии муҳосибӣ ва аудит дар шароити рақамикунонии иқтисодиёт” (ш.Душанбе- ДБССТ, 26 март соли 2022) саҳ. 97-100.

[12-М] Нақши аудити дохилӣ дар рушди бонкҳои тичоратӣ [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводи конференсияи илмӣ-назариявии ҳайати профессорон, устодон ва донишҷӯёни Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон бахшида ба солҳои рушди саноат (2022-2026)”, 18-23 апрели 2022. саҳ 108-112.

[13-М] Абдулхайров, Ф.М. Развитие банковской системы Республики Таджикистан в условиях недостаточности финансовых ресурсов [Текст] / Ф.М. Абдулхайров, Р.Н. Саидов // Материалы IV международной научно-практической конференции «Наука и технологии» 15-16 мая Алматы, Казахстан, 2022. Стр. 234-240.

[14-М] Абдулхайров, Ф.М. Хусусиятҳо ва моделҳои идоракунии корпоративии бонкҳои тичоратӣ дар шароити муосир [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-амалии таҳти унвони “Рушди менеҷменти инноватсионӣ ва нақши он дар тадбиқи ҳадафҳои стратегии кишвар” бахшида ба 30-солагии иҷлосияи 16-уми шурои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон.(29-уми октябри соли 2022) Саҳ. 98-105.

[15-М] Абдулхайров, Ф.М. Омилҳои институтсионалии таъмини сифати идоракунии корпоративии бонкҳо [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводҳои конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Рушди низоми бонкии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосири: Муаммоҳои рушд ва роҳҳои ҳалли он” (11-уми март соли 2023). Саҳ. 321-326.

[16-М] Абдулхайров, Ф.М. Моҳият ва хусусияти хоси низоми идоракунии корпоративӣ дар шароити муосир [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Арзёбии ҳолати фаъолияти соҳибкории хурду миёна дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” Бахшида ба Солҳои рушди саноат 2022-2026 шаҳри Душанбе, 6-уми майи соли 2023. Саҳ 102-108.

[17-М] Абдулхайров, Ф.М. Масъалаҳои методи арзёбии сифати идоракунии корпоративӣ дар бонкҳои тиҷорати Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводи конфронси илмӣ-амалии байналмилалӣ “Масъалаҳои мубрами баҳисобгирии муҳосибӣ, менеҷмент ва фаъолияти соҳибкорӣ дар шароити саноатикунории босуръати кишвар” 27-уми майи соли 2023 Саҳ 88-93.

[18-М] Абдулхайров, Ф.М. Аудити дохилӣ: роҳҳои тақмили он дар низоми назорати идоракунии корпоративӣ [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Афзалиятҳои рушди бахши молиявӣ дар давраи гузариш ба иқтисодиёти рақамӣ” бахшида ба Рӯзи кормандони мақомоти молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (07.12.2023) Душанбе, 2023. Саҳ 139-143.

[19-М] Абдулхайров, Ф.М. Мукамал намудани низоми идоракунии корпоративӣ дар ташкилотҳои қарзӣ [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ дар мавзӯи “Татбиқи сиёсати мусоидат ба содирот ва воридотивазкунии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити ҷаҳонишавӣ ” (23.12.2023) Душанбе 2023. Саҳ. 255-259.

[20-М] Роҳҳои тақмили аудити дохилӣ дар низоми назорати идоракунии корхонаҳо [Матн] / Ф.М. Абдулхайров // Маводи конференсияи илмӣ назариявии ҳайати устодону кормандон, магистрантону докторантон ва донишҷӯён бахшида ба 30-юмин солгарди қабули конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва «Соли маърифати ҳуқуқӣ», 21-25 апрели 2023. Саҳ 127-134.

Фарқияти мафҳумҳои «идоракунии корпоративӣ» ва «менеджменти корпоративӣ»

	АЛОМАТҲОИ ФАРҚКУНАНДА	ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ	МЕНЕДЖМЕНТИ КОРПОРАТИВӢ
1	Гояи калидӣ	Ташкили низоми самараноки амалиёт ва муносибатҳои мутақобила байни ҳамаи тарафҳои манфиатдор.	Ташкили низоми самараноки идоракунии ширкат.
2	Тавачҷуҳи асосӣ	Тавачҷуҳи асосӣ ба коркарди самтҳои стратегияи рушди ширкат дода мешавад.	Тавачҷуҳи асосӣ ба татбиқи стратегияи рушди ширкат дода мешавад.
3.	Функсияҳои асосӣ	Идоракунии корпоративӣ ба назорат аз болои татбиқи стратегия масъул мебошад.	Менеджменти корпоративӣ ба татбиқи стратегия ва қабули қарорҳои идоракунӣ масъул мебошад.
4.	Маҳаки самаранокӣ	Самаранокии идоракунии корпоративӣ дар афзоиши арзиши ширкат ва набудани ихтилофот байни шахсони манфиатдор зоҳир мегардад.	Самаранокии менеджменти корпоративӣ дар амалӣ гардидани мақсадҳои стратегӣ зоҳир мегардад.
5.	Асосҳои меъёрӣ	Идоракунии корпоративӣ ба як силсила принципҳои калидӣ, кодексҳои эътирофшуда, амалиёти илмӣ ва қонунгузорӣ асос меёбад.	Менеджменти корпоративӣ ба қарорҳои маҷлиси умумии сармодорон ва шурои директорон, ҳуҷҷатҳои меъерии ширкат ва қонунгузорӣ асос меёбад.

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

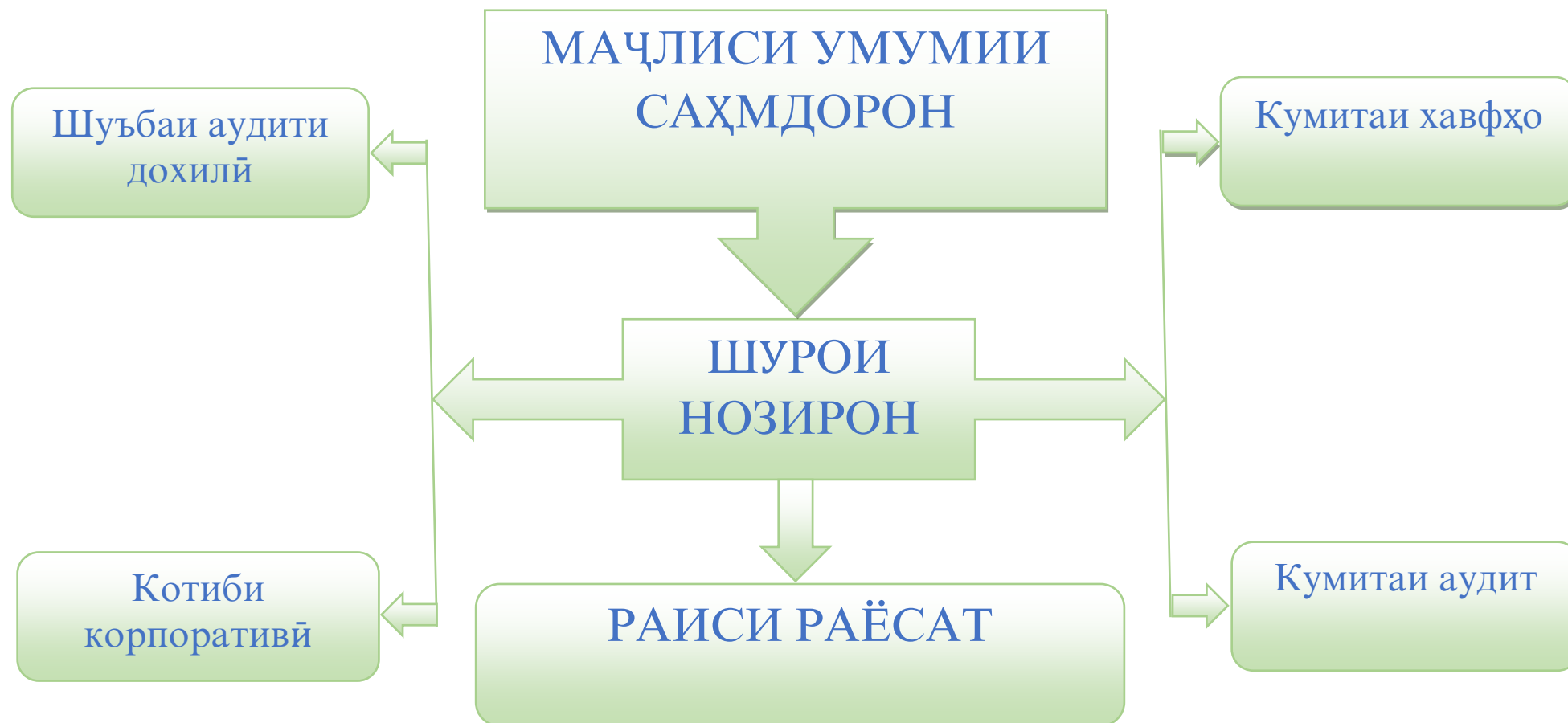
Идоракунии анъанавӣ ва корпоративӣ дар низоми бонкӣ: хусусиятҳои фарқкунандаи онҳо

ИДОРАКУНИИ АНЪАНАВӢ	ИДОРАКУНИИ КОРПОРАТИВӢ
МАФҲУМ	МАФҲУМ
Идоракунии анъанавӣ идоракуниест, ки дар он қарорҳо аз тарафи роҳбар дар ҳолатҳо ё дар натиҷаи тамосҳои ғайринақшавай қабул ва ба роҳ монда мешавад.	Идоракунии корпоративӣ мувофиқати равандроест, ки идоракунӣ ва назорат ба як нафар вобаста набуда, дар якҷоягии саҳомон, саҳмдорон, мудирон, шурои директорон, ҳулосаҳо ва қарорҳо қабул карда мешавад.
ҲАДАФ	ҲАДАФ
Ҳадафи асосии идоракунии анъанавӣ дар он аст, ки тамоми фаъолияти корхона аз тарафи як шахс ва талаботу қарорҳои он муайян карда мешавад. Аммо манфиати умумии кормандон, саҳмдорон, сармоягузoron маҳдуд аст. Дар ин намуди идоракунӣ менечер дар ҳама ҷо мавқеи бартаридоштаро қабул мекунад, дар муколамаҳо, аз ҷумла тарзи муоширати ӯ бо зердастонаш хусусияти авторитарӣ дорад. Ҳангоми гузоштани ҳадафҳо манфиатҳои кормандон ба назар гирифта намешаванд. Вазифаҳои идоракунии анъанавӣ: 1. Менечменти анъанавӣ ҷудоии возеҳи байни менечмент ва сатҳи кормандонро дар дохили ширкат муқаррар мекунад. 2. Идоракунии анъанавӣ махсусан бо ифодаи эҷодӣ ихтилоф мекунад. 3. Дар раванди низоми идоракунии анъанавӣ қонуну қоидаҳо, фармонҳо аз ҷониби як шахс ба таври мушаххас тасдиқ ва муайян карда мешаванд. 4. Дар чараёни фаъолияти корхона ҳукуку уҳдадорихои кормандони ширкат, фикру андешаҳои онҳо ба назар гирифта намешаванд.	Ҳадафи асосии идоракунии муассири корпоративӣ баланд бардоштани эътимоди сармоягузoronи эътимолӣ ба механизмҳои ҷалби сармоягузорӣ ба ширкатҳо ва дар ин замина, баланд бардоштани сармояи ширкатҳои ватанӣ ва мутаносибан дар маҷмӯъ ба ин равандро мусоидаткунанда мебошад. Вазифаҳои низоми идоракунии корпоративӣ: 1.Татбиқ ва таъмини риояи самараноки стандартҳо, принципҳо ва методологияи ягонаи фаъолияти мақомоти идоракунӣ бо дарназардошти таҷрибаи бехтарини идоракунии корпоративӣ. 2.Таъмини ҳуқуқҳои саҳмдорон. 3.Такмили пайвастаи ҳамкориҳо бо саҳмдорон, сармоягузoron, шарикони тижоратӣ ва дигар ҷонибҳои манфиатдор. 4.Такмили пайвастаи сиёсати иттилоотӣ оид ба ифшо ва шаффофият. 5.Баланд бардоштани масъулияти иҷтимоии корпоративӣ.
ФАРҚИЯТ	ФАРҚИЯТ
1.Идоракунии анъанавӣ дар аксари ҳолатҳо аз тарафи як нафар идора карда мешавад. 2.Ҷоида барои як нафар. 3.Қабули қарор ва ҳалли масъалаҳо оид ба корхона, муҳосибот, дороиҳо танҳо аз тарафи раис ва бо имозои раис амалӣ мегардад. 4.Ҷузъӣ 5.Субъективӣ 6. Ғайрисистемавӣ 7.Авторитарӣ 8.Монополия дар хизматрасонӣ 9.Оиннома ва қоидаҳо	1.Идоракунии корпоративӣ дар шакли дастаҷамъона аз тарафи мудирон, сардорон, саҳомдорон, аксионерон идора карда мешавад. 2.Ҷоидае, ки барои гурӯҳи одамон ҳамчун дивидент пардохт мешавад. 3.Қабули қарор ва ҳалли масъалаҳо оид ба корхона, муҳосибот, дороиҳо ва дигар давраю раванди фаъолияти корхона дар якҷоягӣ бо саҳмдорон. 4.Ҳадафнок 5.Объективона

	Идомаи замимаи 2.
10.Хавфи зиёд. 11.Аз рӯйи шакли фаъолият ба хавфҳои стратегӣ кам аҳаммият дода мешавад. 12.Манфиат 13.Ратсионализми таҳлилӣ (тафовут, ҳамгироӣ). 14. Равшан, муайян, устувор. 15. Тақсимои қатъии вазифаҳои меҳнатӣ.	6.Системавӣ 7.Умумӣ 8.Рақобат дар хизматрасонӣ 9.Ҳадаф, мақсад, вазифа. 10.Хавфи камтар дар муҳити корпоративӣ 11. Новобаста аз шакли фаъолият хавфҳои стратегӣ ба нақша гирифта мешаванд. 12. Бархӯрди манфиатҳо ва ғ. 13.Ратсионализми мутобиқкунанда (таъсиси робитаҳои зарурӣ). 14. Зудтағйиребанда, динамикӣ. 15.Таъмини муваққатии кор ба гурӯҳҳои ҳамгирошудаи лоиҳа.
ИМКОНИЯТҲО	ИМКОНИЯТҲО
1.Мушкilotи ғайриинтизор бартараф карда мешаванд. 2.Дар шароите, ки фаъолияти афроди идоракунанда (ба роҳбар итоаткунанда) барои расидан ба ҳадафҳои корхона бесамар арзёбӣ мегардад, идоракунии анъанавӣ ба манфиати корхона мебошад. 3.На ҳама ашхоси низомии идоракунии корхона имкон доранд аз самарани низомии идоракунии манфиат гиранд, ки ҳолати мазкур боиси сабабҳои захираву имкониятҳои молиявӣ мегардад.	1.Дар ҳоле ки иштирокчиёни чараёни идоракунии зиёданд ва онҳо то андозаи манфиатдоранд, аз ин рӯ, онҳо имконияти бештари дарёфти роҳи равишҳои босамари идоракунии доранд. 2.Қой доштани имкониятҳои зиёди устуворгардонӣ ва дигаргунсозии низомии идоракунии вобаста ба тағйироти шароит дар асоси неруи кифояноки зехнӣ. 3.Мавҷудияти имкониятҳои зиёди таҳлилу арзёбӣ ва баррасии норасоҳои низомии идоракунии, инчунин, андешидани чораҳои чихати бартарафкунии онҳо ва коркарди механизми бартаридоштаи идоракунии.
Дурнамо	Дурнамо
Комилан дигаргун гардидани шакли анъанавии идоракунии ва дар заминаи ин таъия намудан ба воситаҳои муосири идоракунии мебошад.	Азнавсозии пурраи муҳити инноватсионии бонк дар доираи техника ва технологияҳои рақамӣ ва дорои зехни сунъӣ. Пурра аз байн рафтани амалиётҳои анъанавӣ ва ба таври фосилавӣ сурат гирифтани тамоми амалиёт ва хизматрасониҳои бонкӣ. Комилан истифода намудани технологияҳо дар амалиётҳои пулиро қарзӣ ва тағйир додани шакли онҳо.

Сарчашма: аз ҷониби муаллиф таҳия шудааст.

ИДОРАКУНИ КОРПОРАТИВӢ ДАР БОНКҲОИ ТИҶОРАТӢ

Таҳияи муаллиф.

Замимаи 4.

Таҳлили нишондиҳандаҳои як қатор банкҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон солҳои 2018-2023 (млн сомонӣ)

	ФОИДА						САРМОЯ						ДОРОИҲО					
БОНКҲО	Солҳо																	
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2018	2019	2020	2021	2022	2023
БДА ҚТ «Аманотбанк»	36200	42 047	51261	66193	101,6	129,1	396 850	428 848	761 789	575743	720,5	859,7	4 205 437	4161090	4969574	4437724	6 336,8	7 579,3
ҚСҚ «Ориёнбанк»	50 510	83 646	159968	127711	98,4	118,2	686 210	761789	9198 94	1026259	1 135,5	1 248,6	2 678 899	3167934	4034229	4067099	4 588,2	5 287,3
ҚСҚ «Бонки Эсхата»	39 006	58 949	77224	115966	317,2	220,7	334 649	389808	450545	574519	822,5	978,7	1 952 029	2105190	2443977	3248884	4 264,5	5 678,3
ЧСП «Спитаменбанк»	9 576	11 320	5081	5459	27,4	27,9	99 893	110 348	126127	154530	178,1	205,3	736 703	708069	860311	1154587	1 374,4	1 782,1
ЧСП «Аввалин банки молиявии хурд»	12 050	23 909	12698	29125	39,4	42,0	100 766	135 445	144629	167380	197,7	236,7	701 941	875892	991308	1122928	1 132,1	1 175,1
ЧСП «Халиқбонки Тоҷикистон «	30 306	12 950	5607	-5187	-0,9	0,8	124 046	106 746	112364	102543	100,8	102,4	750 931	559293	734002	397399	291,9	413,3
ЧСП «Бонки байналмилалии Тоҷикистон»	10 226	13 889	12056	21479	92,5	169,9	108 032	121 922	120477	129907	222,4	392,4	402 840	401793	685307	902726	1 629,2	2 573,3
ҚСҚ»Коммерсбонки Тоҷикистон»	7 847	8 202	5969	11228	43,7	42,6	91 713	100 163	174384	235611	278,7	328,4	269 324	232719	408637	609877	1 104,3	1 834,6
ҚСҚ «Тавҳидбанк»	2 231	-2 474	3692	4416	12,0	-5,6	83 711	85 234	88927	109192	116,8	99,2	140 650	113485	138098	185620	226,7	243,6
ЧСП «Бонки рушди Тоҷикистон»	5 202	17 799	317	-41756	2,4	2,7	40 279	56 078	56395	14639	17,1	55,6	91 445	85689	79734	32510	42,9	102,0
ЧСП Бонки «Арванд»	9 926	10 151	3345	9008	51,5	30,2	89 697	86 520	107320	124842	176,0	216,6	378 861	469919	566197	766179	1 005,4	1 205,0
ҚСҚ «Алифбанк»	-	-	4140	-12561	42,6	0,1	-	-	56609	117581	173,0	174,9	-	-	338133	703837	1 801,5	1 339,8
КВД»Саноатсодиро тбанк»	-	-	4303	30463	35,6	36,7	-	-	384302	473311	507,1	570,3	-	-	388385	496394	583,5	784,8
ЧСП «Душанбе Сити Банк»	-	-	-	5,3	150,0	51,0	-	-	-	154,5	253,4	224,4	-	-	-	375,9	1 100,8	1 823,9

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маҷаллаи «Бонкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ» январ-мартӣ соли 2019 С. 25-30; январ-мартӣ соли 2021 С. 26-31; январ-мартӣ соли 2023 №1 (100) С. 75-77; январ-мартӣ соли 2024 №1 (104) С. 69-74.

Замимаи 5.

Самаранокии фаъолияти бонкҳои тичоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2018-2023

Номгӯи бонкҳо	Даромаднокии сармоя (ROE), %						Даромаднокии доройҳо (ROA) %					
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2018	2019	2020	2021	2022	2023
КВД БА ҚТ «Амонотбонк»	9,12	9,80	6,73	11,50	14,10	15,0	0,86	1,01	1,03	1,49	1,60	1,70
ҚСҚ «Ориёнбонк»	7,36	10,98	17,39	12,44	8,6	9,4	1,89	2,64	3,97	3,14	2,1	2,23
ҚСҚ «Бонки Эсхата»	11,67	15,12	17,14	20,18	38,5	22,5	2,00	2,80	3,16	3,57	7,4	3,8
ҚСП «Спитаменбонк «	9,59	10,26	8,98	3,53	15,3	13,5	1,30	1,60	0,59	0,47	1,99	1,56
ҚСП «Аввалин бонки молиявии хурд»	11,96	17,65	8,78	17,40	19,92	16,9	1,72	2,73	1,28	2,59	3,4	3,5
ҚСП «Халиқ бонк Тоҷикистон»	24,43	12,13	4,99	-5,67	-0,89	0,78	4,04	2,32	0,76	-1,31	-0,30	0,19
ҚСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон»	9,47	11,39	10,01	16,53	41,5	43,2	2,54	3,46	1,76	2,38	5,67	6,60
Филиалии бонкии «Тичорат»- и ҚИЭ	2,64	0,60	10,38	-959,36	7,42	10,01	0,40	0,10	1,49	-487,49	3,85	3,55
ҚСҚ «Коммерсбонк Тоҷикистон»	8,56	8,19	4,70	4,77	15,6	12,3	2,91	3,52	1,46	1,84	3,95	2,32
ҚСП «Кафолатбонк»	23,14	1,90	4,91	-	-	-	8,62	0,70	18,27	-	-	-
ҚСҚ «Тавҳидбонк»	2,67	-2,90	4,15	4,04	10,2	-5,6	1,59	-2,18	2,67	2,38	5,29	-2,29
ҚСП «Бонки Покистон»	2,97	3,25	2,34	-	-	-	1,33	1,31	0,78	-	-	-
ҚСП «Бонки рушди Тоҷикистон»	12,91	31,74	0,56	-285,24	14,0	4,8	5,69	20,77	0,40	-128,44	5,59	2,64
ҚСП «Бонки Осиё»	0,30	-7,88	-131,60	-	-	-	0,25	-5,11	-51,97	-	-	-
ҚСП Бонки «Арванд»	11,07	11,73	3,12	7,22	29,22	13,9	2,62	2,16	0,59	1,18	5,12	2,50
ҚСП «Алиф Бонк»	-	-	7,31	-10,68	29,7	0,057	-	-	1,22	-1,78	2,36	0,074
КВД «Саноат Содиротбонк «	-	-	1,12	6,44	7,02	6,4	-	-	1,11	6,14	6,10	4,67
ҚСП «Душанбе Сити Бонк»	-	-	-	3,4	59,1	22,7	-	-	-	1,40	13,62	2,79
Низомӣ бонки ҷумҳурӣ дар маҷмуъ	7,0	7,7	9,1	4,8	28,3	19,2	1,9	2,1	2,5	1,1	5,9	3,7

Сарчашма: Таҳияи муаллиф дар асоси маҷаллаи «Бонкдорӣ Тараққиёт Ҷаҳонишавӣ» январ-мартӣ соли 2019 С. 25-30; январ-мартӣ соли 2021 С. 26-31; январ-мартӣ соли 2023 №1 (100) С. 75-77; январ-мартӣ соли 2024 №1 (104) С. 69-74.

Чадвали 6.

**Нишондиҳандаҳои пардохтпазирии молиявии фаъолияти бонкҳои
тиҷоратии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар солҳои 2019-2023**

Номгӯи бонкҳо	Меъёри пардохтпазирии қорӣ (К-2.1, %)				
	Солҳо				
	2019	2020	2021	2022	2023
КВД БА ҚТ «Амонотбонк»	85%	77%	71%	83%	76,5
ҚСҚ «Ориёнбонк»	52%	63%	126%	132%	128,5%
ҚСҚ «Бонки Эсхата»	72%	68%	64%	79%	85,0%
ҚСҚ «Тавҳидбонк»	325,6%	167,1%	128,8%	111,3%	55,4%
ҚСП «Аввалин бонки молиявии хурд»	78%	81%	69%	74%	63,7%
Филиали бонки «Тиҷорат»-и ҚИЭ дар ш. Душанбе	113%	110%	123%	119%	105,8%
ҚСП «Халиқ Бонк Тоҷикистон»	106%	104%	121%	125%	95,6%
ҚСП Бонки «Арванд»	110%	167%	83%	211%	143,3%
ҚСП «Спитамен Бонк»	106%	83%	74%	104%	80,0%
ҚСП «Бонки байналмилалӣ Тоҷикистон»	112%	105%	94%	104%	76,2%
ҚСҚ «Коммерсбонки Тоҷикистон»	121%	110%	167%	123%	97,3%
ҚСҚ «Алиф Бонк»		42%	64%	83%	62,5%
ҚСП «Бонки рушди Тоҷикистон»	180%	154%	85%	74%	154,9%
КВД БССТ «Саноатсодиротбонк»	-	88692%	7524%	646%	692,4%
ҚСП «Душанбе Сити Бонк»	-	-	-	77%	64,2%

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси сомонии расмӣ Бонки миллии Тоҷикистон:
<https://www.nbt.tj>. [Захираи электронӣ] санаи муроҷиат 26.02.2024с.

